

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ»

Τουρκικοί στρατηγικοί σχεδιασμοί έναντι της Λιβύης.
Τουρκικοί στόχοι και επιτεύγματα σε αυτήν.

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Αργύριος Ποντικέας

Αθήνα, 2021

Τριμελής Επιτροπή

Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Κωνσταντίνος Υφαντής, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Αργύριος Ποντικήας, 2021

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Στο φίλο μου Τάκη
που δίνει μάχη ζωής,
για την πίστη του που λειτουργεί ως κίνητρο για παραπάνω.

Κράτα γερά,
έχουμε πολλά ταξίδια να κάνουμε.

Ευχαριστίες

Θεωρώ υποχρέωση να ευχαριστήσω όλους εκείνους που ανέβηκαν στο βήμα του Τμήματος και με τις εισηγήσεις τους δημιούργησαν ερεθίσματα για τη διεύρυνση των οριζόντων γνώσης του ιστορικού παρελθόντος, για την κατανόηση και ερμηνεία του παρόντος και την προσέγγιση του μέλλοντος.

Θα ήταν παράλειψη να μην ευχαριστήσω την οικογένειά μου, για την κατανόηση, την υπομονή και κυρίως την πίστη τους.

Κατερίνα, Γιώργο, Δημήτρη, ευχαριστώ.

Περιεχόμενα	
Εισαγωγή	11
Σκοπός	14
Προϋποθέσεις	14
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	
Λιβύη: Από την άνοιξη στο «χειμώνα» του εμφυλίου	15
Μαύρος χρυσός, Qaddafi και η αραβική άνοιξη	15
Η επόμενη μέρα οδηγεί στον εμφύλιο	20
Η Τουρκία στη Λιβύη	24
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	
Η πορεία της Τουρκίας από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στην περιφερειακή ηγεμονία	29
Η δημιουργία της σύγχρονης Τουρκίας	29
Ο Erdogan, η Ευρώπη και η αποδόμηση του κεμαλικού κράτους	32
Η ισλαμική στροφή και η νοσταλγία της Αυτοκρατορίας	36
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	
Στρατηγικό βάθος και γαλάζια πατρίδα:	44
Το Ισλάμ ως όχημα για το νεο-οθωμανικό όραμα στη Λιβύη	
Αραβική άνοιξη και ο νεο-οθωμανισμός	44
Ο ηγέτης του μουσουλμανικού κόσμου και η Λιβύη	48
Η Λιβύη και η ευρωπαϊκή ασφάλεια	50
Ανακατανομή Ισχύος: Η Τουρκία ως περιφερειακή υπερδύναμη;	52
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	
Υδρογονάνθρακες, ΑΟΖ και η διπλωματία των αγωγών	58
Η ανάγκη για ενέργεια	58
Θαλάσσιες ζώνες και τουρκολιβυκό μνημόνιο	60
Τουρκία και ευρωπαϊκή ενεργειακή ασφάλεια	64
Συμπεράσματα	67
Προτάσεις	76
Πηγές - Βιβλιογραφία	80

Γραφήματα, εικόνες και φωτογραφίες

Γράφημα 1. Γεωφυσικός χάρτης της Λιβύης	15
Γράφημα 2. Γραφική απεικόνιση «γαλάζιας πατρίδας»	44
Γράφημα 3. Διάγραμμα Μνημονίου Κατανόησης (MOU) Τουρκίας - Λιβύης	58
Γράφημα 4. Γραφική απεικόνιση θαλάσσιων γραμμών και ζωνών	60
Γράφημα 5. Σχεδιάγραμμα διαφορών αιγιαλίτιδας ζώνης 6 και 12 ν.μ. στο Αιγαίο ..	61
Γράφημα 6. Σχεδιάγραμμα διεκδικήσεων ΑΟΖ στην Ανατολική Μεσόγειο	62
Γράφημα 7. Σχεδιάγραμμα αγωγού East Med	63
Γράφημα 8. Σχεδιάγραμμα αγωγών Nord Stream	63
Γράφημα 9. Σχεδιάγραμμα αγωγών από Βόρεια Αφρική προς Ευρώπη	66

Περίληψη

Το Νοέμβριο του 2002, το ισλαμικό Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (AKP), με επικεφαλής τον πρώην δήμαρχο της Κωνσταντινούπολης Recep Tayyip Erdogan, έρχεται στη διακυβέρνηση της Τουρκίας και τερματίζει το κεμαλικό μονοπώλιο που είχε διατηρηθεί αδιάκοπα από το 1923. Το κοσμικό κατεστημένο που είχε εδραιώσει την κυριαρχία του μέσα από μια στρατοκρατική και γραφειοκρατική πρακτική επιρροής και ελέγχου της λειτουργίας του κράτους στο πνεύμα του ιδρυτή του Mustafa Kemal, σταδιακά και μεθοδικά παραγκωνίζεται με το πρόσχημα της ευρωπαϊκής πορείας και των φιλελεύθερων μεταρρυθμίσεων εκσυγχρονισμού.

Η διστακτικότητα της Ευρώπης και η ισχυροποίηση του Erdogan στο εσωτερικό αλλά και το εξωτερικό, σηματοδοτεί την στροφή στην πολιτική του και στην αναθεωρητική προοπτική της Τουρκίας. Το Ισλάμ γίνεται προτεραιότητα και η Άγκυρα εκφράζει τις μαζικιστικές της βλέψεις στο εγγύς περιβάλλον, με τη θεωρία του «στρατηγικού βάθους» και την προσπάθεια ανάδειξής της σε περιφερειακή υπερδύναμη.

Οι εξεγέρσεις στη Βόρεια Αφρική και τη Μέση Ανατολή που έλαβαν το χαρακτηρισμό «αραβική άνοιξη», αποτέλεσαν την ευκαιρία για την εκδήλωση των ηγεμονικών επιδιώξεων της Τουρκίας, καθώς οραματίζεται να παρουσιαστεί ως ο ηγέτης των μουσουλμάνων και να πραγματώσει τη γεωστρατηγική της στόχευση εδραζόμενη στο ιστορικό παρελθόν της αυτοκρατορίας και τη σύνδεση σε πολιτικό και πολιτιστικό επίπεδο, οριοθετώντας μια νεο-οθωμανική προοπτική. Εισέρχεται και στρατιωτικά στη Λιβύη, διαμορφώνοντας μια κατάσταση εξάρτησης με την καταρρέουσα κυβέρνηση του Fayed al-Sarraj την οποία και σώζει από την πτώση.

Η εδραίωση της τουρκικής παρουσίας και επίδειξης ισχύος στις θαλάσσιες ζώνες της Μεσογείου αποτελεί δομική επιδίωξη της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας και της υλοποίησης του δόγματος της «γαλάζιας πατρίδας», που δεν άπτεται μόνο της επέκτασης των σφαιρών επιρροής στο μουσουλμανικό κόσμο και το εγγύς περιβάλλον, αλλά αφορά και τη συμμετοχή στο ευρύτερο ενεργειακό παίγνιο, ενισχύοντας το δίλλημα ασφαλείας των γειτονικών κρατών. Η ανακάλυψη υδρογονανθράκων στη ανατολική λεκάνη της Μεσογείου, δημιούργησε νέα δεδομένα και η απαίτηση του καθορισμού των Αποκλειστικών Οικονομικών Ζωνών των παράκτιων γειτονικών χωρών, αποτελεί το βασικό στοιχείο του γεωπολιτικού ανταγωνισμού. Η στόχευση της Τουρκίας για την ανάδειξη περιφερειακής ηγεμονίας στην περιοχή, διέρχεται αναγκαστικά από τη δυνατότητα πρόσβασης σε ενεργειακές

πηγές. Η έννοια της ισχύος μιας υπερδύναμης στην εποχή μας, είναι συνυφασμένη με την ενέργεια.

Η παρουσία στη Λιβύη υπό το ενεργειακό πρίσμα, έχει διττή σημασία καθώς εξασφαλίζει πρόσβαση στις υφιστάμενες πηγές και στους δρόμους μεταφοράς και παράλληλα επηρεάζει σημαντικά τον καθορισμό των ζωνών εκμεταλλεύσεως στη θαλάσσια περιοχή. Το τουρκολιβυκό σύμφωνο αποτελεί απόδειξη των γεωπολιτικών στοχεύσεων της Άγκυρας.

Η νεο-οθωμανική προοπτική της Τουρκίας αντιμετωπίζει τη Λιβύη ως μια σημαντική πτυχή των στρατηγικών της σχεδιασμών για την επίτευξη των στόχων της. Η επιβολή της παρουσίας της στην Κυρηναϊκή αποτελεί έρεισμα για την αύξηση της επιρροής της στη Μεσόγειο, στο Μαγκρέμπ και την αφρικανική ήπειρο. Τα επιτεύγματα της τουρκικής στρατηγικής στη Λιβύη θα αποτελέσουν κομβικό σημείο της εξέλιξης του οράματος της περιφερειακής υπερδύναμης και της νεο-οθωμανικής ρητορικής.

Η πολιτική του Erdogan διαβλέπει ότι η γεωγραφική τοποθέτηση της Τουρκίας, συνδυαζόμενη με τη στρατιωτική ισχύ, καθώς και το ιστορικό και θρησκευτικό πρόταγμα μπορεί να την καταστήσει περιφερειακή υπερδύναμη. Ταυτόχρονα στοχεύει στην ενεργειακή αυτονομία και τη δημιουργία δεσμεύσεων με άξονα τη διαχείριση των υδρογονανθράκων και των ροών τους. Ο έλεγχος της περιφέρειάς της, σύμφωνα με τις θεωρητικές προσεγγίσεις του «στρατηγικού βάθους» και του δόγματος της «γαλάζιας πατρίδας», αποτελεί εχέγγυο επιτυχίας του γεωπολιτικού προσανατολισμού της.

Λέξεις κλειδιά: Τουρκία, Λιβύη, Erdogan, υδρογονάνθρακες, Μεσόγειος.

Turkey's strategic planning in Libya.

Objectives and achievements.

Argyrios Pontikeas

Abstract

In November 2002, the Islamic Justice and Development Party (AKP), led by former Istanbul mayor Recep Tayyip Erdogan, came to power in Turkey and ended the "kemalist" monopoly that had remained uninterrupted in place since 1923. The secular establishment, which had consolidated its rule through a militaristic and bureaucratic practice of influence and control over the functioning of the state in the spirit of its founder Mustafa Kemal, is gradually and methodically marginalized under the pretext of the European path and liberal modernisation reforms.

Europe's reluctance and Erdogan's empowerment both home and abroad marks a shift in its policy and Turkey's revising perspective. Islam becomes a priority and Ankara expresses its maximalist aspirations in the immediate vicinity, with the theory of "strategic depth" and its attempt to become a regional superpower.

The uprisings in North Africa and the Middle East, which have been dubbed as the "Arab Spring", have been an opportunity for Turkey to demonstrate its hegemonic aspirations, as it envisions itself as the leader of the Muslims and to realize its geostrategic ambition by anchoring itself in the historical past of the empire and the connection at the political and cultural levels, defining a neo-Ottoman perspective. It also participates in Libya militarily, forming a situation of dependence with the collapsing government of Fayed al-Sarraj, which it saves from falling.

The consolidation of the Turkish presence and demonstration of power in the Mediterranean maritime zones is a structural pursuit of Turkey's foreign policy and the implementation of the "blue homeland" doctrine, which not only concerns the expansion of influence in the Muslim world and its immediate surroundings, but also the participation in the wider energy game, reinforcing the security dilemma of the neighbouring states. The discovery of hydrocarbons in the eastern Mediterranean basin has created new realities and the requirement of defining the Exclusive Economic Zones of the coastal neighbouring countries has become the key element of geopolitical competition. Turkey's aim to become a regional hegemon in the region necessarily depends on the availability of energy resources. The concept of superpower in our times is intertwined with energy.

The presence in Libya from an energy perspective is of dual importance, as it

ensures access to existing resources and transport routes, while at the same time it has a significant influence on the delimitation of exploitation zones in the maritime area. The Turko-Libyan Memorandum of Understanding (MOU) is a proof of Ankara's geopolitical objectives.

Turkey's neo-Ottoman perspective treats Libya as an important aspect of its strategic plans to achieve its objectives. The imposition of its presence in Cyrenaica is a pretext for increasing its influence in the Mediterranean, the Maghreb and the African continent as a whole. The achievements of Turkish strategy in Libya will be a key point in the evolution of the vision of regional superpower and neo-Ottoman rhetoric.

Erdogan's policy foresees that Turkey's geographical positioning, combined with military power, as well as its historical and religious project, can make it a regional superpower. At the same time, it aims for energy autonomy and the creation of commitments centred on the management of hydrocarbons and their flows. Control of its region, in line with the theoretical approaches of 'strategic depth' and the 'blue homeland' doctrine, is a guarantee of success for its geopolitical orientation.

Keywords: Turkey, Libya, Erdogan, hydrocarbons, Mediterranean.

Εισαγωγή

Το τέλος του ψυχρού πολέμου και η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης οδήγησε το διεθνές σύστημα σε μια μονοπολική έκφραση της κατανομής ισχύος σε όλες τις μορφές της, όπου οι ΗΠΑ έχουν την πρωτοκαθεδρία σε πολιτικό, οικονομικό και στρατιωτικό επίπεδο. Η ισορροπία που διαμορφώθηκε ανέδειξε νέες μορφές περιφερειακών απειλών και η έννοια της ασφάλειας έλαβε νέες διαστάσεις, χωρίς να εξετάζεται με αμιγώς στρατιωτικούς όρους.

Την σημαντικότερη αιτία αστάθειας στο μεταψυχροπολεμικό περιβάλλον συνιστούν οι ενδοκρατικές συγκρούσεις, που συχνά είναι μη ανασχέσιμες εντός των ορίων ενός κράτους και διαχεόμενες εκτός αυτών, δύνανται να επηρεάσουν, κατά κανόνα αρνητικά, ευρύτερες όμορες περιοχές. Η γενεσιουργός αιτία των νέων απειλών ασφαλείας εδράζεται σε ένα ευρύ πλέγμα παραμέτρων που αφορούν στις γεωπολιτικές επιδιώξεις των διεθνών δρώντων και στα κενά ισχύος που επιθυμούν να καλύψουν, ώστε να υλοποιήσουν τη στρατηγική τους στόχευση. Παράλληλα, η άνοδος της διεθνούς τρομοκρατίας, ο θρησκευτικός φονταμενταλισμός και η οικονομική κρίση, συνεπικουρούμενα από τις δυνατότητες της τεχνολογίας για άμεση διάχυση των πληροφοριών χωρίς έλεγχο, δημιουργούν συνθήκες αστάθειας στο διεθνές σύστημα, με ταχύτητα και μέγεθος που δε δύναται να προβλεφθεί και να ελεγχθεί αποτελεσματικά.

Οι εξεγέρσεις στην περιοχή της Βόρειας Αφρικής και Μέσης Ανατολής που έλαβαν το χαρακτηρισμό «αραβική άνοιξη», αποτέλεσαν ένα τέτοιο γεγονός που δρομολόγησε συνθήκες ευρύτερης αναταραχής στην περιοχή, οδηγώντας σε πολιτικές ανακατατάξεις, κενά ισχύος και εμφύλιες συρράξεις που η συμμετοχή διεθνών δρώντων διαμόρφωσε ως σημαντικές απειλές για την παγκόσμια ασφάλεια. Η διεθνής κοινότητα υιοθέτησε σε αρκετές περιπτώσεις λανθασμένες πρακτικές αντιμετώπισης με απλουστευμένες θεωρήσεις και μάλλον παρωχημένες αντιλήψεις, που δεν κατόρθωσαν να προσεγγίσουν επαρκώς το πρόβλημα για να το επιλύσουν και κυρίως να δρομολογήσουν τις εξελίξεις για την επόμενη ημέρα.

Η «αραβική άνοιξη» στη Λιβύη ξεκίνησε ως εξέγερση εναντίον του καθεστώτος του Muammar al-Qaddafi¹, επέφερε την επέμβαση ΟΗΕ και NATO για την αποφυγή της ανθρωπιστικής καταστροφής και κατέληξε σε ένα εμφύλιο δέκα

---

¹ Ο Μουαμάρ Καντάφι (Muammar al-Qaddafi, 1942 - 20 Οκτωβρίου 2011) ήταν Λίβυος στρατιωτικός και de facto ηγέτης της χώρας του καταλαμβάνοντας την εξουσία με πραξικόπημα, από το 1969 ως το 2011, <https://www.britannica.com/biography/Muammar-al-Qaddafi> (πρόσβαση 12 Απρ 2021).

ετών με την ισχυρή συμμετοχή τρίτων και πόλεμο δια αντιπροσώπων, με ευρύτατο γεωπολιτικό αποτύπωμα. Η Λιβύη από μόνη της, δεν αποτελεί μια ζωτική προτεραιότητα για την εξωτερική πολιτική της Δύσης και των ΗΠΑ. Παραμένει όμως μια περιοχή με σημαντικό ενδιαφέρον που άπτεται της ασφάλειας της Ευρώπης εξαιτίας του κομβικού ρόλου που δύναται να διαδραματίσει στην περιοχή του Μαγκρέμπ, νότια στα εδάφη του Σαχέλ και στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής.

Η Λιβύη με τη Συρία και το Ιράκ λειτουργούν ως συγκοινωνούντα δοχεία και αποτελούν βασική πηγή των ξένων μαχητών και τρομοκρατών, με τους συνολικούς αριθμούς τζιχαντιστών να υπολογίζονται πλέον σε χιλιάδες, συμβάλλοντας στην αστάθεια της περιοχής μέχρι και σήμερα. Παράλληλα είναι η πηγή εκατοντάδων χιλιάδων μεταναστών, που είτε προέρχονται από αυτή είτε τη χρησιμοποιούν ως δρόμο μετάβασης στην Ευρώπη. Η πλειοψηφία αναζητεί μια καλύτερη ζωή, αλλά μέσα σε αυτούς συμπεριλαμβάνονται τρομοκράτες, φανατικοί ή απλοί εγκληματίες που συμβάλουν στην απώλεια εσωτερικής ασφαλείας στη «γηραιά» ήπειρο, αποτελώντας μια άμεση απειλή και παράγοντα αποσταθεροποίησης της οικονομικής, πολιτικής και κοινωνικής ζωής, ενώ ταυτόχρονα απειλούν τις θεμελιώδεις συστατικές αρχές της Ευρώπης όπως την ελευθερία, την αλληλεγγύη και τη δημοκρατία, καλλιεργώντας φαινόμενα ρατσισμού, ξενοφοβίας και λαϊκισμού.

Η γεωπολιτική απειλή επεκτείνεται από τη ρωσική εμπλοκή, ενώ συγχρόνως και νέοι περιφερειακοί δρώντες, όπως η Τουρκία, αναδιαμορφώνουν τη θέση τους, δημιουργώντας ένα ευρύτατο περιβάλλον αστάθειας στην ανατολική Μεσόγειο. Η διαφαινόμενη αδυναμία του διεθνούς συστήματος να δρομολογήσει τις εξελίξεις επίλυσης, οδηγεί στην αμφισβήτηση των δομικών του θεσμών όπως του ΟΗΕ, της ΕΕ και του ΝΑΤΟ, ενώ παράλληλα επαναπροσδιορίζει το ρόλο και τις δυνατότητές τους.

Η ενεργειακή ασφάλεια της Ευρώπης είναι προσανατολισμένη στην ανατολική Μεσόγειο αποβλέποντας στη δυνατότητα απεμπλοκής από το ρωσικό φυσικό αέριο και τις ανάλογες οικονομικές και πολιτικές δεσμεύσεις που επιφέρει. Η Λιβύη αποτελεί παραγωγό και πάροχο πετρελαίου και φυσικού αερίου, ενώ ταυτόχρονα τα κοιτάσματα υδρογονανθράκων στη θαλάσσια περιοχή συνθέτουν ένα περίπλοκο πλέγμα ανταγωνισμών στα πλαίσια του καθορισμού των αποκλειστικών ζωνών εκμετάλλευσής τους μεταξύ των παρακείμενων κρατών, αλλά και ευρύτερα στον καθορισμό της πορείας των αγωγών προμήθειας προς την Ευρώπη, που επηρεάζουν τη γεωοικονομική πρακτική και στρατηγική θεώρηση των κρατών

παραγωγής αλλά και των καταναλωτών της ενεργοβόρου ηπείρου.

Το γεωπολιτικό παίγνιο διευρύνεται από έναν επιπλέον αριθμό κρατών τα οποία διαδραματίζουν σημαντικό, αλλά όχι πάντα εποικοδομητικό, ρόλο στη λιβυκή κρίση. Η γειτονική Αίγυπτος αντιμετωπίζει τον εμφύλιο και την άνοδο των «αδελφών μουσουλμάνων» ως κρίσιμο δίλλημα ασφαλείας στα δυτικά της σύνορα. Τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα ενεργοποιούνται πρωτίστως από την επιδίωξη να αντιμετωπίσουν την είσοδο του πολιτικού και ριζοσπαστικού Ισλάμ στη Λιβύη και να εμποδίσουν την είσοδο του Κατάρ στην περιοχή, το οποίο έχει οικονομικά ενδιαφέροντα και θρησκευτικά ερείσματα που επιθυμεί να υλοποιήσει. Η Γαλλία και η Ιταλία (με αποικιακό παρελθόν στη Λιβύη), συνεργάζονται για την αντιμετώπιση των μεταναστευτικών ροών και συγχρόνως συναγωνίζονται για την εκμετάλλευση των ενεργειακών πηγών, ως αντίβαρο στην οικονομική και ενεργειακή ηγεμονία του ευρωπαϊκού Βορρά και κυρίως της Γερμανίας.

Οι εξελίξεις που αφορούν στη συνεργασία Ισραήλ, Κύπρου και Ελλάδας για την εκμετάλλευση των κοιτασμάτων υδρογονανθράκων στην ανατολική Μεσόγειο και ο αγωγός μεταφοράς τους, αποτελούν μια εναλλακτική προοπτική που άπτεται της ενεργειακής ασφάλειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της αποφυγής εξαρτήσεων από τη Ρωσία. Η εμπλοκή της Τουρκίας που δεν επιθυμεί την ενεργειακή της απομόνωση και το τουρκολιβυκό σύμφωνο για το καθορισμό των μεταξύ τους οικονομικών ζωνών, δημιουργεί μια ακόμη γεωπολιτική παράμετρο στη Λιβύη.

Η νεο-οθωμανική γεωστρατηγική της Τουρκίας και η προσέγγιση για ανάδειξή της ως ανεξάρτητη περιφερειακή υπερδύναμη με ηγεμονικές βλέψεις στην περιοχή, οδηγούν την εμπλοκή της στη Λιβύη ως αποφασιστικό παράγοντα για την υλοποίηση των στόχων της. Η Άγκυρα επιθυμεί να οριοθετήσει το «στρατηγικό της βάθος» και να δρομολογήσει την εκπλήρωση του οράματος της «γαλάζιας πατρίδας», με αιχμή την ισχύ, το ιστορικό παρελθόν και τη θρησκευτική ηγεσία στο σουνιτικό Ισλάμ. Ταυτόχρονα, εκμεταλλευόμενη την αποστασιοποίηση των ΗΠΑ από την περιοχή, διευρύνει το πεδίο των διεκδικήσεων της προσπαθώντας να αποκομίσει τα μεγαλύτερα δυνατά πολιτικά και οικονομικά οφέλη, αλλά και στρατηγικά ερείσματα.

Η άποψη που εξέφρασε² ο πρώην διοικητής της AFRICOM Thomas Waldhauser ότι η αστάθεια στη Λιβύη και τη Βόρεια Αφρική μπορεί να αναδειχθεί ως

---

² Eric Schmitt, “Warnings of a Powder Keg in Libya as ISIS Regroups”, New York Times, 21 Mar 2017, <https://www.nytimes.com/2017/03/21/world/africa/libya-isis.html?searchResultPosition=1> (πρόσβαση 14 Σεπ 2021).

η μεγαλύτερη απειλή για τα συμφέροντα των ΗΠΑ και της Δύσης, φαντάζει απόλυτα ρεαλιστική.

Σκοπός

Σκοπός της διπλωματικής εργασίας είναι να εξετασθούν οι στρατηγικοί σχεδιασμοί της Τουρκίας στη Λιβύη, μέσα από τη νεο-οθωμανική προσέγγιση για ανάδειξη της σε περιφερειακή ηγεμονία και να προσδιορισθούν οι στόχοι για την επίτευξη των γεωπολιτικών της βλέψεων στην ευρύτερη περιοχή της βόρειας Αφρικής και Μέσης Ανατολής, με όχημα την ισχύ, το ιστορικό παρελθόν και τη μουσουλμανική θρησκεία.

Προϋποθέσεις

Η παρακολούθηση των γεγονότων και η γεωπολιτική ανάλυση που αφορά στην σύνταξη της παρούσας μελέτης, οριοθετείται ως την 1 Νοεμβρίου 2021, οπότε και παγιώνεται το περιεχόμενο των εξελίξεων επί της εργασίας.

Η κατανομή ισχύος στο διεθνές σύστημα δε θα μεταβληθεί σημαντικά από απρόβλεπτο γεγονός (πχ. τρομοκρατική επίθεση, εξέλιξη πανδημίας, φυσική καταστροφή) και αυτό θα παραμείνει μονοπολικό με τις ΗΠΑ ως μοναδική υπερδύναμη παγκόσμιας εμβέλειας και δυνατότητας προβολής ισχύος.

Ο προσανατολισμός των γεωπολιτικών συμφερόντων των διεθνών δρώντων για ανακατανομή της ισχύος, αφορούν στο υφιστάμενο status quo και την ανάλυσή του.

Οι υδρογονάνθρακες θα παραμείνουν η βασική πηγή ενέργειας για τα επόμενα χρόνια.

Για την κατανόηση της διπλωματικής εργασίας δεν απαιτούνται ειδικές γνώσεις για το υπό εξέταση αντικείμενο. Εκτιμάται ότι επεξηγούνται επαρκώς εντός του κειμένου οι πτυχές του αναπτυσσόμενου θέματος και δεν απαιτείται η αναζήτηση πληροφοριών από τον αναγνώστη. Η παρατιθέμενη βιβλιογραφία και αρθρογραφία στις παραπομπές του κειμένου, δύναται να αποτελέσει πηγή πληροφοριών και αναλύσεων για την εμβάθυνση επί του θέματος.

Η έρευνα επί της διπλωματικής εργασίας επικεντρώνεται σε ξενόγλωσση αλλά και μεταφρασμένη αρθρογραφία, λόγω της δυναμικής του θέματος και των συνεχών εξελίξεων. Η βιβλιογραφία άπτεται κυρίως σε γενικά και ιστορικά θέματα ανάλυσης.

Κεφάλαιο πρώτο

Λιβύη: Από την άνοιξη, στο «χειμώνα» του εμφυλίου

Μαύρος χρυσός, Qaddafi και η «αραβική άνοιξη»

Η σύγχρονη Λιβύη βρίσκεται τοποθετημένη στα άγονα εδάφη της κεντρικής Βόρειας Αφρικής, στην ευρύτερη περιοχή του Μεγάλου Μαγκρέμπ³. Το έδαφός της αποτελείται κατά 80% από ερήμους και ο πληθυσμός της ανέρχεται σε 6,8 εκατομμύρια κατοίκους, στη συντριπτική πλειοψηφία τους αραβικής καταγωγής και μουσουλμανικού θρησκεύματος⁴. Ανατολικά της βρίσκεται η Αίγυπτος, ενώ δυτικά συνορεύει με την Αλγερία και την Τυνησία. Βόρεια βρέχεται από τη Μεσόγειο θάλασσα, ενώ στα νότια βρίσκεται το Τσαντ και ο Νίγηρας.

Διάγραμμα 1. Γεωφυσικός χάρτης της Λιβύης

Ο όρος Λιβύη για τους αρχαίους Έλληνες της κλασικής και ελληνιστικής εποχής, αναφέρεται στην ευρύτερη περιοχή των παραλίων της Βόρειας Αφρικής, δυτικά της Αιγύπτου και αφορά σε παράφραση του αιγυπτιακού όρου «Λεμπού» για

³ Ο όρος Μαγκρέμπ (ορολογία που προσδιορίζει τη Δύση στην αραβική γλώσσα), αναφέρεται στην περιοχή της Βορειοδυτικής Αφρικής που περιλαμβάνει τα κράτη του Μαρόκου, της Αλγερίας και της Τυνησίας. Το μεγάλο Μαγκρέμπ περιλαμβάνει και τις περιοχές της Δυτικής Σαχάρας, της Μαυριτανίας και της Λιβύης. <https://geopolitics.iisca.eu/?p=17080> (πρόσβαση 4 Σεπ 2021).

⁴ United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Dynamics, https://population.un.org/wpp/Graphs/1_Demographic%20Profiles/Libya.pdf (πρόσβαση 1 Αυγ 2021).

τους Βερβερίνους που ζούσαν δυτικά του Νείλου⁵. Ο γεωγραφικός χώρος που σήμερα συνιστά το κράτος της Λιβύης κατοικήθηκε από αραβικούς πληθυσμούς, ενώ από το 16ο αιώνα μ.Χ., αποτέλεσε τμήμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, συγκροτούμενο από τρεις επαρχίες: την Τριπολιτανία, την Κυρηναϊκή και το Φεζάν.

Η κήρυξη του πολέμου από την Ιταλία στην παραπέουσα Οθωμανική Αυτοκρατορία, οδηγεί στην εισβολή στη Λιβύη το 1911 και στη συνθηκολόγηση το επόμενο έτος, που τελειώνει την κυριαρχία της στην περιοχή. Βασικός στόχος των Ιταλών είναι ο εποικισμός της περιοχής και η εδραίωση της επέκτασης στην αφρικανική ήπειρο επενδύοντας σε υποδομές και ανασυγκρότηση. Η προσπάθεια θα ευοδωθεί μετά το οικονομικό «κραχ» του 1929 και την αναζήτηση από τους Ιταλούς καλύτερης τύχης και οικονομικών προοπτικών στη Λιβύη. Ο δικτάτορας Mussolini⁶ ανακηρύσσει το 1934 την ένωση των τριών επαρχιών και την ενσωμάτωσή τους στο ιταλικό βασίλειο με το αρχαίο όνομα Λιβύη, ως την «τέταρτη ακτή της Ιταλίας»⁷.

Το όνειρο της Ιταλίας κατέρρευσε ως χάρτινος πύργος κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, καθώς η ευρύτερη περιοχή έγινε το κύριο θέατρο επιχειρήσεων στην Αφρική. Το τέλος του πολέμου βρίσκει τη χώρα κατεστραμμένη και χωρισμένη και πάλι, με τις επαρχίες Τριπολιτανίας και Κυρηναϊκής υπό βρετανική κυριαρχία, ενώ το Φεζάν υπό γαλλική. Η μεταπολεμική οικονομική κατάσταση των Μεγάλων Δυνάμεων της Ευρώπης και η προσπάθεια εσωτερικής αναδιοργάνωσης από τα δεινά του πολέμου, δεν επιτρέπει τη διατήρηση του διοικητικού και στρατιωτικού ελέγχου στην περιοχή, καθώς η αναλογία κόστους - οφέλους είναι αρνητική. Αναζητούν τη διατήρηση επιρροής μέσω της χορήγησης ανεξαρτησίας στα κράτη και άσκηση της εξουσίας από ελεγχόμενες κυβερνήσεις. Τελικά, στις 24 Δεκεμβρίου 1951 με τις «ευλογίες» των Μεγάλων Δυνάμεων, η Λιβύη ανακηρύσσει την ανεξαρτησία της ως ομοσπονδιακό βασίλειο, με πρώτο μονάρχη τον φιλοδυτικό Idris as-Senussi⁸.

Το νεοσύστατο κράτος δεν έχει καμία εθνική συνείδηση και ταυτότητα, ενώ δεν υφίσταται ιδεολογικό υπόβαθρο που να σταθεί θεμέλιο της συγκρότησής του. Η Λιβύη είναι αποτέλεσμα της έμπνευσης και της δημιουργικής πολιτικής των

---

⁵ Gary L. Fowler, L. Carl Brown, Mukhtar Mustafa Buru, Dennis D. Cordell, Nevill Barbour, "Libya", Encyclopedia Britannica, <https://www.britannica.com/place/Libya>, (πρόσβαση 14 Αυγ 2021).

⁶ Ο Μπενίτο Μουσολίνι (Benito Amilcare Andrea Mussolini, 29 Ιουλίου 1883 – 28 Απριλίου 1945) ήταν Ιταλός πολιτικός, ιδρυτής και ηγέτης του φασιστικού κόμματος. Κυβέρνησε την Ιταλία από το 1922 έως το 1943 ως δικτάτορας. Υπήρξε σύμμαχος του Αδόλφου Χίτλερ και οδήγησε τη χώρα του, ως δύναμη της συμμαχίας του Άξονα, στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

⁷ Dirk Vandewalle, A History of Modern Libya. (New York: Cambridge University Press, 2006).

⁸ Ο Ίντρις Σενούσι (Idris as-Senussi, 13 March 1890 – 25 May 1983) ήταν Λίβυος πολιτικός και θρησκευτικός ηγέτης που διατέλεσε ως ο πρώτος βασιλιάς της Λιβύης από το 1951 ως το 1969.

Μεγάλων Δυνάμεων και αδυνατεί να οριοθετηθεί ως κράτος. Συγχρόνως, η οικονομική της κατάσταση είναι εξαιρετικά δυσχερής. Ενδεικτικό της δυσπραγίας είναι ότι κύριο εξαγωγίμο προϊόν αποτελεί το σκραπ σίδηρο από τα κατεστραμένα άρματα μάχης που έχουν εγκαταλειφθεί στην έρημο⁹. Το ομοσπονδιακό σύστημα διακυβέρνησης λειτουργεί επιβαρυντικά τόσο στην οικονομία, όσο και στην προοπτική διαμόρφωσης κρατικής συνείδησης και ενότητας. Η κοινωνική δομή παραμένει εδραζόμενη στις 140 περίπου φυλές που υφίστανται στο έδαφος της χώρας και οι οποίες λειτουργούν ως ένα ευέλικτο δίκτυο αλληλεγγύης για πρόσβαση στην εξουσία με συλλογικές ή ακόμα και προσωποκεντρικές στρατηγικές¹⁰, ενώ το 40% των κατοίκων συνεχίζουν να ζουν σε σκηνές ή καλύβες.

Η ανακάλυψη σημαντικών κοιτασμάτων πετρελαίου το 1959, στάθηκε «ευχή και κατάρα» για ένα από τα φτωχότερα κράτη του κόσμου και καθιστά το Βασίλειο της Λιβύης, από παρία σε «χρυσωρυχείο της ερήμου», μετατρέποντας την αδύναμη οικονομία της, σε ταχέως αναπτυσσόμενη. Η αδυναμία της μοναρχίας να δρομολογήσει την αξιοποίηση των νέων οικονομικών μεγεθών προς όφελος της χώρας, οι στενές σχέσεις με τις εταιρείες εξόρυξης και εκμετάλλευσης του «μαύρου χρυσού» και η δυσανάλογη συγκέντρωση πλούτου από το βασιλιά και το περιβάλλον του, δημιούργησε γενική δυσαρέσκεια¹¹.

Η έξαρση του αραβικού εθνικισμού, ειδικά μετά την ταπεινωτική ήττα στον «Πόλεμο των Έξι Ημερών¹²», οδήγησε το 1969 σε πραξικόπημα από ομάδα στρατιωτικών με επικεφαλής τον νεαρό λοχαγό τότε, Muammar Qaddafi. Παρά την ελλιπή προετοιμασία τους, οι πραξικοπηματίες αναλαμβάνουν εύκολα την εξουσία έχοντας τη λαϊκή υποστήριξη, καταργούν τη μοναρχία και ανακηρύσσουν τη Λιβύη ως Νέα Αραβική Δημοκρατία. Ο Qaddafi επηρεασμένος από την πολιτική του Gamal Abdel Nasser¹³ στην Αίγυπτο, είναι υπέρμαχος ενός πλήρως ανεξάρτητου κράτους,

---

⁹ Lindsey Hilsum, *Sandstorm - Libya in the time of Revolution*, (New York: The Penguin Press, 2012), σελ. 79-80.

¹⁰ Patrick Haimzadeh, «Η ενότητα στη Λιβύη περνάει από τις φυλές», *Le Monde Diplomatique*, 9 Οκτ 2011, <http://archives.monde-diplomatique.gr/spip.php?article313> (πρόσβαση 15 Ιουν 2021).

¹¹ Μηνάς Στραβοπόδης, «Η περίπτωση της Λιβύης από την Ιταλική αποικιοκρατία στον Gaddafi και μετέπειτα στο ξέσπασμα της Αραβικής Άνοιξης και τον εμφύλιο πόλεμο», *The Safia Blog*, 27 Φεβ 2019, <https://thesafiablog.com/2019/02/27/stravopodis-analysis-a/> (πρόσβαση στις 10 Ιουν 2021).

¹² Ο Πόλεμος των Έξι Ημερών, γνωστός και ως Αραβοϊσραηλινός Πόλεμος του 1967 ή Τρίτος Αραβοϊσραηλινός Πόλεμος, ξέσπασε μεταξύ του Ισραήλ και των Αράβων γειτόνων του, την Αίγυπτο, την Ιορδανία και την Συρία. Το Ιράκ, η Σαουδική Αραβία, το Κουβέιτ και η Αλγερία συνεισέφεραν με άντρες και οπλισμό στις αραβικές δυνάμεις.

¹³ Ο Γκαμάλ Άμπντελ Νάσερ (15 Ιανουαρίου 1918 - 28 Σεπτεμβρίου 1970) ήταν ο δεύτερος πρόεδρος της Αιγύπτου, υπηρετώντας από το 1956 μέχρι το θάνατό του. Ο Νάσερ ηγήθηκε της ανατροπής της μοναρχίας το 1952 και εισήγαγε εκτεταμένες μεταρρυθμίσεις στην Αίγυπτο.

χωρίς κηδεμονία. Καλλιεργεί την ιδέα του αραβικού εθνικισμού με σοσιαλιστική χροιά, χωρίς όμως να προσανατολίζεται προς το σοβιετικό στρατόπεδο και το ανατολικό μπλοκ του ψυχρού πολέμου. Εθνικοποιεί άμεσα τις πετρελαϊκές πηγές και θέτει στο εκβιαστικό δίλλημα αποδοχής ή αποχώρησης από τη χώρα τις εταιρείες εξόρυξης και εκμετάλλευσης, ώστε να αποδεχτούν τον κρατικό έλεγχο του 51% των περιουσιακών τους στοιχείων¹⁴. Παράλληλα, προχωρά σε μια εξωφρενική κούρσα εξοπλισμών¹⁵, με τη ΕΣΣΔ και τη Γαλλία να λαμβάνουν τη μερίδα του λέοντος.

Η βάση της διακυβέρνησης του Qaddafi στηρίζεται στην προσωπική του φιλοσοφία, την «Τρίτη Διεθνή Θεωρία», όπου η πρώτη είναι ο καπιταλισμός και η δεύτερη ο μαρξισμός, που θεωρούνται ιμπεριαλιστικές και επεκτατικές. Ο ίδιος προκρίνει μια τρίτη θεωρία όπως περιγράφεται στο «Πράσινο Βιβλίο¹⁶» που αποτελεί την επιτομή της πολιτικής του σκέψης. Αυτή άπτεται της ανεξαρτησίας και της αυτοδιάθεσης των λαών, οι οποίοι αυτοκυβερνούνται χωρίς πολιτικά κόμματα και εκμεταλλεύονται τον πλούτο που παράγουν οι χώρες τους.

Η εξωτερική πολιτική ανεξαρτησίας από τη Δύση και ο αραβικός εθνικισμός που εκφράζει με στήριξη, άμεση ή έμμεση σε πλήθος αντιπολιτευτικών κινημάτων και επαναστάσεων όπως στην Τυνησία, το Σουδάν, το Μάλι, τη Μαυριτανία¹⁷ απομονώνει τη Λιβύη από τη διεθνή κοινότητα, αλλά και εδραιώνει το σκεπτικισμό των αφρικανικών κρατών απέναντι στο δικτάτορα. Οι ΗΠΑ επιβάλλουν οικονομικό εμπάργκο και κατατάσσουν τη Λιβύη στα κράτη - τρομοκράτες. Η σύνδεση (χωρίς απαραίτητα να αποδειχτεί) με τρομοκρατικές επίθεσεις¹⁸ οδηγούν στο βομβαρδισμό από τις ΗΠΑ σε Τρίπολη και Βεγγάζη το 1986 και ακολούθως σε γενικό οικονομικό εμπάργκο από τον ΟΗΕ. Η ανοιχτή υποστήριξη σε επαναστατικά και τρομοκρατικά κινήματα (IRA¹⁹, PLO²⁰), καθιστά γενική τη διεθνή απομόνωση, εκτός της

---

¹⁴ Hilsum, Sandstorm, σελ. 89-90.

¹⁵ Χαρακτηριστική είναι η προμήθεια 150 Α/Φ Mirage από τη Γαλλία. Η λιβυκή πολεμική αεροπορία αριθμούσε 500 Α/Φ, όσα και η υπερδύναμη Γαλλία.

¹⁶ Muammar al-Qaddafi, The Green Book, 1975, <http://openanthropology.org/libya/gaddafi-green-book.pdf> (πρόσβαση 6 Σεπ 2021).

¹⁷ Hussein Solomon, Gerrie Swart, "Libya's Foreign Policy in Flux." African Affairs, vol. 104, no. 416, 2005, σελ. 469-492. JSTOR, www.jstor.org/stable/3518725 .(πρόσβαση 16 Σεπ 2021).

¹⁸ Το 1986, βομβιστική επίθεση σε χώρο διασκέδασης στο Βερολίνο, το 1988 ανατίναξη ενός πολιτικού αεροσκάφους της Pan American πάνω από την πόλη Λόκερμπι της Σκωτίας και το 1989 πολιτικού αεροσκάφους της Union de Transports Aeriens (UTA) πάνω από το Νίγηρα.

¹⁹ Ο Ιρλανδικός Δημοκρατικός Στρατός (Irish Republican Army, IRA) ήταν ένοπλη στρατιωτική οργάνωση και είχε ως αρχικό στόχο την πλήρη ανεξαρτησία από τη Μεγάλη Βρετανία.

²⁰ Η Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης (γνωστή διεθνώς και ως PLO) είναι μια οργάνωση που ιδρύθηκε το 1964 με σκοπό τη δημιουργία ενός ανεξάρτητου κράτους της Παλαιστίνης.

Σοβιετικής Ένωσης. Η κατάρρευση της τελευταίας ισοπεδώνει οικονομικά τη Λιβύη και γίνεται η αναγκαστική απαρχή για αλλαγή της πολιτικής του Qaddafi. Στρέφεται πλέον στη Δύση και αποκαθιστά σταδιακά τις διπλωματικές σχέσεις²¹.

Η «αραβική άνοιξη» ήταν ένα κύμα εξεγέρσεων που ξεκίνησε το Δεκέμβριο του 2010 από την Τυνησία και εξαπλώθηκε στο σύνολο, σχεδόν, των χωρών του Μαγκρέμπ και της Μέσης Ανατολής, με κύριο αίτημα τις φιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις στην πολιτική και κοινωνική ζωή των πολιτών. Τα βαθύτερα αίτια πρέπει να αναζητηθούν στην οικονομική ύφεση, την υψηλή ανεργία ιδιαίτερα στους νέους, τη δημογραφική έκρηξη της Αφρικής, τις κοινωνικές ανισότητες και την καταπίεση των κατοίκων από τα καθεστώτα των κρατών αυτών. Συγχρόνως πρέπει να υπογραμμισθεί η θρησκευτική χροιά που έλαβαν οι εξεγέρσεις, ως αίτημα των μουσουλμανικών πληθυσμών για δρομολόγηση εφαρμογής συνθηκών σύμφωνα με την ισλαμική πρακτική, που ουδόλως συνάδει με τη φιλελεύθερη και δημοκρατική ταυτότητα που αποδόθηκε στα κινήματα της «αραβικής άνοιξης»²².

Το Φεβρουάριο του 2011 οι πρώτες διαδηλώσεις εκδηλώθηκαν στην ανατολική Λιβύη και εξαπλώθηκαν δυναμικότερα όπου αντιμετώπισαν τη βίαιη καταστολή από το αυταρχικό καθεστώς του Qaddafi, ενώ ταχέως μετατράπηκαν σε ευρεία αντιπολιτευτική και αντικαθεστωτική αντίσταση, με επαναστατικά χαρακτηριστικά εξέγερσης και κύριο αίτημα την απομάκρυνση του δικτάτορα από την εξουσία. Η γενίκευση της βίας οδήγησε σε εξάπλωση της εξέγερσης και τη μετέτρεψε σε ανοικτή πλέον εμφύλια διαμάχη, με πλήθος θυμάτων. Η ανεξέλεγκτη βία, συνεπικουρούμενη από τις θετικές προοπτικές που είχε δημιουργήσει προσωρινά η «αραβική άνοιξη», οδήγησε στη φανερή έκφραση υποστήριξης των αντικαθεστωτικών από τη Γαλλία, την Αγγλία και τις ΗΠΑ. Οργανισμοί όπως ο Αραβικός Σύνδεσμος και η Αφρικανική Ένωση, αιτήθηκαν παρέμβαση του ΟΗΕ, για τερματισμό της διαμάχης και απομάκρυνση του Qaddafi από την εξουσία²³.

Η έκρυθμη κατάσταση και η πιεστική παρέμβαση διεθνών δρώντων (κυρίως

---

²¹ Αποκαθιστά σταδιακά διπλωματικές σχέσεις με Ηνωμένο Βασίλειο (1999), άρση εμπάργκο ΟΗΕ (2003), διπλωματικές σχέσεις με ΗΠΑ (2006), μέλος του Συμβουλίου Ασφαλείας (2008).

²² Ηλίας Κουσκουβέλης, Η Αραβική Άνοιξη - Μελέτες Διεθνών Σχέσεων (Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις ΠΑΜΑΚ, 2012) σελ. 29-43.

²³ Adam Roberts, Michael Willis, Rory McCarthy, Timothy Garton Ash, Civil Resistance in the Arab Spring (Oxford: Oxford University Press, 2016), σελ. 134. <https://global.oup.com/academic/product/civil-resistance-in-the-arab-spring-9780198749028?cc=gr&lang=en> (πρόσβαση 10 Αυγ 2021).

της Γαλλίας) και Οργανισμών, οδήγησε στην υιοθέτηση του ψηφίσματος 1970²⁴ του ΟΗΕ, όπου προέβλεπε εμπάργκο όπλων, ταξιδιωτική απαγόρευση και «πάγωμα» των λογαριασμών του Qaddafi και της οικογενείας του, ενώ παρέπεμπε τη λιβυκή υπόθεση στο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο. Οι στρατιωτικές επιτυχίες των κυβερνητικών δυνάμεων έναντι των αντικαθεστωτικών και η έκφραση απειλών για κατάπνιξη της εξεγέρσεως²⁵, αποτέλεσαν αφορμή για τον Αραβικό Σύνδεσμο (και άλλες ανθρωπιστικές οργανώσεις) να αιτηθούν την στρατιωτική παρέμβαση για προστασία του πληθυσμού²⁶.

Στις 17 Μαρτίου 2011, το Συμβούλιο Ασφαλείας υιοθετεί το ψήφισμα 1973²⁷, που προβλέπει τη δημιουργία ζώνης απαγόρευσης πτήσεων και συγχρόνως προτρέπει τα μέλη του να λάβουν τα «αναγκαία μέτρα» για την προστασία των πολιτών της Λιβύης. Η επιχείρηση Odyssey Dawn²⁸ υπό την αρχηγεία των ΗΠΑ, αναλαμβάνει να υλοποιήσει τις προβλέψεις του ψηφίσματος που αφορούν στην απαγόρευση πτήσεων, ενώ την 31 Μαρτίου το NATO ξεκινά την επιχείρηση Unified Protector²⁹ (ενεργώντας σύμφωνα με τη δεύτερη επιταγή του ψηφίσματος για λήψη απαιτούμενων μέτρων) με αεροπορικά και ναυτικά πλήγματα, εναντίον των κυβερνητικών δυνάμεων. Η επιχείρηση τερματίζεται και τυπικά την 31 Οκτωβρίου 2011, ενώ έχει προηγηθεί ο θάνατος του Muammar Qaddafi την 20 του ιδίου μήνα, πετυχαίνοντας το στόχο της ανατροπής του δικτάτορα με βαρύ τίμημα την καταστροφή των κρατικών δομών και τη διάχυση του χάους, καθώς δεν είχε προετοιμασθεί η διάδοχη κατάσταση³⁰.

Η επόμενη μέρα οδηγεί στον εμφύλιο

Η Λιβύη αντιμετωπίζει την επόμενη μέρα χωρίς κατεύθυνση, αλλά με τη θετική προοπτική και την αύρα του εκδημοκρατισμού και της αλλαγής πορείας. Η ομαλή

---

²⁴ United Nations, Security Council S/RES/1970 (2011) <https://www.un.org/securitycouncil/s/res/1970-%282011%29> (πρόσβαση 16 Ιουλ 2021).

²⁵ BBC, Libya protests: Defiant Gaddafi refuses to quit (22/2/2011) <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-12544624> (πρόσβαση 26 Ιουλ 2021).

²⁶ Εμμανουέλα Δούση, ΟΗΕ Διεθνής Ευθύνη και Ειρηνευτικές Επιχειρήσεις, (Αθήνα: Σάκκουλας, 2008), σελ 168 - 202.

²⁷ United Nations, Security Council S/RES/1973 (2011) <https://www.un.org/securitycouncil/s/res/1973-%282011%29> (πρόσβαση 16 Ιουν 2021).

²⁸ US Department of Defense, Operation Odyssey Dawn (2011) https://archive.defense.gov/home/features/2011/0311_libya2/ (πρόσβαση 2 Σεπ 2021).

²⁹ NATO, NATO and Libya (Archived), (2015) https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_71652.htm (πρόσβαση 7 Ιουν 2021).

³⁰ Ειρήνη Χειλά, Οι διεθνείς συγκρούσεις στον 21ο αιώνα, Ζητήματα θεωρίας και διαχείρισης (Αθήνα: Ποιότητα, 2013),σελ.27.

μετάβαση στις νέες συνθήκες που διαμορφώθηκαν, ανατέθηκε με το ψήφισμα 2009³¹ στην Αποστολή Υποστήριξης των Ηνωμένων Εθνών (United Nations Support Mission in Libya - UNSMIL) σε εφαρμογή της Αρχής «Η Ευθύνη για Προστασία»³² (Responsibility to Protect - R2P) που είχε υιοθετήσει ο ΟΗΕ στο τελικό κείμενο της Οικουμενικής Συνόδου³³ το 2005.

Διεξάγονται ελεύθερες εκλογές και η εκλεγμένη κυβέρνηση του Γενικού Εθνικού Κογκρέσσου (General National Congress - GNC) προσπαθεί να οικοδομήσει τους κρατικούς θεσμούς και να προωθήσει τις απαραίτητες μεταρρυθμίσεις, σε κλίμα γενικής αποδόμησης και αμφισβήτησης³⁴. Η δυνατότητα ομαλής δημοκρατικής μετάβασης είναι αδύνατη, καθώς παραστρατιωτικές ομάδες, ισλαμιστικοί θύλακες - οι οποίοι ήρθαν στο προσκήνιο κατά τη διάρκεια των εξεγέρσεων υποστηριζόμενοι και χρηματοδοτούμενοι από το Κατάρ και την Τουρκία³⁵ - καθώς και αντιμαχόμενες φυλές, εξοπλισμένες από τη διασπορά των όπλων που προκλήθηκε από την εξέγερση, βρίσκονται παντού. Η αποτυχία των έργων και υποχρεώσεων της αναδόμησης στη Λιβύη ως βασικού πυλώνα της R2P, χαρακτηρίζει την εφαρμογή του συνόλου της Αρχής στην αφρικανική χώρα. Είναι χαρακτηριστική η δήλωση του πρώην προέδρου των ΗΠΑ Barack Obama³⁶, πως «η αντιμετώπιση της μετα-Καντάφι εποχής στη Λιβύη ήταν το μεγαλύτερο λάθος της θητείας μου³⁷». Η Λιβύη δεν είναι μια χώρα με εθνική ταυτότητα και συνείδηση και το αίσθημα ένταξης σε μια φυλή αποτελεί καθοριστικό δεδομένο³⁸ που αγνόησε η διεθνής κοινότητα. Μετά από σαράντα δύο χρόνια δικτατορίας, η ιδεατή συνθήκη ομαλής πολιτικής μετάβασης σε δημοκρατικές

---

³¹ UN, S/RES/2009 <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/502/44/PDF/N1150244.pdf?OpenElement> (πρόσβαση 12 Ιουν 2021).

³² ICISS, The Responsibility to Protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty (Ottawa: IDRC, 2001) <https://idl-bnc-idrc.dspacedirect.org/bitstream/handle/10625/18432/IDL-18432.pdf?sequence=6&isAllowed=y> (πρόσβαση 2 Ιουν 2021).

³³ United Nations, Resolution adopted by the General Assembly A/RES/60/1 (2005) <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/487/60/PDF/N0548760.pdf?OpenElement> (πρόσβαση 1 Ιουν 2021).

³⁴ David Rieff, «R2P, RIP», The New York Times, 7 Nov 2011 <https://www.nytimes.com/2011/11/08/opinion/r2p-rip.html> (πρόσβαση 12 Ιουν 2021).

³⁵ Frederic Wehrey - Wolfram Lacher, «Libya's Legitimacy Crisis», Foreign Affairs, 6 Oct 2014, <https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/2014-10-06/libyas-legitimacy-crisis> (πρόσβαση 7 Μαϊ 2021).

³⁶ Ο Μπαράκ Χουσέιν Ομπάμα (Barack Hussein Obama) (Χονολουλού, Χαβάη, 4 Αυγούστου 1961) είναι Αμερικανός πολιτικός, ο οποίος χρημάτισε ως ο 44ος Πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής· ο πρώτος Αφροαμερικανός που εκλέχθηκε σε αυτή τη θέση.

³⁷ BBC, former U.S. President Obama: Libya aftermath worst mistake of presidency (2016) <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-36013703> (πρόσβαση 15 Ιουλ 2021).

³⁸ Patrick Haimzadeh, Η ενότητα στη Λιβύη περνάει από τις φυλές, Le Monde diplomatique, 9 Οκτ 2011. <http://archives.monde-diplomatique.gr/spip.php?article313> (πρόσβαση 15 Ιουν 2021).

πρακτικές (που ουσιαστικά δεν γνώρισε ποτέ η Λιβύη), ήταν μάλλον ουτοπική.

Σε αυτό το κλίμα γενικής αμφισβήτησης οι επαρχίες αναδεικνύουν αιτήματα αυτονομίας, ενώ εκδηλώνονται μικρά πραξικοπήματα αυθαίρετης ανεξαρτητοποίησης τοπικών δρώντων, με πλήρη απουσία της έννοιας και εξουσίας του κράτους. Η επίθεση στο προξενείο των ΗΠΑ στη Βεγγάζη και η δολοφονία του πρέσβη Christopher Stevens και τριών μελών της αμερικανικής διπλωματικής αποστολής³⁹, οδηγεί σε αποχώρηση τις δυτικές αντιπροσωπείες, διευκολύνοντας την ανέλιξη ριζοσπαστών ισλαμιστών. Η Βεγγάζη σε λίγους μήνες ελέγχεται από ισλαμιστικές ομάδες, παρακλάδια της al-Qaeda⁴⁰.

Στις δεύτερες εθνικές εκλογές που διεξάγονται το 2014, τα ισλαμικά κόμματα λαμβάνουν πολύ μικρά ποσοστά και αμφισβητούν, υποστηριζόμενοι από Κατάρ, Σουδάν και Τουρκία, τα αποτελέσματα, ενώ σε δεύτερο επίπεδο επιτίθενται στο αεροδρόμιο της Τρίπολης προκαλώντας ανοιχτή ένοπλη αντιπαράθεση εντός της πρωτεύουσας⁴¹. Η Βουλή των Αντιπροσώπων (House of Representatives - HoR) μεταφέρεται στο Τομπρούκ όπου υποστηρίζεται και από στρατιωτικούς, με επικεφαλής το Στρατάρχη Khalifa Haftar, πρώην συνεργάτη του Qaddafi και εξόριστο στην Αμερική, όπου του ανατίθεται επίσημα η αρχηγία του Λιβυκού Εθνικού Στρατού (Libyan National Army - LNA). Πλέον η Λιβύη βρίσκεται και επίσημα διαιρεμένη στο μειοψηφικό, ελεγχόμενο από ισλαμιστές Κογκρέσσο στην Τρίπολη και τη Βουλή με τον LNA στην ανατολική Λιβύη⁴².

Η μεσολάβηση του ΟΗΕ, οδηγεί στην «Πολιτική Συμφωνία της Λιβύης» (Libyan Political Agreement - LPA), που αποσκοπούσε στη γεφύρωση του χάσματος

---

³⁹ Anne Gearan, "J. Christopher Stevens, U.S. ambassador to Libya, dies at 52", The Washington Post, 12 Sep 2012, https://www.washingtonpost.com/local/obituaries/john-christopher-stevens-us-ambassador-to-libya-dies-at-52/2012/09/12/b1c00cee-fcd0-11e1-8adc-499661afe377_story.html (πρόσβαση 20 Μαΐ 2021).

⁴⁰ Η Αλ Κάιντα (al-Qaeda) είναι ένοπλη τρομοκρατική οργάνωση Ισλαμιστών που πρωτοεμφανίσθηκε δημόσια το 1989, προερχόμενη από το "Μεκτά Αλ Κιντεμάτ" που αποτελούσε οργάνωση των Αφγανών μουτζαχεντίν. Η Αλ Κάιντα αποτελεί σήμερα ένα διεθνές τρομοκρατικό δίκτυο, στο οποίο συμμετέχουν πολλές άλλες τρομοκρατικές οργανώσεις με πολυπληθή μέλη συστρατευμένων εξτρεμιστών, περισσότερο Αράβων και Αφγανών. Θεωρείται υπεύθυνη για μεγάλο αριθμό τρομοκρατικών επιθέσεων στον δυτικό κόσμο, με γνωστότερες όλων τις επιθέσεις στις ΗΠΑ την 11η Σεπτεμβρίου του 2001, τις επιθέσεις στις αμερικανικές πρεσβείες Χωρών της ανατολικής Αφρικής το 1998, τη βομβιστική επίθεση στους Πύργους Κομπάρ στη Σαουδική Αραβία το 1996 κ.ά. Παρακλάδια της οργάνωσης υπολογίζεται πως υπάρχουν σε 55 χώρες του κόσμου.

⁴¹ Ethan Chorin, «Το αέναο χάος της Λιβύης», Foreign Affairs - The Hellenic Edition, 20 Απρ 2019, <https://www.foreignaffairs.gr/articles/72258/ethan-chorin/to-aenao-xaos-tis-libyis?page=show> (πρόσβαση 12 Ιουν 2021).

⁴² Alexander Decina, «Το πρόβλημα ενότητας της Λιβύης - Και πως συμβάλλει η Δύση», Foreign Affairs - The Hellenic Edition, 5 Μαΐ 2016, <https://foreignaffairs.gr/articles/70794/alexander-decina/to-problima-enotitas-tis-libyis?page=show> (πρόσβαση 12 Ιουν 2021).

μεταξύ του Κογκρέσσου και της Βουλής των Αντιπροσώπων, ώστε να δημιουργήσουν μια κυβέρνηση εθνικής συναίνεσης⁴³ (Government of National Accord - GNA). Η GNA συνέρχεται ως σώμα και μεταφέρεται στην Τρίπολη, χωρίς να αναγνωρίζεται από τη Βουλή που αποτελούσε προϋπόθεση της συμφωνίας, η οποία συνεχίζει στα ανατολικά με την υποστήριξη του Haftar. Η συμφωνία δεν μπόρεσε να λειτουργήσει ενωτικά μεταξύ των αντιμαχόμενων παρατάξεων, με κύριο αίτιο ότι αποτελούσε μια τεχνητά διαρθρωμένη και υπαγορευμένη από εξωτερικές δυνάμεις προσπάθεια, η οποία αποτύπωνε περιοριστικά την αντιπαράθεση μεταξύ των δύο μερών σε πολιτικό επίπεδο, χωρίς να υπολογίζει το πλήθος των παραγόντων των συγκρούσεων στο έδαφος της χώρας⁴⁴.

Η ανάπτυξη ισχυρών ακραίων ισλαμιστών (παρακλάδια του ISIS), που εκπαιδεύονται και οργανώνονται στην Τρίπολη, αποτελούν πονοκέφαλο για τη Δύση, με αποκορύφωμα τη σύνδεσή τους με το βομβιστή αυτοκτονίας σε συναυλία στο Μάντσεστερ το 2017⁴⁵. Η Δύση ευσεπυσμένα αναγνωρίζει τη GNA και οι ΗΠΑ βομβαρδίζουν τμήματα του ISIS στη Σύρτη με έγκριση της Τρίπολης, γεγονός που ξεσηκώνει αντιδράσεις στους Λίβυους. Η υπόσχεση του LNA για εξάλειψη των ισλαμιστικών τρομοκρατικών ομάδων και οι αρχικές επιτυχίες του, οδηγούν το διεθνή παράγοντα σε μερική αλλαγή πλεύσης. Η Γαλλία και η Ρωσία ενισχύουν φανερά το Haftar που βρίσκει επίσης ισχυρή (και στρατιωτική) υποστήριξη στην Αίγυπτο και τα ΗΑΕ. Η Ιταλία παραμένει στο πλευρό του GNA με σύναψη συμφωνιών για περιορισμό των μεταναστευτικών ροών στο έδαφός της⁴⁶ και προμήθειας πετρελαίου, ενώ η καιροσκοπός Τουρκία βρίσκει ευκαιρία για ανάπτυξη των διεκδικήσεών της στην ανατολική Μεσόγειο, μέσω της στρατιωτικής της παρουσίας στη Λιβύη, μετά από σχετικό αίτημα υποστήριξης.

Οι ανερμάτιστες προσεγγίσεις των διεθνών δρώντων στη Λιβύη, οι οποίες καθοδηγούνται από ιδιοτελείς πρακτικές και συμφέροντα, εμποδίζουν την ουσιαστική

⁴³ Elissa Miller, Kevin Truitte, «Γεμίζοντας το κενό στην Λιβύη - Η ανάγκη για μια πολιτική, όχι στρατιωτική λύση», Foreign Affairs - The Hellenic Edition, 20 Ιουλ 2017, <https://www.foreignaffairs.gr/articles/71349/elissa-miller-kai-kevin-truitte/gemizontas-to-keno-stin-libyi?page=show> (πρόσβαση 22 Ιουν 2021).

⁴⁴ Frederic Wehrey, Wolfram Lacher, «Ο λάθος τρόπος για να διορθωθεί η Λιβύη», Foreign Affairs - The Hellenic Edition, 20 Ιουν 2018, <https://www.foreignaffairs.gr/articles/71835/frederic-wehrey-kai-wolfram-lacher/o-lathos-tropos-gia-na-diorthothei-i-libyi?page=show> (πρόσβαση 8 Απρ 2021).

⁴⁵ Rory Smith - Sewel Chan, "Ariana Grande Manchester Concert Ends in Explosion, Panic and Death", The New York Times, 22 May 2017, <https://www.nytimes.com/2017/05/22/world/europe/ariana-grande-manchester-police.html> (πρόσβαση 18 Απρ 2021).

⁴⁶ Sabina Henneberg, Mieczyslaw Boduszynski, "Europe's Libya Problem", Foreign Affairs, 20 Jul 2017, <https://www.foreignaffairs.com/articles/libya/2017-07-20/europes-libya-problem>, (πρόσβαση 2 Ιουν 2021).

πρόοδο συνομιλιών και διαπραγματεύσεων. Η γαλλική πρωτοβουλία του προέδρου Macron την 29 Μαΐου 2018⁴⁷, χαιρετίστηκε ως «θρίαμβος» της γαλλικής διπλωματίας, καθώς παρήγαγε μια δέσμευση για διεξαγωγή εκλογών στο τέλος του έτους και ενοποίηση των οικονομικών και πολιτικών θεσμών της Λιβύης. Ο μονομερής χαρακτήρας της πρωτοβουλίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο, αιφνιδίασε τους λοιπούς δρώντες, υπονόμωσε τις προσπάθειες του Ghassan Salame ειδικού απεσταλμένου των Ηνωμένων Εθνών⁴⁸, ενώ οι συμμετέχοντες δεν εκπροσωπούσαν το σύνολο των αντιμαχόμενων πλευρών και δεν λειτουργούσαν δεσμευτικά ούτε καν για τις πλευρές που αντιπροσώπευαν, με αποτέλεσμα την απαξίωση της συμφωνίας. Το Νοέμβριο του 2018, η πρωτοβουλία της Ιταλίας έδωσε μια αισιόδοξη προοπτική⁴⁹, η οποία επίσης διαψεύστηκε σύντομα από την αδιαλλαξία, αλλά και αδυναμία των αντιμαχόμενων πλευρών να λειτουργήσουν προς όφελος της χώρας και όχι των προσωπικών τους βλέψεων.

Η Τουρκία στη Λιβύη

Η επίθεση του Haftar και του LNA για την κατάληψη της δυτικής Λιβύης και της Τρίπολης τον Απρίλιο του 2019, αποτέλεσε και την οριστική κατάρρευση των διαπραγματεύσεων για τη συγκρότηση προσωρινής κυβέρνησης. Παράλληλα αποτέλεσε τη θρυαλλίδα που πυροδότησε την ενεργό συμμετοχή τρίτων στον λιβυκό εμφύλιο. Η Ρωσία, η Αίγυπτος και τα Η.Α.Ε. υποστήριξαν ανοικτά το Haftar, ενώ η Σαουδική Αραβία έδωσε 20 εκατ. δολάρια για υποστήριξη⁵⁰ των επιχειρήσεων. Το Κατάρ υποστήριξε αντίστοιχα οικονομικά την αναγνωρισμένη από τη διεθνή κοινότητα GNA, ενώ η Τουρκία απέστειλε στρατιωτικό προσωπικό με αιτιολογία την εκπαίδευση των λιβυκών τμημάτων⁵¹ και παράλληλα δρομολόγησε την αποστολή

---

⁴⁷ Patrick Wintour, "Libyan factions agree to hold elections on 10 December", The Guardian, 29 May 2018, <https://www.theguardian.com/world/2018/may/29/macron-hosts-libyan-factions-in-paris-in-push-to-secure-elections> (πρόσβαση 18 Ιαν 2021).

⁴⁸ The Economist, "Too many cooks - Libya's feuds cross the Mediterranean", The Economist - Middle East & Africa, 10 Nov 2018, <https://www.economist.com/middle-east-and-africa/2018/11/08/libyas-feuds-cross-the-mediterranean>, (πρόσβαση 2 Φεβ 2021).

⁴⁹ Frederic Wehrey, Jalel Harchaoui, "Is Libya Finally Ready for Peace?", Foreign Affairs, 30 Nov 2018, <https://www.foreignaffairs.com/articles/libya/2018-11-30/libya-finally-ready-peace>, (πρόσβαση 2 Ιουν 2021).

⁵⁰ Jared Malsin, Summer Said, "Saudi Arabia Promised support to Libyan Warlord in push to seize Tripoli", The Wall Street Journal, 12 Apr 2019, <https://www.wsj.com/articles/saudi-arabia-promised-support-to-libyan-warlord-in-push-to-seize-tripoli-11555077600> (πρόσβαση 9 Μαί 2021).

⁵¹ Peter Beaumont, "Turkish MPs pass bill to send troops to support Libyan government", The Guardian, 2 Jan 2020, <https://www.theguardian.com/world/2020/jan/02/turkish-parliament-to-vote-on-sending-troops-to-libya> (πρόσβαση 12 Μαί 2021).

επαναστατικών τμημάτων που μάχονταν στη Συρία⁵². Η υποστήριξη της Τουρκίας εκφράστηκε και στο υψηλότερο επίπεδο καθώς ο πρόεδρός της, Recep Tayyip Erdogan, δήλωσε ότι «θα υποστηρίξει με κάθε τρόπο τη νόμιμη κυβέρνηση της Λιβύης, έναντι της συνομοσίας κατά του λιβυκού λαού⁵³». Η τουρκική παρουσία στα περίχωρα της Τρίπολης ήταν καθοριστικής σημασίας για την αποτροπή της κατάληψής της από τις δυνάμεις του LNA, κυρίως χάρη στη χρήση μη επανδρωμένων αεροσκαφών. Η ανεξέλεγκτη προμήθεια πολεμικού υλικού αλλά και η εισροή μισθοφόρων, οδήγησε το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ στην απόφαση 2486⁵⁴ για επιβολή εμπάργκο όπλων στη Λιβύη.

Η Τουρκία και η Λιβύη (GNA) υπογράφουν την 27 Νοεμβρίου 2019, Μνημόνιο Κατανόησης (MOU) για την οριοθέτηση των μεταξύ τους (σύμφωνα με την θεώρησή τους) Αποκλειστικών Οικονομικών Ζωνών στην ανατολική Μεσόγειο⁵⁵, προκαλώντας τις έντονες αντιδράσεις της Αθήνας⁵⁶ και του Καΐρου⁵⁷. Παράλληλα, υπογράφεται και μνημόνιο στρατιωτικής συνεργασίας, με αποτέλεσμα η τουρκική εμπλοκή να γίνει εντονότερη, «για την αναχαίτιση της επίθεσης στην Τρίπολη από δυνάμεις που υποστηρίζονται από τα ΗΑΕ και τη Ρωσία⁵⁸», σύμφωνα με τον ηγέτη της GNA, Fayeze al-Sarraj. Το τουρκολιβυκό σύμφωνο, επικυρώνεται την 8 Δεκεμβρίου 2019 από τη λιβυκή κυβέρνηση και από το τουρκικό κοινοβούλιο την 20 του ίδιου μήνα. Το μνημόνιο χαρακτηρίζεται ως παράνομο και καταδικάζεται από το σύνολο των κρατών της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπως εκφράστηκε και στο κείμενο

---

⁵² Bethan McKernan, Hussein Akoush, “2000 Syrian fighters deployed to Libya to support government”, The Guardian, 15 Jan 2020, <https://www.theguardian.com/world/2020/jan/15/exclusive-2000-syrian-troops-deployed-to-libya-to-support-regime> (πρόσβαση 2 Ιουν 2021).

⁵³ Khaled Mahmoud, “Libyan National Army Continues steady march on Tripoli”, Asharq Al-Awsat, 30 Apr 19, <https://english.aawsat.com/home/article/1701411/libyan-national-army-continues-steady-march-tripoli> (πρόσβαση 24 Αυγ 2021).

⁵⁴ United Nations, Security Council, S/RES/2486 (2019), 12 Sep 2019, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N19/278/41/PDF/N1927841.pdf?OpenElement> (πρόσβαση 2 Φεβ 2021).

⁵⁵ Daren Butler, Tuvan Gumrukcu, “Turkey signs maritime boundaries deal with Libya amid exploration row”, Reuters, 28 Nov 2019, <https://www.reuters.com/article/us-turkey-libya-idUSKBN1Y213I> (πρόσβαση 7 Ιουν 2021).

⁵⁶ Sarantis Michalopoulos, “Athens says Turkey black mailed Libya to Sign MoU by sending weapons”, Euractiv, 12 Dec 2019, <https://www.euractiv.com/section/defence-and-security/news/athens-says-turkey-blackmailed-libya-to-sign-mou-by-sending-weapons/> (πρόσβαση 9 Ιουν 2021).

⁵⁷ Tom Allinson, Mahmoud Hussein, “Turkey - Libya maritime deal triggers Mediterranean tensions”, DW, 29 Nov 2019, <https://www.dw.com/en/turkey-libya-maritime-deal-triggers-mediterranean-tensions/a-51477783> (πρόσβαση 8 Ιουν 2021).

⁵⁸ Patrick Wintour, “Libyan government activates cooperation accord with Turkey”, The Guardian, 20 Dec 2019, <https://www.theguardian.com/world/2019/dec/20/libyan-government-activates-cooperation-accord-with-turkey> (πρόσβαση 9 Ιουν 2021).

συμπερασμάτων της Συνόδου Κορυφής την 12 Δεκ 2019⁵⁹, ενώ το αμερικανικό υπουργείο εξωτερικών το χαρακτήρισε ως αντιπαραγωγικό και επικίνδυνο. Ελλάδα και Αίγυπτος, στις 6 Αυγούστου 2020, υπογράφουν συμφωνία για τον καθορισμό ΑΟΖ στα θαλάσσια σύνορά τους, που σαφώς αντιτίθεται στο τουρκολιβικό σύμφωνο, «αλλά συνάδει με το διεθνές δίκαιο και το αντίστοιχο της θάλασσας⁶⁰», θα επισημάνουν οι κ.κ. Δένδιας και Shoukry, υπουργοί εξωτερικών των χωρών.

Η συμμετοχή της Τουρκίας στο σύνολο των διεθνών πρωτοβουλιών για την επίλυση της λιβυκής κρίσης υπογραμμίζει τον αναβαθμισμένο ρόλο της και την καθιστά παράγοντα για τις εξελίξεις στην ευρύτερη ανακατανομή ισχύος στην ανατολική Μεσόγειο. Την 8 Ιανουαρίου του 2020, οι πρόεδροι Ρωσίας και Τουρκίας Putin και Erdogan αντίστοιχα, καταθέτουν κοινή πρόταση εκεχειρίας που συζητείται και απορρίπτεται στις συνομιλίες της Μόσχας την 13 του ίδιου μήνα, ενώ η Άγκυρα συμμετέχει και στη διάσκεψη του Βερολίνου την 19 Ιανουαρίου. Οι αρχικές δεσμεύσεις για κατάπαυση του πυρός που οδηγούν στην απόφαση 2510 του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ⁶¹, καταπατώνται άμεσα.

Η συμβολή της Τουρκίας στην αλλαγή πορείας του λιβυκού εμφυλίου, υπήρξε καθοριστική. Η Άγκυρα δρομολόγησε την εμπλοκή, πληρωμή και περίθαλψη χιλιάδων Σύριων ισλαμιστών μαχητών, ενώ η μεταφορά πολεμικού υλικού και εφοδίων από αέρα και θάλασσα, είναι συνεχής. Συνδυαζόμενη με τη μεγάλη συμμετοχή του τουρκικού στόλου σε αποστολές υποστήριξης, αλλά και συλλογής πληροφοριών, με το πρόσχημα της προστασίας των μουσουλμανικών πληθυσμών και την αιτιολογική «ασπίδα» της κλήσης από την αναγνωρισμένη λιβυκή κυβέρνηση, θα μπορούσε να χαρακτηρίσει την επιχείρηση ως «εκστρατεία» και πόλεμο «δια αντιπροσώπων» (proxy war).

Οι ενέργειες της Άγκυρας αποσκοπούν σε δύο βασικούς στόχους της αναθεωρητικής πολιτικής της: Πρώτον, να ανατρέψει την προσπάθεια της Αιγύπτου, των ΗΑΕ και της Σαουδικής Αραβίας να περιορίσουν την τουρκική επιρροή στη Μέση Ανατολή και τη Βόρεια Αφρική και δεύτερον, να αντιταχθεί στην εμφανιζόμενη δημιουργούμενη συμμαχία μεταξύ Ελλάδας, Κύπρου (στην ευρύτερη εικόνα της ΕΕ) και Ισραήλ, με κίνδυνο να εγκλωβίσουν την επιρροή της στη

⁵⁹ European Council, EUCO 29/19, 12 Dec 2019, <https://www.consilium.europa.eu/media/41768/12-euco-final-conclusions-en.pdf> (πρόσβαση 14 Ιουν 2021).

⁶⁰ Mahmoud Mourad, “Egypt and Greece sign agreement on exclusive economic zone”, Reuters, 6 Aug 2020, <https://www.reuters.com/article/uk-egypt-greece-idUKKCN25222H> (πρόσβαση 4 Αυγ 2021).

⁶¹ United Nations, Security Council, S/RES/2510 (2020), 12 Feb 2020, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N20/038/00/PDF/N2003800.pdf?OpenElement> (πρόσβαση 2 Αυγ 2021).

θαλάσσια περιοχή της ανατολικής Μεσογείου και της εκμετάλλευσης των υδρογονανθράκων⁶². Ταυτόχρονα, η σημασία της τουρκικής παρουσίας είναι υψηλού συμβολισμού, για το εσωτερικό και το εξωτερικό. Η Τουρκία έχει στρατιωτικό τμήμα στη βόρεια Αφρική για πρώτη φορά μετά από 108 χρόνια⁶³.

Η τουρκική παρέμβαση στη Λιβύη ενέχει και σημαντικά οικονομικά κίνητρα. Η Τουρκία επιθυμεί να επεκτείνει την οικονομία της μέσω της προώθησης προϊόντων αλλά και την ενεργοποίηση εταιρειών με επίκεντρο τον κατασκευαστικό τομέα, ενώ η αμυντική της βιομηχανία, που ήδη παρέχει πλήθος συστημάτων επ' ωφελεία της κυβέρνησης της Τρίπολης, αναμένει να λάβει τη «μερίδα του λέοντος» για τον εξοπλισμό του λιβυκού στρατού, την επομένη του εμφυλίου. Παράλληλα η Άγκυρα προσπαθεί να μειώσει τις οικονομικές απώλειες που έχουν υποστεί τουρκικές εταιρείες από το 2011, λαμβάνοντας σχετικές εγγυήσεις για μελλοντικές αποζημιώσεις⁶⁴. Ο κατασκευαστικός τομέας που δραστηριοποιούνταν έντονα στη Λιβύη με συμβόλαια που είχε συνάψει με την κυβέρνηση Qaddafi υπολογίζει τις απώλειες σε 2 δισεκατομμύρια δολάρια, ενώ η κρατική εταιρεία πετρελαίου (Turkish Petroleum Corporation) υπολογίζει τις αντίστοιχες απώλειες σε 200 εκατομμύρια δολάρια⁶⁵.

Τα γεωστρατηγικά ενδιαφέροντα δεν περιορίζονται στον τουρκικό κύκλο συμφερόντων. Οι δυτικές χώρες αντιμετωπίζουν σε πρώτο επίπεδο κριτικά τη στρατιωτική εμπλοκή, αλλά παράλληλα διαπιστώνουν ότι εξυπηρετεί την διπλωματική τους κατεύθυνση να εμποδίσουν την πλήρη επικράτηση του Haftar και να διατηρήσουν την παραπέουσα κυβέρνηση του Fayeze al-Sarraj στην εξουσία, οδηγώντας τις δύο πλευρές σε διαπραγματεύσεις⁶⁶. Η τουρκική εμπλοκή σταμάτησε την προέλαση των δυνάμεων του Haftar και έδωσε την ευκαρία στην κυβέρνηση της Τρίπολης να διατηρήσει τον έλεγχο σε κρίσιμα εδάφη και υποδομές περίξ της

---

⁶² International Crisis Group, "Turkey Wades into Libya's Troubled Waters", ICG, European Report No 257, 30 Apr 2020, σελ. ii, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/western-europemediterranean/turkey/257-turkey-wades-libyas-troubled-waters> (πρόσβαση 11 Ιουν 2021).

⁶³ Mehmed Mazlum Çelik, "Following in Enver Pasa's footsteps, the Turkish army is in Tripoli again after 108 years", Independent Turkish, 21 December 2019. <https://www.indyturk.com/article-author/mehmed-mazlum-celik> (πρόσβαση 19 Ιουν 2021).

⁶⁴ Ceyda Caplayan, "Turkey aims to sign deal with Libya over Gaddafi-era compensation", Reuters, 10 Jan 2020, <https://www.reuters.com/article/uk-libya-security-turkey-idUKKBN1Z913W> (πρόσβαση 7 Ιουν 2021).

⁶⁵ ICG, "Turkey Wades into Libya's Troubled Waters", 30 Apr 2020, σελ. 12 <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/western-europemediterranean/turkey/257-turkey-wades-libyas-troubled-waters> (πρόσβαση 11 Ιουν 2021).

⁶⁶ Frederic Wehrey, "Our Hearts Are Dead. After 9 Years of Civil War, Libyans Are Tired of Being Pawns in a Geopolitical Game of Chess", Time, 12 Feb 2020, <https://time.com/5779348/war-libya-global-conflict/> (πρόσβαση 12 Αυγ 2021).

λιβυκής πρωτεύουσας, αλλά δεν σταμάτησε τις εχθροπραξίες. Στις 23 Οκτωβρίου 2020 συμφωνήθηκε κατάπαυση του πυρός⁶⁷ και την πρώτη εβδομάδα του Φεβρουαρίου 2021, σε φόρουμ που διεξήχθει στη Γενεύη υπό την αιγίδα του ΟΗΕ, εκλέχθηκε νέα μεταβατική κυβέρνηση ενότητας υπό τον Abdulhamid Dbeibeh, η οποία έλαβε την έγκριση του κοινοβουλίου⁶⁸, ώστε να οδηγήσει τη χώρα σε εκλογές στις 24 Δεκεμβρίου 2021.

Η δεύτερη διάσκεψη του Βερολίνου που διοργανώθηκε στις 23 Ιουν 2021, επιβεβαίωσε την αναγκαιότητα διεξαγωγής ελεύθερων εκλογών στη Λιβύη, επισημαίνοντας την ουσιαστική πρόοδο που είχε επιτευχθεί κατά το χρονικό διάστημα που μεσολάβησε από την πρώτη (19 Ιαν 2020). Η πολιτική κατάσταση είχε βελτιωθεί σημαντικά, καθώς η εκεχειρία και η κατάπαυση του πυρός μεταξύ των δύο αντιμαχόμενων πλευρών είχε διατηρηθεί με μικρές εξαιρέσεις και η μεταβατική κυβέρνηση Dbeibah είχε σημειώσει σημαντική πρόοδο στην προετοιμασία της διεξαγωγής των εκλογών στις 24 Δεκεμβρίου 2021. Παράλληλα υπογραμμίστηκε η απαίτηση διευθέτησης των δύο σημαντικότερων θεμάτων στη Λιβύη: εφαρμογή του εμπάργκο όπλων και αποχώρηση των ξένων στρατιωτικών και μισθοφόρων⁶⁹.

Σύμφωνα με τον ΟΗΕ στη χώρα παραμένουν 20.000 ξένοι μισθοφόροι και στρατιωτικοί⁷⁰, κυρίως από την Τουρκία, τη Ρωσία, τη Συρία, το Σουδάν και το Τσαντ, αποτελώντας το μεγαλύτερο αγκάθι στις ειρηνευτικές διαδικασίες. Ο επίσημος χαρακτήρας που έχει η τουρκική παρουσία στη Λιβύη και η άμεση σύνδεση της στρατιωτικής βοήθειας με το αντίστοιχο μνημόνιο, αποτελεί κρίσιμο παράγοντα της πολιτικής της Άγκυρας που θεωρεί νόμιμη την παραμονή του στρατιωτικού προσωπικού που έχει αποστείλει. Η Τουρκία θα μπορούσε να επιδείξει προσαρμοστικότητα στην αποχώρηση των μισθοφόρων που υποστηρίζει, υπολογίζοντας όμως σε ανάλογα ανταλλάγματα αναγνώρισης του μνημονίου και της

---

⁶⁷ Stephanie Nebehay, “Warring Libya rivals sign truce but tough political talks ahead”, Reuters, 23 Oct 2020, <https://www.reuters.com/article/us-libya-security-ceasefire/warring-libya-rivals-sign-truce-but-tough-political-talks-ahead-idUSKBN2781BD?il=0> (πρόσβαση 12 Ιουν 2021).

⁶⁸ Ayman al-Warfali, Ayman al-Sahely, Angus McDowall, “New hope amid Libya’s ruins as unity government approved”, Reuters, 10 Mar 2021 <https://www.reuters.com/article/idUSKBN2B22BG> (πρόσβαση 2 Αυγ 2021).

⁶⁹ Jennifer Holleis, “Berlin conference: A step toward peace in Libya?”, DW, 22 Jun 2021, <https://www.dw.com/en/berlin-conference-a-step-toward-peace-in-libya/a-57982037> (πρόσβαση 12 Ιουλ 2021).

⁷⁰ Ναυτεμπορική, “ΟΗΕ: Να αποσυρθούν άμεσα οι ξένες δυνάμεις από τη Λιβύη”, Ναυτεμπορική, 13 Μαρτίου 2021, <https://www.naftemporiki.gr/story/1702461/oie-na-aposurthoun-amesa-oi-ksenes-dunameis-apo-ti-libui> (πρόσβαση 21 Ιουλ 2021).

στρατιωτικής εμπλοκής της⁷¹. Η απομάκρυνση των μισθοφόρων που δρουν χωρίς «ταυτότητα» χρηματοδοτούμενοι και υποστηριζόμενοι από διεθνείς δρώντες για να εξυπηρετήσουν τα συμφέροντά τους, αποτελεί την πρώτη προτεραιότητα του ΟΗΕ και της αμερικανικής στόχευσης⁷², καθώς μέσω αυτών ασκείται ο ουσιαστικός έλεγχος των πετρελαϊκών υποδομών.

Μένει να εξετασθεί αν οι πληγές των δέκα ετών εμφυλίου πολέμου μπορούν να κλείσουν και τα ανεκπλήρωτα όνειρα των Λίβυων για ένα καλύτερο μέλλον, μπορούν να εκπληρωθούν⁷³.

Κεφάλαιο δεύτερο

Η πορεία της Τουρκίας από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στην περιφερειακή ηγεμονία

Η δημιουργία της σύγχρονης Τουρκίας

Η πτώση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στις αρχές του προηγούμενου αιώνα περιόρισε σημαντικά την εδαφική της επικράτεια, όπως επικυρώθηκε με τη Συνθήκη των Σεβρών το 1920. Η τουρκική κοινωνία οριοθετήθηκε από την καλλιέργεια της ιδεολογικής προσέγγισης της αδικίας από τις Μεγάλες Δυνάμεις και εδραιώθηκε μια νοοτροπία πολιορκίας, όπου οι «εχθροί» της καιροφυλακτούν και οργανώνουν το διαμελισμό της, εντός και εκτός της χώρας. Η εμφάνιση του Mustafa Kemal⁷⁴ και του κινήματος των Νεοτούρκων⁷⁵, οδήγησαν στη δημιουργία του σύγχρονου τουρκικού κράτους πάνω στα ερείπια της Αυτοκρατορίας, με βασικούς άξονες τον κοσμικό-

---

⁷¹ Ben Fishman, Anas El Gomati, “Making Libya’s Berlin Process Work”, The Washington Institute, 21 Jun 2021, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/making-libyas-berlin-process-work> (πρόσβαση 21 Ιουλ 2021).

⁷² Sean W. O’Donnell, “Lead Inspector General Report to the US Congress”, July - Sep 2020, <https://media.defense.gov/2020/Dec/04/2002546287/-1/-1/1/LEAD%20IG%20EAST%20AFRICA%20AND%20NORTH%20AND%20WEST%20AFRICA%20COUNTERTERRORISM%20OPERATION%20S.PDF> (πρόσβαση 19 Ιουλ 2021).

⁷³ Ayman al-Sahely, Angus McDowall, “Ten years on, Libyan revolutionaries live wounds and unfulfilled dreams”, Reuters, 16 Feb 2021, <https://www.reuters.com/article/idUSKBN2AG0T9> (πρόσβαση 7 Ιουλ 2021).

⁷⁴ Ο Μουσταφά Κεμάλ «Ατατούρκ» (Mustafa Kemal Atatürk, Θεσσαλονίκη, 1881 - Κωνσταντινούπολη, 10 Νοεμβρίου 1938) ήταν Τούρκος στρατιωτικός και πολιτικός. Ήταν ιδρυτής και πρώτος πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας.

⁷⁵ Με τον όρο Νεότουρκοι εννοείται το τουρκικό εθνικιστικό κόμμα «Ένωση και Πρόοδος» της μεταρρύθμισης που ξεκίνησε στην Θεσσαλονίκη το 1908. Στο κίνημα εντάσσονται αξιωματικοί, πολιτικοί, αστοί και διανοούμενοι, οι οποίοι ξεσηκώθηκαν για την επαναφορά του Συντάγματος του 1876, υιοθετώντας το σύνθημα Ελευθερία (Hurriyet), Ισότητα (Musavat) και Δικαιοσύνη (Adalet). Βασικοί στόχοι του κινήματος ήταν η κατάλυση της απολυταρχίας του σουλτάνου και η εγκαθίδρυση ενός εκσυγχρονισμένου κράτους στο ευρωπαϊκό πρότυπο, που θα μπορούσε να διατηρήσει την εδαφική ακεραιότητα της αυτοκρατορίας, καθώς και να αντισταθεί στις επεμβάσεις των Μεγάλων Δυνάμεων.

δυτικό προσανατολισμό και την εμπέδωση εθνικής συνείδησης, που εξασφαλίστηκε με τη βίαιη εξάλειψη των μειονοτήτων για την «κατασκευή» ενός αδιαίρετου εθνολογικά κράτους⁷⁶. Η ίδρυση της τουρκικής δημοκρατίας ήταν άμεσα συνυφασμένη με την ανάγκη της εθνικής ομοιογένειας καθώς αποτέλεσε τη διάδοχη κατάσταση μια πολυεθνικής και πολυπολιτισμικής αυτοκρατορίας, τα κατάλοιπα της οποίας αντιμετωπίζει ως σήμερα το σύγχρονο τουρκικό κράτος, μέσω της παρουσίας διαφόρων εθνοτικών, θρησκευτικών και γλωσσικών ομάδων.

Οι προβλέψεις της συνθήκης της Λωζάνης καθιστούν τον Mustafa Kemal απόλυτο κυρίαρχο της Τουρκίας και το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα (Cumhuriyet Halk Partisi - CHP) ως το εχέγγυο και θεματοφύλακα του κράτους και του κοσμικού χαρακτήρα του. Η πολιτική στόχευση του Kemal είναι ο εκσυγχρονισμός της νεοσύστατης δημοκρατίας στα πρότυπα της δυτικής πρακτικής, απορρίπτοντας το ισλαμικό παρελθόν και υιοθετώντας μια νέα ιδεολογία για τη δημιουργία ενός ισχυρού, εξευρωπαϊσμένου και ομοιογενούς εθνικά κράτους. Εγκαθιδρύει δημοκρατικό σύστημα εξουσίας, εκτοπίζοντας το σουλτάνο και καταργεί κάθε πηγή θρησκευτικής εξουσίας και νόμων, επαναπροσδιορίζοντας την εθνική, θρησκευτική και πολιτισμική ταυτότητα και καταβολές του τουρκικού λαού. Συμβολικά αντικαθιστά το παραδοσιακό ημερολόγιο με το Γρηγοριανό και επιλέγει τη γραφή της γλώσσας με λατινικούς χαρακτήρες⁷⁷. Το πρώτο Σύνταγμα της Τουρκίας αντικατοπτρίζει την κεντρική ιδεολογία του ιδρυτή της και κατοχυρώνει τον κοσμικό και δημοκρατικό χαρακτήρα του, με τα χαρακτηριζόμενα ως «έξι βέλη του κεμαλισμού⁷⁸»: Τον ρεπουμπλικανισμό, τον εθνικισμό, το λαϊκισμό, τον ποπουλισμό, το ριζοσπαστισμό και τον κρατισμό.

Η μετάβαση της Τουρκίας στη νέα θεώρηση δεν είναι απόλυτα ομαλή και εμπεριέχει μια βασική παράμετρο, που υποβόσκει στην κοινωνική δομή του νεοσύστατου κράτους. Η καθιέρωση των δυτικών πρακτικών και κυρίως των αξιών και ιδεών δεν είναι αποδεκτές από τη λαϊκή μάζα στην οποία επιβάλλονται και δεν υιοθετούνται συνειδητά. Οι προσπάθειες του Kemal επικεντρώνονται στα αστικά κέντρα παραμελώντας και ορισμένες φορές παραγκωνίζοντας τις απομακρυσμένες αγροτικές περιοχές της ανατολικής και κεντρικής Τουρκίας. Οι κάτοικοι στην

---

⁷⁶ Φραγκούλης Σ. Φράγκος, Ποιά Τουρκία; Ποιοί Τούρκοι; (Αθήνα: Λιβάνης, 2012), σελ.320-321.

⁷⁷ Samuel P. Huntington, Η Σύγκρουση των Πολιτισμών και ο Ανασχηματισμός της Παγκόσμιας Τάξης, [μτφ. Σ. Ριζοθανάση], (Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2017), σελ. 184.

⁷⁸ Los Angeles Times, "Six Arrows: The Tenets of Kemalism", Los Angeles Times, (15 Jan 1991) <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1991-01-15-wr-324-story.html> (πρόσβαση 15 Οκτ 2021).

ύπαιθρο εξακολουθούν να διατηρούν την ισχυρή ισλαμική τους ταυτότητα και τις ανατολίτικες συνήθειες. Η συγκεντρωτική κεντρική εξουσία έχει πρωσοποκεντρικό χαρακτήρα σε σχεδόν λατρευτικό επίπεδο, ενώ ως πρώην αξιωματικός εγκαθιστά στο κράτος μια γραφειοκρατική δομή στρατιωτικών χαρακτηριστικών στην πολιτική, διοικητική και δικαστική λειτουργία εξυπηρετώντας πλήρως τους στόχους του κοσμικού εκσυγχρονισμού⁷⁹ με αναχρονιστικούς όρους επιβολής, σε μια δημοκρατία ενός κόμματος!

Μόλις το 1946 (8 χρόνια μετά το θάνατο του Kemal) εμφανίζεται δεύτερο κόμμα στην πολιτική ζωή της Τουρκίας, το Δημοκρατικό (Demokrat Parti - DP), υπό την ηγεσία του Ali Adnan Ertekin Menderes⁸⁰, το οποίο αναλαμβάνει την εξουσία το 1950 μετά τη νίκη του στις εκλογές. Η νέα ηγεσία παρέμεινε σταθερή στις κεμαλικές επιταγές, επαναδιαμορφώνοντας μόνο την παρεμβατική πολιτική στην οικονομία, δίνοντας ώθηση στις ξένες επενδύσεις και την ιδιωτική πρωτοβουλία. Η Τουρκία εισέρχεται στο NATO το 1952 και λειτουργεί, στο πλαίσιο της βορειοατλαντικής συμμαχίας, ως το προπύργιο έναντι της επέκτασης της Σοβιετικής Ένωσης προς τη Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή. Η κρίση ταυτότητας χαρακτηρίζει τη χώρα καθώς κλίνει προς τη Δύση χωρίς να ανήκει σε αυτήν και ταυτόχρονα χαρακτηρίζεται ως βλάσφημη από την Ανατολή για το δυτικό της προσανατολισμό⁸¹.

Η ένταξη στο NATO ενισχύει την υπεροχή του κεμαλικού κατεστημένου με κύριο εκφραστή και εγγυητή την ηγεσία των ενόπλων δυνάμεων της χώρας. Το πολιτικό προσκήνιο στην Τουρκία χαρακτηρίζεται από ταραχώδεις εναλλαγές στην εξουσία και κενά που δημιουργεί και συνάμα καλύπτει ο στρατός με τις επεμβάσεις του, όταν κρίνει ότι απαιτείται να διαδραματίσει το ρόλο του ως φύλακας του κοσμικού κράτους και προστάτης του έθνους. Οι παραπάνω στρεβλώσεις στην πολιτική ζωή και η επεμβατική-επιθετική πρακτική με αποκορύφωμα την εισβολή στην Κύπρο το 1974, την απομακρύνουν από την ουσιαστική ένταξη στη Δύση. Συγχρόνως τα οικονομικά προβλήματα πυροδοτούν κοινωνικές, ταξικές και εθνοτικές αντιπαραθέσεις στο εσωτερικό της Τουρκίας. Προάγεται το βολικό «πάντρεμα» θρησκείας και πολιτικής σε μια τουρκο-ισλαμική σύνθεση που εξυπηρετεί την

---

⁷⁹ Metin Heper, "Civil - Military Relations in Turkey: Toward a Liberal Model", Turkish Studies 12, no 2 (2011), σελ. 241-252. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14683849.2011.572631> (πρόσβαση 15 Οκτ 2021).

⁸⁰ Ο Αλί Αντνάν Ερτεκί Μεντερές (Ali Adnan Ertekin Menderes, 1899 - 17 Σεπτεμβρίου 1961) ήταν Τούρκος πολιτικός και εκ των ιδρυτών του Δημοκρατικού Κόμματος. Διετέλεσε Πρωθυπουργός της Τουρκίας από το 1950 έως το 1960, όπου ανατράπηκε από στρατιωτική δικτατορία και καταδικάστηκε σε θάνατο δι' απαγχονισμού.

⁸¹ Huntington, Η Σύγκρουση των Πολιτισμών, σελ. 184-185.

ισορροπία μεταξύ κράτους και έθνους-πίστης, με κύριο εκφραστή το Κόμμα της Μητέρας Πατρίδας (Avanatan Partisi-ANAP) και τον ηγέτη του Halil Turgut Özal⁸², με ιδεολογία ένα μίγμα θρησκευτικού και εθνικιστικού συντηρητισμού καθώς και οικονομικού φιλελευθερισμού⁸³.

Η πτώση της Σοβιετικής Ένωσης αίρει σταδιακά τη σημασία που αποδίδεται στην Τουρκία από τις ΗΠΑ και την Ευρώπη. Οι εθνικιστικές διαμάχες με θρησκευτική χροιά που αναπτύσσονται στις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες και στα Βαλκάνια, αναπροσαρμόζουν τη σημασία της μουσουλμανικής ταυτότητας και τις εθνικιστικές παρορμήσεις. Στο εσωτερικό βυθίζεται σε αστάθεια πολιτική και οικονομική, που οδηγεί και σε κοινωνική αναταραχή. Η ανάδυση του πολιτικού Ισλάμ που πρεσβεύει ο Recep Tayyip Erdogan⁸⁴, εκφράζεται ως κεντρική ιδεολογία για μεταρρυθμίσεις, ατομικές ελευθερίες, μετριοπάθεια και εκσυγχρονισμό. Το εκλογικό όριο του 10% που έχει θέσει το κεμαλικό κατεστημένο ως προϋπόθεση εισόδου στο τουρκικό κοινοβούλιο, για να εμποδίσει το κουρδικό κόμμα, αναδεικνύεται ειρωνικά ο βασικός παράγοντας στην αναρρίχηση του στην εξουσία⁸⁵. Με ποσοστό 34% στις πρόωρες εκλογές του 2002 που αντιστοιχεί στο 66% των εδρών, ο Erdogan γίνεται πρωθυπουργός της Τουρκίας.

Ο Erdogan, η Ευρώπη και η αποδόμηση του κεμαλικού κράτους

Το Νοέμβριο του 2002, το ισλαμικό Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (Adalet ve Kalkinma Partisi, AKP), με επικεφαλής τον πρώην δήμαρχο της Κωνσταντινούπολης Recep Tayyip Erdogan, έρχεται στην εξουσία και τερματίζει το κεμαλικό μονοπώλιο στην εξουσία που είχε διατηρηθεί αδιάκοπα από το 1923. Το κοσμικό κατεστημένο στην Τουρκία είχε εδραιώσει την κυριαρχία του μέσα από μια στρατοκρατική και γραφειοκρατική πρακτική επιρροής και ελέγχου της λειτουργίας του κράτους στο πνεύμα του ιδρυτή του, αποτελώντας τον εγγυητή της σταθερότητας και της

---

⁸²Ο Τουργκούτ Οζάλ (Halil Turgut Özal, 13 Οκτωβρίου 1927 - 17 Απριλίου 1993), ήταν Τούρκος πολιτικός ηγέτης, πρωθυπουργός και ο 8ος πρόεδρος της Τουρκίας. Ανέλαβε την εξουσία τον Νοέμβριο του 1983.

⁸³ Νίκος Μούδουρος, Ο μετασχηματισμός της Τουρκίας, (Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2012), σελ. 148.

⁸⁴ Ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν (Recep Tayyip Erdoğan, Κωνσταντινούπολη, 26 Φεβρουαρίου 1954) είναι Τούρκος πολιτικός τουρκικής, λαζικής και γεωργιανής καταγωγής, πρόεδρος της Τουρκίας από τον Αύγουστο του 2014. Διετέλεσε επίσης πρωθυπουργός της χώρας από το 2003 έως το 2014, για τρεις συνεχόμενες θητείες, ενώ υπηρέτησε και ως δήμαρχος Κωνσταντινούπολης (1994 - 1998). Υπήρξε ο Ιδρυτής και πρώτος αρχηγός του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης.

⁸⁵ Marek Matusiak, "The great leap, Turkey under Erdogan", OSW- Centre for Eastern Studies (2015), σελ. 9-13. <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/point-view/2015-05-27/great-leap-turkey-under-erdogan> (πρόσβαση 11 Οκτ 2021).

συνέχειας του χαρακτήρα του⁸⁶. Οι κεμαλιστές ελέγχουν το κοινοβούλιο (νομοθετική εξουσία), την κυβέρνηση⁸⁷ (εκτελεστική εξουσία) και τη δικαστική εξουσία, απόλυτα. Χαρακτηριστικά παραδείγματα παρέμβασης αποτελούν τα στρατιωτικά πραξικοπήματα⁸⁸ του 1960, 1971, 1980 και 1997, που καταδεικνύουν την ικανότητα επιρροής των πολιτικών εξελίξεων, με το στρατό να λειτουργεί ως θεματοφύλακας του κοσμικού κράτους⁸⁹.

Η επιβίωση της νεοεκλεγείσας κυβέρνησης εξαρτιόταν από την ταχεία μεταμόρφωση που θα μπορούσε να επιβάλλει στο κράτος μετασχηματίζοντας τις δομές του, συγκρουόμενη με το άριστα εδραιωμένο κοσμικό κατεστημένο, που ήλεγχε την Τουρκία για περίπου 80 χρόνια. Ο Erdogan έρχεται στην εξουσία ως μετριοπαθής ηγέτης και μεταρρυθμιστής, που επιθυμεί να διορθώσει τις χρόνιες στρεβλώσεις του τουρκικού «κεμαλισμού» και να διαμορφώσει ένα κράτος δικαίου με ελευθερία λόγου και δημοκρατικές συνθήκες σε όλες του τις εκφράσεις. Ο νέος πρωθυπουργός της Τουρκίας, λειτουργώντας μεθοδικά στοχεύει σε τρία βασικά πεδία για να αποδυναμώσει την καθεστηκυία τάξη: στη θεσμική αποδυνάμωση με τις «ευλογίες» της Δύσης, στην επιβολή ενός νέου ισλαμικού μοντέλου με την επίκληση της προστασίας θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τέλος, στην αποπομπή στελεχών από νευραλγικές θέσεις του κρατικού μηχανισμού⁹⁰. Η ευρωπαϊκή προοπτική που οριοθετεί ως κεντρική πολιτική του κατεύθυνση, αποκοιμίζει και αποδυναμώνει την κεμαλική ελίτ στην Τουρκία με τις ευλογίες της ΕΕ και της Δύσης συνολικά, που στο πρόσωπό του βλέπουν την έκφραση του ηγέτη που μπορεί να λειτουργήσει ως πρότυπο για τον μουσουλμανικό κόσμο και το πολιτικό Ισλάμ, μακριά από ριζοσπαστικές πολιτικές.

Τα συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και η συμφωνία του Ελσίνκι⁹¹, αποτέλεσαν καμπή για την πορεία της Τουρκίας. Η προοπτική της ένταξης ισχυροποίησε τη θέση των δυνάμεων που επιθυμούσαν τη μεταρρύθμιση προς μια

---

⁸⁶ Κωνσταντίνος Φίλης, Τουρκία, Ισλάμ, Ερντογάν, (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδόπουλος, 2017), σελ. 10-11.

⁸⁷ Το 2002 το πολίτευμα της Τουρκίας είναι προεδρευόμενη δημοκρατία, που μεταβλήθηκε σε προεδρική με το δημοψήφισμα του 2017.

⁸⁸ Σπύρος Λίτσας, “Η σύγχρονη Τουρκική πραγματικότητα και ο ρόλος του στρατού στις δομές εξουσίας του κράτους”, ΕΛΙΑΜΕΠ, Ειδικές Μελέτες ΟΡ07.02, 2007 <http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2008/07/op0702.pdf> (πρόσβαση 2 Μαρ 2021).

⁸⁹ Lewis Bernard, Η ανάδυση της Σύγχρονης Τουρκίας - Όψεις της Αλλαγής (τομ. Β'), [μτφ. Στέφανος Παπαγεωργίου], (Αθήνα: Παπαζήσης, 2002), σελ. 62-91.

⁹⁰ Φίλης, Τουρκία, Ισλάμ, Ερντογάν, σελ. 8.

⁹¹ European Council, Helsinki, 10 - 11 Dec 99, https://www.europarl.europa.eu/summits/pdf/hell_el.pdf (πρόσβαση 5 Μαρ 2021).

δυτικού τύπου δημοκρατία και δρομολόγησαν τις εξελίξεις που το AKP προέβαλε ως κυρίαρχη πολιτική στόχευση, όταν ανήλθε στην εξουσία. Η ευρωπαϊκή πορεία αποδεσμεύτηκε από την Ελλάδα και την Κύπρο, αλλά παράλληλα προσδέθηκε στην προοπτική αποδοχής και εφαρμογής των θεμελιωδών κανόνων του διεθνούς δικαίου και των ιδεών και εκφράσεων του δυτικού πολιτικού και πολιτιστικού προτύπου.

Η μετριοπαθής θρησκευτική ταυτότητα χρησιμοποιείται από τον Erdogan για να προσδώσει μια άλλη έννοια στο πολιτικό Ισλάμ, που ξεχωρίζει από τις αυταρχικές και υπερσυντηρητικές εκφράσεις του, κυρίως στον αραβικό κόσμο. Συγχρόνως επιβάλλει ένα νέο ισλαμικό μοντέλο στο δημόσιο λόγο και στην καθημερινή πρακτική, απομακρύνοντας τις δεσμεύσεις του κοσμικού παρελθόντος, στο όνομα της ελευθερίας έκφρασης και προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου, που απορρέει από την ευρωπαϊκή επιταγή. Το AKP παραπέμπει σε ένα κομματικό σχηματισμό σύγχρονης προσέγγισης, με συντηρητικές ρίζες, στα πρότυπα των ευρωπαϊκών χριστιανοδημοκρατικών κομμάτων⁹². Ο Erdogan επιτυγχάνει μια σημαντική πολιτική, κοινωνική και θρησκευτική νίκη έναντι του κεμαλικού παρελθόντος, όταν προτείνει το 2007 για πρόεδρο της χώρας τον στενό συνεργάτη του, υπουργό εξωτερικών και πιστό μουσουλμάνο Abdullah Gül⁹³. Το κατεστημένο θεωρεί αντίθετες με τις συνταγματικές προβλέψεις και τον κοσμικό χαρακτήρα του κράτους, τις βαθιές ισλαμικές καταβολές του υποψήφιου προέδρου και προβάλλει έντονες αντιθέσεις στην εκλογή του. Το «ε-πραξικόπημα» του στρατού⁹⁴ με τη συνδρομή του Ανώτατου Συνταγματικού Δικαστηρίου, οδηγούν τη χώρα σε πρόωρες εκλογές, στις οποίες το AKP θριαμβεύει. Η νίκη των ισλαμιστών οπτικοποιείται κατά την ορκωμοσία του προέδρου⁹⁵, όπου η πρώτη κυρία της Τουρκίας για πρώτη φορά φέρει ισλαμική μαντίλα ως κάλυμμα κεφαλής. Οι κεμαλιστές πίστευαν ότι ο Recep Tayyip Erdogan δε θα μακροημερεύσει όπως ο Necmettin Erbakan⁹⁶ το 1997. Είχαν κάνει μεγάλο λάθος.

---

⁹² Φίλης, Τουρκία, Ισλάμ, Ερντογάν, σελ. 37.

⁹³ Ο Αμπντουλάχ Γκιούλ (Abdullah Gül, 29 Οκτωβρίου 1950, Καισάρεια) είναι Τούρκος πολιτικός και ακαδημαϊκός. Υπηρέτησε στις θέσεις του Προέδρου της Τουρκικής Δημοκρατίας (2007 - 2014), του Πρωθυπουργού της Τουρκίας (2002 - 2003) και του Υπουργού Εξωτερικών της χώρας (2003 -2007). Υπήρξε συνιδρυτής και ανώτατο στέλεχος του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης.

⁹⁴ Gonul Tol, “Turkey’s Next Military Coup”, Foreign Affairs, 30 May 2016, <https://www.foreignaffairs.com/articles/2016-05-30/turkeys-next-military-coup> (πρόσβαση 2 Απρ 2021).

⁹⁵ BBC, “Turks elect ex-islamist president”, BBC News, 28 Aug 2007, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6966216.stm> (πρόσβαση 11 Απρ 2021).

⁹⁶ Ο Νετμετίν Ερμπακάν (Necmettin Erbakan, 29 Οκτωβρίου 1926 - 27 Φεβρουαρίου 2011) ήταν Τούρκος πολιτικός. Διετέλεσε τρεις φορές αντιπρόεδρος της Τουρκίας σε κυβερνήσεις συνασπισμού αλλά και πρωθυπουργός της χώρας.

Η κυβέρνηση του AKP υποστηρίζει σθεναρά την ευρωπαϊκή πορεία της χώρας, καθώς συγχρόνως διαφαίνεται να απομακρύνεται η οικονομική κρίση του 2001 και η Τουρκία να περνά σε σταθερούς ρυθμούς ανάπτυξης και αναδιαμόρφωσης της οικονομίας. Η φιλελεύθερη πολιτική τον καθιστά ιδιαίτερα δημοφιλή στις νέες παραγωγικές τάξεις του αναπτυσσόμενου κράτους αλλά και στις τάξεις των Ευρωπαίων, γεγονός που τον βοηθά να συνεχίζει την αποψίλωση του κεμαλικού κατεστημένου σε δομές και πρόσωπα. Η επιρροή του θρησκευτικού αισθήματος είναι πλέον σαφής και λειτουργεί ως νέα εθνική συνείδηση, επηρεάζοντας τόσο την κοινωνία, όσο και τη λειτουργία του κράτους. Συνεχίζει παράλληλα να είναι μετριοπαθής και στο πεδίο των σχέσεων με τους γείτονες και κυρίως την Ελλάδα. Η αναθεωρητική του προσέγγιση εξακολουθεί να υφίσταται, αλλά έθεσε τις βλέψεις χαμηλότερα από την ευρωπαϊκή προοπτική.

Τα πρώτα δυσοίωνα μηνύματα για την ευρωπαϊκή πορεία έρχονται από το 2007 και μετά. Οι ισχυροί της Ευρώπης (κυρίως η Γαλλία του Nicolas Sarkozy και η Γερμανία με την Angela Merkel), εκφράζουν τη δυσκολία του εγχειρήματος του ανοίγματος προς την Ανατολή. Η διεύρυνση του 2004⁹⁷ επιφέρει σημαντικές δυσχέρειες και μια ενδεχόμενη τουρκική ένταξη θα δρομολογούσε πλήθος προβλημάτων. Η Τουρκία είναι μια πολυπληθέστατη χώρα που άγγιζε, με δεδομένα του 2006, τα 70 εκατομμύρια κατοίκους, γεγονός που θα την καθιστούσε δεύτερη στην Ευρωπαϊκή Ένωση μετά τη Γερμανία, με ότι αυτό θα συνεπαγόταν για την αντιπροσώπευση στο κοινοβούλιο, στα συμβούλια, στις επιτροπές και στην κατανομή των οικονομικών κονδυλίων. Τα ανθρώπινα δικαιώματα και οι ελευθερίες, αποτελούν δομικά προβλήματα της Τουρκίας, παρά την καταγεγραμμένη πρόοδο. Συγχρόνως είναι μια μουσουλμανική χώρα που αποδύεται τον κοσμικό χαρακτήρα της και προβάλλει έντονα το ισλαμικό στοιχείο, απέναντι σε μια χριστιανική, στη συντριπτική της πλειοψηφία, Ευρώπη. Τα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου λειτουργούν σαφώς αρνητικά στα ένστικτα των ηγεσιών και των κατοίκων της γηραιάς ηπείρου⁹⁸. Τέλος, αποτελεί μέρος μιας εύθραυστης γεωπολιτικά περιοχής, τόσο προς βορρά με τα απότοκα της Σοβιετικής Ένωσης, αλλά και προς την ευρύτερη Μέση Ανατολή. Η

---

⁹⁷ Την 1η Μαΐου 2004 προσχώρησαν στην ΕΕ δέκα νέες χώρες (Εσθονία, Λεττονία, Λιθουανία, Πολωνία, Τσεχία, Ουγγαρία, Σλοβακία, Κύπρος, Μάλτα), διυρύνοντας τις χώρες της Ένωσης σε 25, προσθέτοντας 75 εκατομμύρια κατοίκους. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:e50017&from=EN> (πρόσβαση 6 Φεβ 2021).

⁹⁸ Nelly Lahoud, "Bin Laden's Catastrophic Success", Foreign Affairs, Sep-Oct 2021, <https://www.foreignaffairs.com/articles/afghanistan/2021-08-13/osama-bin-ladens-911-catastrophic-success> (πρόσβαση 16 Οκτ 2021).

Ευρώπη βλέπει την αστάθεια να έρχεται στους κόλπους της και εκτιμά ότι το ισοζύγιο της τουρκικής ένταξης είναι αρνητικό στη συνολική προσέγγιση.

Ο Erdogan πλέον έχει εδραιώσει την κυριαρχία του στην Τουρκία και νιώθει ιδιαίτερα ισχυρός. Καθοριστικό παράγοντα για την αναμόρφωση των κρατικών δομών και των μηχανισμών εξουσίας, αποτέλεσε η συνεργασία με τον Fethullah Gullen⁹⁹ και το ομώνυμο δίκτυο¹⁰⁰ που επέτρεψε στον πρωθυπουργό της Τουρκίας πρόσβαση στους βασικούς εκφραστές του κεμαλικού κράτους στην πολιτική ζωή, τη στρατοχωροφυλακή και το δικαστικό σύστημα. Η διδασκαλία και επιρροή του Gullen σε αυτούς τους κύκλους ήταν πολύ μεγάλη, με αποτέλεσμα ο Erdogan να μπορέσει να «ξεκαθαρίσει» από πρόσωπα σε θέσεις ευθύνης την κρατική μηχανή, απομακρύνοντας στελέχη αφοσιωμένα στο κεμαλικό κράτος και έτσι να ελέγξει τους θεσμούς και δομές της εξουσίας, μέχρι να επιβάλλει την προσέγγισή του.

Η συμμαχία των δύο ανδρών κλονίστηκε από το 2011 και ακολούθως, εξαιτίας των φιλοδοξιών του Gullen (ο οποίος φέρεται να ζήτησε τη συμμετοχή υποστηρικτών του στα ψηφοδέλτια των εθνικών εκλογών του 2011 σε ποσοστό 30%, δυσανάλογο της λαϊκής τους απήχησης¹⁰¹), αλλά και της ενίσχυσης του Erdogan που πλέον ένιωθε ισχυρός για να εξαρτάται από άλλους. Η αντιπαράθεση συνεχίστηκε μέσω του δικαστικού συστήματος που ενεργούσε εναντίον των πολιτικών επιλογών του AKP, ώσπου ο Τούρκος ηγέτης θεώρησε ότι εκβιαζόταν ανοιχτά και από το 2014 και έπειτα, πρόκρινε την εξουδετέρωση κάθε στοιχείου της οργάνωσης. Το αποτυχημένο πραξικόπημα του Ιουλίου του 2016 αποτέλεσε και το οριστικό τέλος της σχέσης.

Η ισλαμική στροφή και η νοσταλγία της αυτοκρατορίας

Η ισχυροποίηση του Erdogan και η σχετική απογοήτευση από την ευρωπαϊκή στάση, αλλάζουν την πολιτική προσέγγιση του πρωθυπουργού της Τουρκίας, όπου μετατρέπεται σε υπερσυντηρητικό, άκαμπτο και φανατικό ισλαμιστή, με αυταρχικές

---

⁹⁹ Ο Μοχάμεντ Φετουλάχ Γκιουλέν (Muhammed Fethullah Gülen, 27 Απριλίου 1941-), είναι Τούρκος ιερέας, πρώην ιμάμης, συγγραφέας και πολιτική μορφή. Ίδρυσε το κίνημα Γκιουλέν (γνωστό ως Χιζμέτ στα τουρκικά). Ο Γκιουλέν έχει αναμειχθεί ενεργά στον κοινωνικό διάλογο για το μέλλον της Τουρκίας και του Ισλάμ στο σύγχρονο κόσμο. Ήταν σύμμαχος του Τούρκου προέδρου Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν μέχρι το 2013, όταν απομακρύνθηκε μετά από τις κατηγορίες για εμπλοκή του στο σκάνδαλο διαφθοράς στην Τουρκία. Η τουρκική κυβέρνηση τον έχει χαρακτηρίσει ως τρομοκράτη, υποκινητή του στρατιωτικού πραξικοπήματος το 2016. Έχει εκδοθεί ένταλμα σύλληψης από τουρκικό δικαστήριο. Ο ίδιος έχει αυτοεξοριστεί στις Ηνωμένες Πολιτείες. Η Τουρκία ζητά την έκδοσή του, κάτι που δεν έχει γίνει μέχρι στιγμής.

¹⁰⁰ Το «Κίνημα Γκιουλέν» (Gullen Movement, στην τουρκική hizmet που σημαίνει υπηρεσία), ήταν ένα διεθνές μουσουλμανικό δίκτυο, βασισμένο στη διδασκαλία της σχολής Hanafî του σουνιτικού Ισλάμ.

¹⁰¹ Φίλης, Τουρκία-Ισλάμ-Ερντογάν, σελ. 12.

τάσεις και εκδηλώσεις, όπως τα γεγονότα του πάρκου Gezi το 2013¹⁰². Η εξωτερική πολιτική διαπνέεται από τη θεωρία του «στρατηγικού βάθους» όπως την εκφράζει στο ομώνυμο βιβλίο¹⁰³ του ο μέντορας των ισλαμιστών ηγετών της Τουρκίας, ακαδημαϊκός, υπουργός εξωτερικών και μετέπειτα πρωθυπουργός, Ahmet Davutoglu¹⁰⁴. Ο ίδιος ολοκληρώνει την ισλαμοκεντρική νεο-οθωμανική προσέγγιση που εξέφρασε στο προηγούμενο βιβλίο του «Εναλλακτικές Κοσμοθεωρίες¹⁰⁵», υποστηρίζοντας ότι η σύγκρουση μουσουλμανικής και δυτικής σκέψης πηγάζει από το φιλοσοφικό και θεωρητικό τους υπόβαθρο και όχι τις ιστορικές ή θεσμικές διαφορές¹⁰⁶. Παράλληλα η Τουρκία ανατρέπει την εικόνα του κοσμικού κράτους που σχεδόν για ένα αιώνα θεωρεί σύμμαχο τη Δύση και συμμετέχει στην περιφερειακή ασφάλεια της περιοχής, στρεφόμενη πλέον προς τη Μέση Ανατολή και τις ισλαμικές χώρες¹⁰⁷. Κλειδί για την προσέγγιση αποτελεί το ιστορικό βάθος ως κληρονομιά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, με το οποίο η Τουρκία θα επιδιώξει τη δυναμική ανάπτυξης περιφερειακής ηγεμονίας, εδραζόμενη στην ισχύ της σε όλα τα επίπεδα, τόσο της σκληρής, όσο και της ήπιας έκφρασής της. Το όραμα που εκφράζει προϋποθέτει μηδενικά προβλήματα με το εγγύς περιβάλλον (με όρους επιβολής και υποτέλειας) και εκμετάλλευση των μουσουλμανικών κοινοτήτων των Βαλκανίων¹⁰⁸, ώστε να αναζητήσει ζωτικό χώρο και βάθος στην ευρύτερη Μέση Ανατολή και τη Μεσόγειο, ως τα παράλια της Αφρικής.

Η νέα τουρκική στρατηγική που εκφράζει το «στρατηγικό βάθος» αποτελεί μια μεθοδολογική προσέγγιση που προωθεί μια νέα αντίληψη για τη θέση της Τουρκίας στο μεταψυχροπολεμικό διεθνές σύστημα. Τα σύνορα που επιβλήθηκαν στη χώρα δεν μπορούν να αποτελέσουν τη βάση του σχεδιασμού της άμυνάς της¹⁰⁹ και συγχρόνως η εδραία θέση της στο επίκεντρο περιοχών υψηλής γεωπολιτικής αξίας,

¹⁰² Constanze Letsch, “Turkey protests spread after violence in Istanbul over park demolition”, The Guardian, 1 Jun 2013, <https://www.theguardian.com/world/2013/may/31/istanbul-protesters-violent-clashes-police> (πρόσβαση 6 Μαΐ 2021).

¹⁰³ Ahmet Davutoglu, Το στρατηγικό βάθος: Η διεθνής θέση της Τουρκίας, [μτφ. Νικόλαος Ραπτόπουλος], (Αθήνα: Ποιότητα, 2010).

¹⁰⁴ Ο Αχμέτ Νταβούτογλου (Ahmet Davutoğlu, γεννημένος στις 26 Φεβρουαρίου 1959 στο Ικόνιο) είναι Τούρκος πολιτικός, ακαδημαϊκός και πρώην διπλωμάτης. Διετέλεσε σύμβουλος του πρωθυπουργού, υπουργός εξωτερικών και Πρωθυπουργός της Τουρκίας.

¹⁰⁵ Ahmet Davutoglu, Εναλλακτικές Κοσμοθεωρίες - Η επίδραση της Ισλαμικής και της Δυτικής κοσμοθεωρίας στην πολιτική θεωρία, [μτφ. Κωνσταντίνος Κολιόπουλος], (Αθήνα: Ποιότητα, 2011).

¹⁰⁶ Michael Koplow, “Hiding in plain sight”, Foreign Policy, 2 Dec 2010, <https://foreignpolicy.com/2010/12/02/hiding-in-plain-sight/> (πρόσβαση 24 Ιουν 2021).

¹⁰⁷ Soner Cagaptay, “The New Davutoglu”, Foreign Affairs, 1 Sep 2014, <https://www.foreignaffairs.com/articles/turkey/2014-09-01/new-davutoglu> (πρόσβαση 22 Ιουν 2021).

¹⁰⁸ Davutoglu, Το στρατηγικό βάθος, σελ. 200.

¹⁰⁹ Όπως παραπάνω, σελ. 83.

τις επιβάλλουν να ενεργεί ανάλογα για να αξιοποιεί τις υφιστάμενες δυνατότητες¹¹⁰. Η ιδιαίτερη ιστορική, πολιτική και κοινωνική ταυτότητα την υποχρεώνει να αναζητά ρόλο και να αναλαμβάνει ευθύνες για την «προώθηση της ειρήνης και της ασφάλειας»¹¹¹. Η νέα προσέγγιση της εξωτερικής πολιτικής τηρεί έμμεσα κριτική στάση στη μονοδιάστατη διπλωματία των προηγούμενων ετών, όπου η Τουρκία προσέδιδε ιδιαίτερη έμφαση στις σχέσεις της με τη Δύση, υποτάσσοντας εν μέρει τα συμφέροντά της για την εξυπηρέτηση της παραπάνω κατεύθυνσης¹¹².

Η πρόταση του Davutoglu θέτει ως θεμελιώδεις συνιστώσες το ιστορικό, γεωγραφικό, θρησκευτικό και πολιτιστικό βάθος σε μια νεο-οθωμανική στόχευση¹¹³, όπου η Άγκυρα θα καταστεί επικεφαλής μιας ευρύτερης παγκόσμιας ισλαμικής συσπείρωσης. Η Τουρκία είναι χώρα της ευρύτερης ανατολικής Μεσογείου και δεν περιορίζεται στην Ασία, ενώ το Αιγαίο αποτελεί κομβικό σημείο της Ευρασίας, στο οποίο η ελληνική κυριαρχία αποτελεί τροχοπέδη στην τουρκική εξωτερική πολιτική. Συγχρόνως η Κύπρος αποτελεί το θεμέλιο λίθο των στρατηγικών ισορροπιών σε Ανατολική Μεσόγειο, Βαλκάνια και Βόρεια Αφρική¹¹⁴ και ευρισκόμενη στην καρδιά του ζωτικού χώρου της Τουρκίας, απαιτείται να αποτελεί δομικό παράγοντα της στρατηγικής της, «ακόμα και αν δεν υφίσταται ούτε ένας Τούρκος μουσουλμάνος εκεί»¹¹⁵.

Η στρατηγική θέση που προσφέρει η γεωγραφία στην Τουρκία δεν έχει αξιοποιηθεί επαρκώς, καθώς της προσδίδει τη δυνατότητα να αναπτύξει ενεργό συμμετοχή στα περιφερειακά γεωπολιτικά συστήματα της Μέσης Ανατολής και των Βαλκανίων και να μην λειτουργεί ως γέφυρα Ανατολής και Δύσης, αλλά ως «κεντρική» χώρα χάραξης πολιτικής, απομακρυνόμενη από το υφιστάμενο στατικό μοντέλο διπλωματίας¹¹⁶. Η υιοθέτηση της γραμμής των μηδενικών προβλημάτων με το εγγύς περιβάλλον και η προώθηση ενός συνόλου δραστηρίων πολιτικών σε οικονομικό, διπλωματικό και πολιτιστικό επίπεδο στην ευρύτερη περιοχή, με αιχμή

---

¹¹⁰ Όπως παραπάνω, σελ. 479.

¹¹¹ Abdullah Gul, "Turkey's Role in a Changing Middle East Environment", *Mediterranean Quarterly*, 2004, 15 (1), σελ. 3.

¹¹² Soner Cagaptay, *Η Αυτοκρατορία του Erdogan*, [μτφ. Ε. Λορέντζου], (Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 2021), σελ. 47.

¹¹³ Ιωάννης Μάζης, *Γεωπολιτικά ζητήματα στην ευρύτερη Μέση Ανατολή και τη Μεσόγειο*, (Αθήνα: Εκδόσεις Λειμών, 2017), σελ. 479.

¹¹⁴ Davutoglu, *Το στρατηγικό βάθος*, σελ. 274-275.

¹¹⁵ Όπως παραπάνω, σελ. 275.

¹¹⁶ Deniz Bingol Mc Donald, "Imperial legacies and Neo-Ottomanism: Eastern Europe and Turkey", *Insight Turkey*, 14(4), 1 Oct 2012, σελ. 113 <https://www.insightturkey.com/articles/imperial-legacies-and-neo-ottomanism> (πρόσβαση 11 Σεπ 2021).

τις χώρες που αποτελούν πρώην οθωμανικές κτήσεις, της παρέχει τη δυνατότητα να μετατραπεί σε παράγοντα επίλυσης και ισχυρό γεωπολιτικό δρώοντα¹¹⁷.

Ακόμα και αν η θεώρηση των μηδενικών προβλημάτων αποδείχθηκε προβληματική, προσχηματική και ανέφικτη¹¹⁸, η οπτική της διαμόρφωσης ενός πλέγματος αλληλοεπισχυόμενων και αλληλένδετων προσεγγίσεων και όχι αποσπασματικών διμερών σχέσεων με τις χώρες της Μέσης Ανατολής και της Βόρειας Αφρικής, παραμένει κεντρικός πυλώνας της πολιτικής της, με επίκεντρο την ήπια ισχύ. Η σταθερή σύνδεση με Ασία και Αφρική αποτελεί το σκαλοπάτι για διεύρυνση των ευκαιριών και με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η κεντρική πρόκληση για την Τουρκία, σύμφωνα με το δόγμα Davutoglu, είναι να επαναπροσδιορίσει τη θέση της στην Αφρο-Ευρασία στο επίκεντρο της συνάντησης πολλών γεωπολιτικών περιοχών υψηλής στρατηγικής αξίας, παύοντας να αποτελεί εν δυνάμει παράρτημα της Ευρώπης και προκεχωρημένο φυλάκιο του NATO και της Δύσης¹¹⁹.

Η επιλογή και τοποθέτηση του Davutoglu ως υπουργού εξωτερικών, εδραιώνει την αντίληψη της τουρκικής υπεροπλίας που πηγάζει από το μέγεθος της ισχύος της και συνεπικουρείται από τις επιταγές της γεωγραφίας, του ιστορικού παρελθόντος και της θρησκείας, τα οποία θεωρούνται ότι αποτελούν αποφασιστικά πλεονεκτήματα για τη δημιουργία ερεισμάτων και διαύλων επικοινωνίας για τη διείσδυσή της στην εγγύς περιφέρεια. Η Τουρκία και η ηγετική ομάδα του ΑΚΡ, διακατέχονται από νοσταλγία για το μεγαλείο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, το οποίο εκτιμούν ότι μπορούν να επαναφέρουν στη χώρα τους. Οι βασικοί άξονες της πολιτικής που ξεκίνησε από το εσωτερικό της χώρας και επεκτάθηκε στη διπλωματία της, είναι να επιφέρει δομικές αλλαγές στην ταυτότητα, τη θρησκεία, τον πολιτισμό και την ευρύτερη αντίληψη ισχύος και ασφάλειας¹²⁰. Ο πολιτικός λόγος διαμορφώνεται αντιδυτικός και προωθούνται συνεργασίες και διαμεσολαβήσεις με χώρες της Μέσης Ανατολής και Βόρειας Αφρικής, με σκοπό την αποκόμιση οφέλους άμεσα ή μακροπρόθεσμα. Η στόχευση δεν είναι να μεταρρυθμιστεί το Ισλάμ, αλλά ο

---

¹¹⁷ Ρεβέκκα Παιδί, “Η αδύναμη τουρκική δημοκρατία”, Foreign Affairs (Hellenic Edition), 13 Ιουν 2013, σελ. 3-4 <https://foreignaffairs.gr/articles/69349/rebekka-g-paidi/i-adynamei-toyrkiki-dimokratia> (πρόσβαση 14 Σεπ 2021).

¹¹⁸ Ilias Kouskouvelis, “The problem with Turkey’s Zero Problems”, Middle East Quarterly, 2013, σελ. 47, <https://www.meforum.org/3455/turkey-zero-problems> (πρόσβαση 23 Σεπ 2021).

¹¹⁹ Joshua Walker, “Learning Strategic Depth: Implications of Turkey’s New Foreign Policy Doctrine”, Insight Turkey, 9 (3), 2007, σελ. 25-36.

¹²⁰ Ahmet Erdi Ozturk, “Τουρκικοί Παράγοντες Διαμόρφωσης της Τουρκικής Εξωτερικής Πολιτικής μετά το 2016: Στρατικοποίηση, Ισλάμ, Πολιτισμός και Ισχύς”, ΕΛΙΑΜΕΠ, Policy Paper #58/2021, Μάρτιος 2021, σελ. 4.

χαρακτήρας της Τουρκίας.

Η προοπτική διαμορφώνεται σε ευκαιρία και από όνειρο με τις εξεγέρσεις στη Βόρεια Αφρική και τη Μέση Ανατολή που έλαβαν τον όρο «αραβική άνοιξη»¹²¹. Η Τουρκία τις βλέπει ως ευκαιρία του ανοίγματος που αναζητούσε στις χώρες του ευρύτερου περιβάλλοντος και επενδύει τα μέγιστα στην επιτυχία των εξεγέρσεων, κυρίως μέσα από την οργανική διασύνδεση με τη Μουσουλμανική Αδελφότητα και εκμεταλλευόμενη τη θρησκεία ως όχημα έμμεσης παρέμβασης. Η Άγκυρα επιθυμεί να αποκτήσει πρόσβαση σε χώρες όπως η Αίγυπτος, η Τυνησία, η Συρία και η Λιβύη, εκτιμώντας ότι η επιτυχίες των εξεγέρσεων θα οδηγήσουν στην εγκαθίδρυση νέων ηγεσιών που θα προέρχονται από την κοινωνία των Αδερφών Μουσουλμάνων¹²² για τις οποίες θα αποτελεί σημείο αναφοράς, ώστε να δρομολογήσει το νεο-οθωμανικό όραμα¹²³.

Οι αρχικές επιτυχίες και η αισιόδοξες προοπτικές της «αραβικής άνοιξης» ώστε να δρομολογήσουν τις επιδιώξεις της Τουρκίας, αντικαθίστανται από αρνητικές εξελίξεις¹²⁴. Η άνοδος των Αδερφών Μουσουλμάνων στην Αίγυπτο με τον Mohamed Morsi¹²⁵ κράτησε μόλις ένα έτος και ανετράπη από μαζικές εκδηλώσεις¹²⁶ και τη συνδρομή του στρατού¹²⁷, ενώ στη Συρία έσπευσε να κάνει «την ανάγκη φιλοτιμία» και αναδίπλωσε τις προθέσεις για την πτώση του Bashar al-Assad, συνεργαζόμενη

¹²¹ Ιωάννης Μάζης, Κυριάκος, Νικολάου-Πατραγάς, (επιμ.), Αι αραβικά εξεγέρσεις και η αναδιαμόρφωση του αραβοϊσλαμικού κόσμου (Αθήνα: Λειών, 2013)

¹²² Η Κοινωνία των Αδερφών Μουσουλμάνων (γνωστή ως Μουσουλμανική Αδελφότητα), είναι μια διακρατική οργάνωση ισλαμιστών που ιδρύθηκε στην Αίγυπτο το 1928 από τον μουσουλμάνο λόγιο και δάσκαλο Χασάν αλ-Μπάννα. Το σύνθημα της Αδελφότητας είναι παραδοσιακά «Πιστοί αλλά Αδελφοί». Αυτό το σύνθημα επεκτάθηκε σε πέντε μέρη: «Ο Αλλάχ είναι ο στόχος μας, Το Κοράνι είναι το Σύνταγμα, Ο Προφήτης είναι ο ηγέτης μας, Τίχάντ είναι ο δρόμος μας, Θάνατος για χάρη του Αλλάχ είναι η επιθυμία μας». Ξεκίνησε ως ένα Πανισλαμικό, θρησκευτικό και κοινωνικό κίνημα. Θεωρείται τρομοκρατική οργάνωση από τις κυβερνήσεις του Μπαχρέιν, της Αιγύπτου, της Ρωσίας, της Συρίας, της Σαουδικής Αραβίας και των Ηνωμένων Αραβικών Εμιράτων.

¹²³ Bezen Balamir Coskun, "The Post-Davutoglu Era in Turkish Foreign Policy", E-Ir, 3 Jun 2016, <https://www.e-ir.info/2016/06/03/the-post-davutoglu-era-in-turkish-foreign-policy/> (πρόσβαση 22 Ιουν 2021).

¹²⁴ Jonathan Schanzer, Merve Tahiroglu, «Η αποτυχία της Άγκυρας - Πώς η Τουρκία έχασε την Αραβική Άνοιξη», Foreign Affairs - The Hellenic Edition, 27 Ιαν 2016, <https://www.foreignaffairs.gr/articles/70671/jonathan-schanzer-kai-merve-tahiroglu/i-apotyxia-tis-agkyras?page=show> (πρόσβαση 1 Μαρ 2021).

¹²⁵ Ο Μοχάμεντ Μόρσι Ισά Ελ-Αγιάτ (Mohamed Morsi, 20 Αυγούστου 1951- 17 Ιουνίου 2019) υπήρξε ο πέμπτος κατά σειρά Πρόεδρος της Αιγύπτου. Ανέλαβε την εξουσία της χώρας στις 30 Ιουνίου 2012 διαδεχόμενος τον Hosni Mubarak. Ανατράπηκε από τον στρατό της Αιγύπτου στις 3 Ιουλίου 2013.

¹²⁶ Adam Roberts - Michael Willis - Rory McCarthy - Timothy Garton Ash, Civil Resistance in the Arab Spring (Oxford: Oxford University Press, 2016) σελ. 134. <https://global.oup.com/academic/product/civil-resistance-in-the-arab-spring-9780198749028?cc=gr&lang=en&> (πρόσβαση 16 Ιουλ 2021).

¹²⁷ David Kirkpatrick, Mary El Sheikh, "An Egypt Arrest and a Brotherhood on the Run", The New York Times, 20 Aug 2013, <https://www.nytimes.com/2013/08/21/world/middleeast/egypt.html?pagewanted=all&r=0> (πρόσβαση 24 Ιουν 2021).

πλέον με την Ρωσία για την επόμενη μέρα στη γειτονική της χώρα¹²⁸. Συγχρόνως η ρήξη με την Αίγυπτο είναι οριστική και οι σχέσεις εχθρικές, καθώς ο πρόεδρος της χώρας Abdel Fattah el-Sisi¹²⁹, υπεύθυνος του πραξικοπήματος που ανέτρεψε την ισλαμική κυβέρνηση, συνδέει την πορεία της Αιγύπτου και την πολιτική του επιβίωση, με την τουρκική απειλή στην περιοχή¹³⁰.

Στη διένεξη των αραβικών χωρών με το Κατάρ, το οποίο κατηγορούσαν για υποστήριξη της τρομοκρατίας, η Τουρκία πήρε το μέρος του τελευταίου, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί φυσική εχθρότητα με τις χώρες αυτές. Η κρίση διαφαίνεται να τερματίζεται στη αραβική χερσόνησο, αλλά η ψυχρότητα των σχέσεων με την Άγκυρα παραμένει¹³¹. Η προσπάθεια της Τουρκίας να καταστεί σημείο αναφοράς του μουσουλμανικού και αραβικού κόσμου (χωρίς η ίδια να είναι αραβική χώρα), μέσω του σουνιτικού Ισλάμ, βρίσκει περαιτέρω εμπόδια υλοποίησης, με αποτέλεσμα να καταφεύγει σε σπασμωδικές, συμβολικές αλλά ελάχιστα ουσιαστικές κινήσεις, όπως τη μετατροπή του ναού της Αγίας του Θεού Σοφίας στην Κωνσταντινούπολη σε τέμενος, τα οποία ικανοποιούν φανατικούς και εγείρουν συναισθήματα, αλλά δεν επηρεάζουν τις διπλωματικές σχέσεις και γεωπολιτικές ισορροπίες προς όφελός της, έχοντας αντίθετα αποτελέσματα στο θυμικό της χριστιανικής Ευρώπης και τις ευαισθησίες της για τις ατομικές και θρησκευτικές ελευθερίες. Συγχρόνως, η κατάρρευση των σχέσεων με το Ισραήλ που σηματοδοτούσαν για αρκετά χρόνια μια σταθερή συμμαχία στην ανατολική Μεσόγειο, ήταν ένα καθοριστικό πλήγμα για τη διπλωματία και την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας, καθώς απώλεσε τη σημαντική επιρροή που της εξασφάλιζε στις ΗΠΑ και την αμερικανική πολιτική σκηνή¹³², η υποστήριξη από το εβραϊκό λόμπι.

Το αποτυχημένο πραξικόπημα του 2016, αποτέλεσε και το αποκορύφωμα της

---

¹²⁸ Tom Allinson, Imane Mellouk, “Turkey’s options dry up in Syria as Russia backs Assad push”, DW, 11 Feb 2020, <https://www.dw.com/en/turkeys-options-dry-up-in-syria-as-russia-backs-assad-push/a-52344299> (πρόσβαση 24 Ιουλ 2021).

¹²⁹ Ο Αμπντέλ Φατάχ αλ-Σίσι (Abdel Fattah el-Sisi, 19 Νοεμβρίου 1954-), είναι Αιγύπτιος στρατιωτικός, πρόεδρος της Αιγύπτου μετά από στρατιωτικό πραξικόπημα, από τις 8 Ιουνίου 2014. Επανεξελέγη πρόεδρος στις εκλογές του 2018.

¹³⁰ Nicholas Danforth, “A Mediterranean Duel: Erdogan, Sisi and the Fate of Egyptian-Turkish Relations”, EΛΙΑΜΕΠ, Policy Paper #53/2021, Ιανουάριος 2021.

¹³¹ Samuel Ramani, “The Qatar Blockade is over, but the Gulf Crisis Lives On”, Foreign Policy, 27 Jan 2021, <https://foreignpolicy.com/2021/01/27/qatar-blockade-gcc-divisions-turkey-libya-palestine/> (πρόσβαση 4 Απρ 2021).

¹³² Dan Arbell, “The US - Turkey - Israel Triangle”, Brookings Institution, Analysis Paper 34/Oct 2014, <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/USTurkeyIsrael-TriangleFINAL.pdf> (πρόσβαση 4 Ιουν 2021).

πολιτικής μεταστροφής του Erdogan τόσο στο εσωτερικό, όσο και στην εξωτερική πολιτική. Ο τούρκος πρόεδρος κατηγορεί ευθέως ότι οργανώθηκε και εκτελέστηκε από το κίνημα του Gulen και τους υποστηρικτές του, για τους οποίους ακολουθεί καταιγίδα συλλήψεων, φυλακίσεων, διώξεων και απολύσεων που αφορά το στρατό αλλά και τις ευρύτερες κρατικές δομές και λειτουργίες του κράτους. Από την παιδεία και τα πανεπιστήμια, μέχρι την τοπική αυτοδιοίκηση και τους δημόσιους λειτουργούς όλων των βαθμίδων και από τους γιατρούς μέχρι τα μέσα ενημέρωσης, το πραξικόπημα αποτέλεσε την τέλεια αφορμή για την πλήρη εκκαθάριση όλου του φάσματος της διοίκησης, δομών και θεσμών του κράτους.

Το δημοψήφισμα της 16ης Απριλίου 2017, εγκρίνει τις συνταγματικές αλλαγές που κατοχυρώνουν πλήρως την ενίσχυση του ρόλου του προέδρου στο πολίτευμα της Τουρκίας, όπου πλέον η Προεδρική Δημοκρατία συγκεντρώνει υπερβολικό πλήθος εξουσιών σε ένα πρόσωπο, ενώ στερείται από δικλίδες ασφαλείας και έλεγχο της εξουσίας. Το σύστημα παραμένει κατ' όνομα κοινοβουλευτικό, αφού καταργείται ο πρωθυπουργός, ενώ η Κυβέρνηση «διορίζεται» από τον πρόεδρο, χωρίς να απαιτείται η ψήφος της Εθνοσυνέλευσης. Με όμοιο τρόπο ορίζονται και οι ανώτατοι δικαστές. Ο μοναδικός φορέας εκτελεστικής εξουσίας στην γειτονική χώρα είναι ο πρόεδρος της, χωρίς η νομοθετική ή η δικαστική εξουσία να μπορεί, ουσιαστικά, να τον ελέγξει¹³³. Ο Erdogan αποτελεί τόσο τον θεσμικό αλλά και τον εξωθεσμικό κυρίαρχο του πολιτικού σκηνικού στην Τουρκία, χωρίς περιθώρια αμφισβήτησης. Η φαινομενική σταθερότητα και εγγύηση που παρέχει ως θεμελιωτής και εγγυητής του κράτους, δεν αποκλείεται να αμφισβητηθεί στο μέλλον, καθώς η ελευθερία γνώμης και έκφρασης την συγκεκριμένη περίοδο ισοδυναμεί με τρομοκρατικό χαρακτηρισμό, καθώς όποιος χτυπάει τον πρόεδρο, χτυπάει την Τουρκία¹³⁴.

Ο πρόεδρος της Τουρκίας έχει πλέον αντικαταστήσει το κοσμικό, κεμαλικό κράτος με ένα εθνοκεντρικό και κυρίως θρησκευτικού χαρακτήρα καθεστώς, στο οποίο συγκεντρώνει ή ελέγχει το σύνολο των εξουσιών, δημιουργώντας ένα προσωποκεντρικό σύστημα με ισλαμιστικό προσανατολισμό και έντονες εκφράσεις λαϊκισμού και αυταρχισμού. Η αλληλεπίδραση εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής επεκτείνεται και αποτελεί μια συνέχεια της ρητορικής και των επιδιώξεων που

---

¹³³ Begum Burak, "The fragility of Turkish Democracy", E-ir, 29 Ιαν 2021, <https://www.e-ir.info/2021/01/29/the-fragility-of-turkish-democracy-in-the-erdogan-era/> (πρόσβαση 4 Ιουν 2021).

¹³⁴ Φίλης, Τουρκία-Ισλάμ-Ερντογάν, σελ. 15-16.

πηγάζουν από τη νέα συνθήκη, που επικεντρώνει στην προβολή ισχύος και στο Ισλάμ¹³⁵.

Η Τουρκία πλέον δεν ενδιαφέρεται για την ευρωπαϊκή προοπτική στα πλαίσια της πολιτικής ένταξης στην ΕΕ και τη Δύση¹³⁶. Το ενδιαφέρον της περιορίζεται στη διατήρηση της οικονομικής συνδιαλλαγής με την Ευρώπη¹³⁷ και συχνά με όρους που εκβιαστικά θέτει στο τραπέζι, όπως η διαχείριση των μεταναστευτικών ροών¹³⁸. Η Άγκυρα κλίνει πλέον προς την Ανατολή και επιθυμεί να εδραιώσει μια περιφερειακή ηγεμονία, στα γεωγραφικά όρια της πάλαι ποτέ Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Σε αυτή τη γεωπολιτική στόχευση εδράζεται και το αφήγημα της «γαλάζιας πατρίδας» που αντικαθιστά ως δόγμα της εξωτερικής της πολιτικής¹³⁹, το αντίστοιχο του στρατηγικού βάθους.

Η ιδέα του δόγματος της «γαλάζιας πατρίδας - (Mavi Vatan)», παρουσιάστηκε από το Ναύαρχο Ramazan Gurdeniz σε συνέδριο των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων το 2006, χωρίς να τύχει ιδιαίτερης προσοχής. Η ανακάλυψη υδρογονανθράκων στην ανατολική λεκάνη της Μεσογείου και τα γεγονότα της «αραβικής άνοιξης», το επανέφεραν στο προσκήνιο ως το θεωρητικό υπόβαθρο του πεδίου διεκδικήσεων της Τουρκίας, στη Μαύρη Θάλασσα, το Αιγαίο πέλαγος και τη Μεσόγειο. Οριοθετεί μια τεράστια θαλάσσια περιοχή που περικλείει τη τουρκική ενδοχώρα (Διάγραμμα 2) και στην οποία η Άγκυρα επιθυμεί να επεκτείνει τα κυριαρχικά της δικαιώματα¹⁴⁰, καταπατώντας κάθε έννοια του διεθνούς δικαίου και του αντίστοιχου της θάλασσας, προβάλλοντας αστήρικτες αιτιάσεις και αξιώσεις, όπως ότι τα νησιά δεν έχουν κυριαρχικά δικαιώματα και αμφισβητώντας το δικαίωμα επέκτασης των χωρικών υδάτων της Ελλάδας, με απειλή πολέμου (casus belli). Σε δεύτερο χρόνο και στο πλαίσιο της ανάπτυξης σε περιφερειακή υπερδύναμη, η Τουρκία στοχεύει στη

---

¹³⁵ Ozturk, “Τουρκικοί Παράγοντες Διαμόρφωσης της Τουρκικής Εξωτερικής Πολιτικής μετά το 2016”, σελ. 3-4.

¹³⁶ Asli Aydintasbas, “Turkey will not Return to the Western Fold”, Foreign Affairs, 19 May 2021, <https://www.foreignaffairs.com/articles/turkey/2021-05-19/turkey-will-not-return-western-fold> (πρόσβαση 9 Αυγ 2021).

¹³⁷ Μιχάλης Διακοντώνης, «Γιατί η Δύση ανέχεται την Τουρκία», Foreign Affairs The Hellenic Edition, 7 Σεπ 2020 <https://www.foreignaffairs.gr/articles/72895/mixalis-diakantonis/giati-i-dysi-anexetai-tin-toyrkia?page=show> (πρόσβαση 12 Μαρ 2021).

¹³⁸ Semih Idiz, «Erdogan seeks better ties with US and EU, but on his terms», Al Monitor, 25 Ιαν 2021, <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2021/01/turkey-united-states-erdogan-seeks-better-ties-with-biden.html> (πρόσβαση 4 Απρ 2021).

¹³⁹ Gem Gurdeniz, “What is the Blue Homeland in the 21st century?”, United World, 31 Jul 2020, <https://uwidata.com/12952-what-is-the-blue-homeland-in-the-21st-century/> (πρόσβαση 21 Μαρ 2021).

¹⁴⁰ Bosphorus Naval News, “What is the Blue Homeland?”, 19 Aug 2020, <https://turkishnavy.net/2020/08/19/what-is-the-blue-homeland/> (πρόσβαση 12 Μαρ 2021).

δημιουργία βάσεων σε Κατάρ, Σομαλία, Σουδάν και γιατί όχι στη Λιβύη, ώστε να προβάλλει τη ναυτική ισχύ της στην ευρύτερη περιοχή.

Διάγραμμα 2. Γραφική απεικόνιση «γαλάζιας πατρίδας»

Η εμπλοκή της Τουρκίας στη Λιβύη, εδράζεται ακριβώς πάνω στην προοπτική της ηγεμονίας στην περιοχή, σε ταύτιση με το δόγμα της «γαλάζιας πατρίδας» και του νεο-οθωμανικού οράματος, μιας περιφερειακής υπερδύναμης που το διεθνές δίκαιο δεν καθορίζει τις ενέργειές της, αλλά αυτή το ορίζει, ερμηνεύει και επιβάλλει με την ισχύ της. Η γεωστρατηγική στόχευση της Τουρκίας έγκειται σε δύο βασικά πεδία: πρώτον, στη νεο-οθωμανική προοπτική ανάδειξής της σε περιφερειακή ηγεμονία στην ανατολική Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή με έρεισμα την ισχύ και τη θρησκεία, και δεύτερον, στην οικονομική διάσταση της εκμετάλλευσης των κοιτασμάτων υδρογονανθράκων, τον έλεγχο των αγωγών μεταφοράς και την ενεργειακή ασφάλεια, όπως θα εξετασθούν στα επόμενα κεφάλαια, αντίστοιχα.

Κεφάλαιο τρίτο

Στρατηγικό βάθος και γαλάζια πατρίδα: Το Ισλάμ ως όχημα για το νέο-οθωμανικό όραμα στη Λιβύη

Αραβική Άνοιξη και νέο-οθωμανισμός

Η επόμενη μέρα των εξεγέρσεων και των αποτελεσμάτων της «αραβικής άνοιξης» βρήκε σημαντικά κράτη της Βόρειας Αφρικής και της Μέσης Ανατολής σε πολιτική

και κοινωνική εξουθένωση, ενώ η υποβόσκουσα αναταραχή, η κρίση ταυτότητας και η αναζήτηση επιλογής αναδόμησης, διαμόρφωνε συνθήκες στρατηγικής αδυναμίας. Η Τουρκία, από την έναρξη των γεγονότων, διέγινωσεν ως σημαντική ευκαιρία τις εξελίξεις ώστε να διαμορφώσει και να υλοποιήσει την παρεμβατική της προσέγγιση που θα εξυπηρετούσε την αναθεωρητική πολιτική της¹⁴¹. Έμμεσα, απάντησε και στη ρήση του πρίγκιπα Mohammed bin Faisal της Σαουδικής Αραβίας που το 1989 είχε επισημάνει: «Η Τουρκία δεν μπορεί να παίζει διπλό ρόλο, πρέπει να αποφασίσει ή να εξελιχθεί σε ηγέτιδα του μουσουλμανικού κόσμου ή να συνδεθεί με την Ευρώπη¹⁴²».

Το τουρκολιβυκό σύμφωνο¹⁴³ και το μνημόνιο στρατιωτικής συνεργασίας μεταξύ των δύο χωρών, αποτέλεσαν την κορωνίδα μια σειράς ενεργειών της Άγκυρας, που αποσκοπούν στην εδραίωση μιας παρεμβατικής παρουσίας στα δρώμενα της περιοχής του Μαγκρέμπ και την επίτευξη ενός προστατευτικού - ηγεμονικού χαρακτήρα στην Κυρηναϊκή, που αποτελούσε τμήμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Για την Τουρκία η Λιβύη αποτελεί και χώρο υψηλού συμβολισμού καθώς εκεί δόθηκε η μάχη που αποτέλεσε την αρχή του τέλους της κυριαρχίας των Οθωμανών¹⁴⁴. Ο πόλεμος με την Ιταλία το 1911, στον οποίο συμμετείχε και ο ιδρυτής του σύγχρονου τουρκικού κράτους Mustafa Kemal (και μετέπειτα Atatürk) ως νεαρός αξιωματικός, ήταν η τελευταία ουσιαστική προσπάθεια αντιστροφής της παρακμής και πτώσης της αυτοκρατορίας. Η ήττα επίσπευσε τους βαλκανικούς πολέμους και την συρρίκνωση, ως την οριστική κατάρρευση. Το νεο-οθωμανικό όραμα παρουσιάζει τη στρατηγική επιρροή στην περιοχή ως ιστορική συνέχεια των κτήσεων στη Βόρεια Αφρική, αποτελώντας και τον ουσιαστικό μακροπρόθεσμο στόχο της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας.

Η υπογραφή των μνημονίων αποτελεί μια ακόμα έκφραση του τουρκικού αναθεωρητισμού στην ευρύτερη περιοχή, όπως αυτός έχει δρομολογηθεί με παρεμβάσεις στη Συρία και το Ιράκ, αλλά παράλληλα στην Ελλάδα και την Κύπρο. Οι μαξιμαλιστικές επιδιώξεις γεννήθηκαν από το ναύαρχο Gurdeniz με το ιδεολόγημα της γαλάζιας πατρίδας το 2006, οριοθετήθηκαν ως στόχοι με την έκρηξη

¹⁴¹ Ιωάννης Μάζης, Κυριάκος Νικολάου-Πατραγάς (επιμ.), *Αι αραβικά εξεγέρσεις και η αναδιαμόρφωση του αραβοϊσλαμικού κόσμου* (Αθήνα: Λειών, 2013)

¹⁴² Ιωάννης Μάζης, *Μυστικά ισλαμικά τάγματα και πολιτικο-οικονομικό Ισλάμ στη σύγχρονη Τουρκία*, (Αθήνα: Προσκήνιο, 2000), σελ. 243.

¹⁴³ Memorandum of Understanding between Turkey and GNA of Libya, 27 Nov 2019, https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TREATIES/Turkey_11122019_%28HC%29_MoU_Libya-Delimitation-areas-Mediterranean.pdf (πρόσβαση 2 Μαρ 2021).

¹⁴⁴ Nora Onar, *Neo Ottomanism, historical legacies and Turkish foreign policy*, Centre for economics and foreign policy studies, 3. (Μαρ 2009)

της αραβικής άνοιξης και εμπεδώθηκαν ως δόγμα το 2012 από τον Cihat Yayci¹⁴⁵, απόστρατο ναύαρχο και καθηγητή στο πανεπιστήμιο Bahceschir, ώστε να αποτελούν την κεντρική θεώρηση της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας. Οι θαλάσσιες ζώνες της ανατολικής Μεσογείου θα λειτουργήσουν ως συνδετικός κρίκος στον ευρύ κύκλο φιλικά διακείμενων κυβερνήσεων - καθεστώτων τα οποία, με συνεκτική αρχή τη θρησκεία και το οθωμανικό παρελθόν, θα λειτουργήσουν ως επέκταση της σφαίρας επιρροής της Άγκυρας και θα εξυπηρετήσουν τη στρατηγική στόχευση της περιφερειακής ηγεμονίας.

Η καιροσκοπική πολιτική της Τουρκίας αποτελεί συνέχεια των ενεργειών που εφαρμόζει η Άγκυρα διαχρονικά. Ο Εμβέρ Πασάς εκστράτευσε στον Καύκασο μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση, η επιχείρηση «Μπαρμπαρόσα» από τη χιτλερική Γερμανία αξιολογήθηκε ως ευκαιρία συνδιαλλαγής για αποκόμιση εδαφικών ανταλλαγμάτων στον Εύξεινο Πόντο, η πτώση της Σοβιετικής Ένωσης αναγνωρίστηκε ως τρόπος εισόδου στις νεότευκτες δημοκρατίες, η αναταραχή στην Κύπρο δρομολόγησε την εισβολή. Η διάλυση της Γιουγκοσλαβίας αποτέλεσε πεδίο εκμετάλλευσης εισόδου στα δημιουργηθέντα κράτη με όχημα την οικονομία και τη θρησκεία, ενώ σε κάθε περίπτωση μουσουλμανικής ή εθνικής μειονότητας (όπως στη Βουλγαρία), η Άγκυρα αναγιγνώσκει ευκαιρίες επιρροής και διαμόρφωσης γεωπολιτικών εξαρτήσεων¹⁴⁶.

Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας εδράζεται πάνω στα βασικά χαρακτηριστικά της ίδρυσης του κράτους και του χαρακτήρα που διαμόρφωσε στον σχεδόν ένα αιώνα της ιστορίας της, αποτελώντας συνέχεια της πολιτικής, κοινωνικής και πολιτισμικής ταυτότητας που οριοθέτησε για τη λειτουργία του¹⁴⁷. Η ανακατανομή ισχύος που προκύπτει από γεωπολιτικές αλλαγές ή διλλήματα ασφαλείας, αναγνωρίζεται ως ευκαιρία επέκτασης και επιρροής, με όχημα εισόδου και πρόταγμα νομιμοποίησης, την προστασία πληθυσμών που άνηκαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και τη θρησκευτική ενότητα, δρομολογώντας επεμβατικές στρατηγικές¹⁴⁸. Η διαδικασία λήψεως αποφάσεως και χάραξης πολιτικής λειτουργεί

---

¹⁴⁵ Cihat Yayci, “Turkish Maritime Territory Doctrine”, Bahceschir University, 10 Jul 2020, <https://baudegs.com/principles-of-the-yayci-doctrine-turkish-maritime-territory-doctrine/> (πρόσβαση 4 Φεβ 2021).

¹⁴⁶ Παύλος Χιδίρογλου, Ταυτότητα και ετερότητα στον τουρκικό πολιτισμό (Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη, 2012)

¹⁴⁷ Ziya Gokalp, Αρχές Τουρκισμού, (Αθήνα: Κούριερ, 2005)

¹⁴⁸ Ιωάννης Μάζης, Η γεωπολιτική της ευρύτερης Μέσης Ανατολής και η Τουρκία (Αθήνα: Λιβάνης, 2008).

πλέον συνειρμικά και αποτελεί δομικό συστατικό της στάσης της στο διεθνές σύστημα, αποκομμένο από πρόσκαιρες πολιτικές αλλαγές, ως υπόβαθρο σκέψης και οντολογικής ταυτότητας του ίδιου του κράτους.

Ο νεο-οθωμανισμός και η ιδεολογική προσέγγιση της Τουρκίας ως διαδόχου αλλά και κληρονόμου της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, έχει διττή σημασία καθώς συμπεριλαμβάνει την ισλαμική ταυτότητα και τον εθνικιστικό χαρακτήρα ως ενιαία πρόταση στρατηγικής για την εξωτερική πολιτική, ενώ στην εσωτερική επιτυγχάνει τη συνοχή και τη νομιμοποίηση των επεμβατικών πρακτικών και ηγεμονικών αξιώσεων, ακόμα και αν ενέχουν θυσίες για το πληθυσμό στη χώρα¹⁴⁹. Ο όρος χρησιμοποιήθηκε επίσημα πρώτη φορά από τον ακαδημαϊκό Cengiz Candar¹⁵⁰ που υποστήριζε τη ενεργή και παρεμβατική εξωτερική πολιτική, με βάση την ιστορική κληρονομιά των Οθωμανών, όπου η Τουρκία, ως διάδοχος της αυτοκρατορίας, θα αποτελούσε τον ηγέτη του τουρκόφωνου αλλά και ευρύτερα του μουσουλμανικού κόσμου¹⁵¹. Παράλληλα θα λειτουργούσε συνεκτικά και θα εδραίωνε την ομοιογένεια εντός των γεωγραφικών ορίων της χώρας, αλλά και στις περιοχές που θα ασκούσε επιρροή ως ηγέτιδα δύναμη, θεωρία που απασχόλησε σημαντικά από την εποχή της πρωθυπουργίας του Turgut Ozal¹⁵², την Τουρκία.

Το «στρατηγικό βάθος» του Ahmet Davutoglu όρισε γεωγραφικά το νεο-οθωμανικό όραμα στη δυνητική ζώνη επιρροής της Τουρκίας, που την ονόμασε «Αφροευρασία»¹⁵³, με κέντρο τη Μέση Ανατολή. Επισήμανε παράλληλα ότι όλοι οι σημαντικοί δίοδοι από και προς την περιοχή «βρίσκονται σε εδάφη των κρατών - μελών που συμμετέχουν στην Ισλαμική Διάσκεψη¹⁵⁴» και συνεπώς έχουν κοινό χαρακτηριστικό τη μουσουλμανική θρησκεία, δομικής σημασίας για τη μελέτη του. Οι τουρκικές γεωπολιτικές επιδιώξεις στην περιοχή, μετουσιώνονται σε στρατηγικούς στόχους με αφετηρία το ιστορικό, θρησκευτικό, γλωσσικό και εθνικό παρελθόν και

---

¹⁴⁹ Ιωάννης Μάζης, Μάρκος Τρούλης, Τουρκική Στρατηγική στη Λιβύη (Αθήνα: Λειμών, 2020), σελ. 47.

¹⁵⁰ Nora Onar, Neo Ottomanism, historical legacies and Turkish foreign policy, German Marshall Fund - Centre for economics and foreign policy studies, Discussion Paper Series 2009/03 (Oct 2009), σελ. 10.

¹⁵¹ Ιωάννης Μάζης, Νταβούτογλου και γεωπολιτική (Αθήνα: Ηρόδοτος, 2012), σελ. 16.

¹⁵² Sedat Laciner, Ozalism (Neo-Ottomanism): An alternative in Turkish foreign policy? Journal of administrative sciences, 1 (1-2) (2003-2004) <http://ybd.dergi.comu.edu.tr/dosyalar/Ybd/ozalism-neo-ottomanism-an-alternative-in-turkish-foreign-policy-turkish-abs-2017-02-13-250.pdf> (πρόσβαση 14 Μαρ 2021).

¹⁵³ Davutoglu, Το στρατηγικό βάθος, σελ. 94-95.

¹⁵⁴ Davutoglu, Το στρατηγικό βάθος, σελ. 390.

οριοθετούνται από το πολιτικοοικονομικό βάθος και την προβολή ισχύος¹⁵⁵. Η Τουρκία, ως το επίκεντρο και το ισχυρότερο κράτος στη γεωγραφική περιοχή, αναγάγει τη θέση της σε περιφερειακή υπερδύναμη, ανάλογη των Μεγάλων Δυνάμεων, καθώς τα ερείσματά της δεν αφορούν αποκλειστικά στην ισχύ, αλλά στους ισχυρούς δεσμούς των δρώντων στην «Αφροευρασία».

Ο ηγέτης του μουσουλμανικού κόσμου και η Λιβύη

Υπό αυτό το πρίσμα, τα αποτελέσματα της «αραβικής άνοιξης», μετέτρεψαν τα ιδεολογικά νεο-οθωμανικά αφηγήματα σε εφαρμόσιμη στρατηγική εισόδου στα κράτη του εγγύς περιβάλλοντος. Στην Αίγυπτο με την υποστήριξη των Αδερφών Μουσουλμάνων και του Mohamed Morsi επιδίωξαν την είσοδο στη μεγαλύτερη αραβική χώρα, ενώ στην εξασθενημένη από τον εμφύλιο Συρία, επένδυσαν πολιτικά στην πτώση του Assad αλλά και παρενέβησαν στρατιωτικά, ώστε να δημιουργήσουν και να κατοχυρώσουν στη διάδοχη κατάσταση, στρατηγικά ερείσματα. Η επέμβαση της διεθνούς κοινότητας και η πτώση του καθεστώτος του Muammar Qaddafi, επέφερε τον εμφύλιο και τον εσωτερικό κατακερματισμό στη Λιβύη. Η εσωτερική ανακατανομή ισχύος στην χώρα της Αφρικής και τα ιδιαίτερα κοινωνικά, οικονομικά, θρησκευτικά αλλά και ιστορικά της χαρακτηριστικά, αποτέλεσαν πρόσφορο πεδίο αναπτύξεως της νεο-οθωμανικής στρατηγικής από την Τουρκία.

Η νεο-οθωμανική προσέγγιση της Τουρκίας στη Λιβύη, άπτεται τόσο του προσεταιρισμού της στο μουσουλμανικό «άρμα» που θέλει να δημιουργήσει ως περιφερειακή ηγεμονία, αλλά και στην εκμετάλλευση της γεωστρατηγικής της εκμηδένισης, ώστε να επωφεληθεί στρατηγικά και οικονομικά, από την επόμενη μέρα στη χώρα. Συγχρόνως, εξυπηρετεί στόχους και επιδιώξεις που άπτονται του σχεδιασμού ανάδειξης ως περιφερειακή υπερδύναμη, αυξάνοντας την ισχύ της και παράλληλα μειώνοντας την αντίστοιχη των ανταγωνιστών της¹⁵⁶.

Η γεωπολιτική αξία της Λιβύης προβάλει ως απαραίτητο συστατικό των τουρκικών επιδιώξεων καθώς η κεντρική της θέση στην αφρικανική ήπειρο, δύναται να διαμορφώσει τις ισορροπίες και στις δύο ακτές της Μεσογείου. Το υπερπόντιο προγεφύρωμα που επιδιώκει να υλοποιήσει η Άγκυρα, αποτελεί κρίσιμη προϋπόθεση για τη λειτουργία του ηγετικού προφίλ που επιθυμεί να εδραιώσει στο

---

¹⁵⁵ Μάζης, Τρούλης, Τουρκική Στρατηγική στη Λιβύη, σελ. 49.

¹⁵⁶ Ιωάννης Κωτούλας, «Πώς θα κοπούν οι ορέξεις της Τουρκίας - Οι γεωπολιτικές παράμετροι της τουρκικής εμπλοκής στην Λιβύη», Foreign Affairs The Hellenic Edition, 25 Μαΐ 2020, <https://www.foreignaffairs.gr/articles/72770/ioannis-kotouylas/pos-tha-kopovn-oi-orekseis-tis-tourkias?page=show> (πρόσβαση 4 Μαΐ 2021).

μουσουλμανικό κόσμο¹⁵⁷. Η συμμαχία που διαφαίνεται να έχει συγκροτηθεί με το Κατάρ, το Πακιστάν και δευτερευόντως την Τυνησία, τη Μαλαισία, τη Σομαλία και το Σουδάν (στις τελευταίες διατηρεί και ναυτικές βάσεις όπως και στο Κατάρ), στοχεύει στην κυριαρχία του σουνιτικού Ισλάμ. Παράλληλα, αποδυναμώνει σημαντικά τον δεύτερο ανταγωνιστικό μουσουλμανικό άξονα της Αιγύπτου, Σαουδικής Αραβίας και Ηνωμένων Αραβικών Εμιράτων¹⁵⁸. Η πρωτοκαθεδρία στο μουσουλμανικό κόσμο αποτελεί δομικό στοιχείο του νεο-οθωμανικού προσανατολισμού, ενώ αποκαθιστά και τη σχέση με τον αραβικό κόσμο, με αιχμή τη θρησκεία, καθώς η ίδια δεν είναι αραβική χώρα και δρομολογεί τα ερείσματά της μέσω της θρησκευτικής συνοχής¹⁵⁹. Είναι επίσης ενδεικτική των μεγαλεπήβολων προθέσεων και στοχεύσεων, η σύνδεση με το σιιτικό μουσουλμανικό στοιχείο, με βασικό εκπρόσωπο την Τεχεράνη, το οποίο ταυτόχρονα εκφράζει την προσεκτικά αντιθετική στάση έναντι των ΗΠΑ και της Ευρώπης, που θεωρούν το Ιράν χώρα - τρομοκράτη. Η παρείσφρηση στη Λιβύη, ιδιαίτερα μετά την αποτυχία στην Αίγυπτο και την Τυνησία, αποτελεί μονόδρομο της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής.

Η «αραβική άνοιξη» αποτέλεσε μια συστημική ευκαιρία εισόδου της Τουρκίας στην αφρικανική ήπειρο¹⁶⁰ με την επίκληση του ιστορικού παρελθόντος και την κομβική παρουσία της θρησκείας. Το Ισλάμ αποτελεί το μέσο αλλά ταυτόχρονα και το σκοπό της διείσδυσης της Άγκυρας σε περιοχές που η νεο-οθωμανική ιδεολογία θεωρεί κληρονομιά του παρελθόντος και πεδίο εκμετάλλευσης του μέλλοντος. Η ισλαμιστική στροφή του Erdogan δεν αποτελεί απλή επίκληση στο θυμικό και την θρησκευτική ευαισθησία, αλλά οριοθετεί μια ευρύτερη στρατηγική και διαμορφωτική συνιστώσα της εξωτερικής πολιτικής του. Στο πλαίσιο των επιδιώξεων για την ανάδειξη σε περιφερειακή υπερδύναμη, πέρα από τη δεδομένη έκφραση και προβολή ισχύος, απαιτείται η συγκρότηση μιας συνεκτικής ιδεολογικής έκφρασης και συμπεριφοράς, με θεμέλιο την ταυτότητα, τον πολιτισμό και τη θρησκεία. Εξασφάλιση των παραπάνω συνθετικών δεδομένων, αποτελεί το Ισλάμ και

---

¹⁵⁷ Murat Yesiltas, «Turkey looks to Libya to break its growing isolation in the region», Middle East Eye, 6 Ιαν 2020, <https://www.middleeasteye.net/opinion/what-turkeys-endgame-libya> (πρόσβαση 8 Μαΐ 2021).

¹⁵⁸ Robert Malley, «Οι ανεπιθύμητοι πόλεμοι - Γιατί η Μέση Ανατολή είναι πιο εύφλεκτη από ποτέ», Foreign Affairs - The Hellenic Edition, 27 Αυγ 2020, <https://www.foreignaffairs.gr/articles/72882/robert-malley/oi-anepithymitoi-polemoi?page=show> (πρόσβαση 14 Απρ 2021).

¹⁵⁹ Mark Lynch, «Η νέα αραβική τάξη - Εξουσία και βία στην σημερινή Μέση Ανατολή», Foreign Affairs - The Hellenic Edition, 24 Ιουλ 2019, <https://www.foreignaffairs.gr/articles/72392/marc-lynch/i-nea-arabiki-taksi?page=show> (πρόσβαση 4 Σεπ 2021).

¹⁶⁰ Μάζης, Τρούλης, Τουρκική Στρατηγική στη Λιβύη, σελ. 54.

η συνεργασία με την κοινωνία των Αδερφών Μουσουλμάνων που αποτελούν εδραιωμένο παράγοντα στην Αφρική και τη Μέση Ανατολή και ταυτόχρονα η διακοπή των δεσμών με τους δυνητικούς ή φυσικούς αντιπάλους, όπως το Ισραήλ.

Η αντιπαράθεση με το Ισραήλ που ξεκίνησε συμβολικά με την επιδεικτική αποχώρηση του Erdogan από συζήτηση στο World Economic Forum στο Davos το 2009, μπροστά στον εμβρόντητο Shimon Peres κατά τη διάρκεια αντιπαράθεσης που αφορούσε στην Παλαιστίνη¹⁶¹, εδραιώθηκε δραματικά με την εισβολή Ισραηλινών ανδρών των ειδικών δυνάμεων στο πλοίο Mavi Marmara που μετέφερε ανθρωπιστική βοήθεια στη Γάζα, το Μάιο του 2010¹⁶², αφήνοντας δέκα νεκρούς. Το Ισραήλ αντιπροσωπεύει την απόλυτη έκφραση του κακού για τον αραβικό κόσμο και η τουρκοϊσραηλινή σχέση και πολυεπίπεδη συνεργασία, αποτελούσαν βασικούς αποτρεπτικούς παράγοντες για οποιαδήποτε προσέγγιση της Άγκυρας. Η αναγκαία και ικανή συνθήκη για τη βελτίωση των σχέσεων και αντίστοιχη δρομολόγηση συνεργασιών ήταν η σαφής διακοπή των δεσμών της Τουρκίας με την Ιερουσαλήμ. Η Τουρκία δεν θα μπορούσε να ηγηθεί του μουσουλμανικού και περισσότερου του αραβικού κόσμου, διατηρώντας σχέσεις με το Ισραήλ. Η θεωρία της «γαλάζιας πατρίδας» και η κυριαρχία στην ανατολική Μεσόγειο, θέτει εξ αντικειμένου την Τουρκία απέναντι στις ισραηλινές επιδιώξεις που αφορούν κυρίως στην εκμετάλλευση και τη διοχέτευση στην Ευρώπη των υδρογονανθράκων, όπως θα εξετασθεί στο επόμενο κεφάλαιο.

Η Λιβύη και η ευρωπαϊκή ασφάλεια

Η γεωγραφική τοποθέτηση της Λιβύης στο κέντρο της Βόρειας Αφρικής και η εγγύτητά της με την ευρωπαϊκή ήπειρο, την καθιστά σημαντική συνιστώσα επιρροής. Η εδραία θέση της στο μαλακό υπογάστρο της Ευρώπης, λειτουργεί σημαντικά για την αξιοποίησή της ως κλειδί για την ασφάλεια στη γηραιά ήπειρο. Η Λιβύη αποτελεί σημαντικό δρόμο διοχέτευσης των μεταναστευτικών ροών από την Αφρική, ο έλεγχος των οποίων αποτελεί βασική προτεραιότητα για την Ένωση¹⁶³. Η αύξηση του ισλαμικού φονταμενταλισμού και τα τρομοκρατικά χτυπήματα σε ικανό αριθμό κρατών της Ευρώπης, αποτελούν κεντρικό παράγοντα για την ασφάλεια, απειλώντας

---

¹⁶¹ Katrin Bennhold, “Leaders of Turkey and Israel Clash at Davos Panel”, The New York Times, 29 Jan 2009, <https://www.nytimes.com/2009/01/30/world/europe/30clash.html> (πρόσβαση 18 Απρ 2021).

¹⁶² Robert Booth, “Israeli attack on Gaza flotilla sparks international outrage”, The Guardian, 31 May 2010, <https://www.theguardian.com/world/2010/may/31/israeli-attacks-gaza-flotilla-activists> (πρόσβαση 18 Ιουν 2021).

¹⁶³ George Voskopoulou, The Arab Spring phenomenon and European security: Change and continuity in a political-historical dimension, Civitas Gentium, IV (1), σελ. 65-82.

την ίδια την ταυτότητά της, καθώς διαρρηγνύουν τις βασικές αρχές της αλληλεγγύης και ελευθερίας, που τίθενται υπό αμφισβήτηση και συγχρόνως δοκιμάζουν τις αντοχές της οικονομίας. Παράλληλα, αποτελούν πεδίο διαφωνιών και έντονων τριβών μεταξύ των χωρών Βορρά και Νότου, για τη διαχείριση και επιμερισμό των πιέσεων.

Η δημογραφική έκρηξη της Αφρικής¹⁶⁴ και η αδυναμία των περισσότερων κρατών να εξασφαλίσουν συνθήκες και προοπτικές ικανοποιητικής διαβίωσης και ανάπτυξης των λαών, την έχουν μετατρέψει σε δεξαμενή «εξαγωγής» πρωτόγνωρων μεταναστευτικών ροών και πιέσεων, κυρίως προς τον ευρωπαϊκό νότο. Συγχρόνως, ο εμφύλιος στη Συρία, εξακολουθεί να δημιουργεί κύματα μεταναστών προς την Ευρώπη. Η Τουρκία, ελέγχοντας και τη Λιβύη, δύναται να ελέγχει και τις δύο βασικές πύλες εισόδου στην Ευρώπη¹⁶⁵, γεγονός που θα δρομολογήσει ισχυρές εξαρτήσεις και δεσμεύσεις, όπου η Άγκυρα θα μπορεί να εργαλειοποιήσει εδραιώνοντας την επιβολή ειδικών σχέσεων με την Ένωση, χωρίς η ίδια να ανήκει σε αυτή και παράλληλα να ασκεί πιέσεις με ανεξέλεγκτες προοπτικές.

Το αποικιακό παρελθόν των περισσότερων χωρών της Αφρικής από τις ευρωπαϊκές υπερδυνάμεις των αρχών του προηγούμενου αιώνα, δημιουργεί συνειρμικά εχθρικά συναισθήματα στις χώρες αυτές, οι οποίες υπέφεραν και από τη διάδοχη κατάσταση των ελεγχόμενων καθεστώτων, που δρομολόγησαν οι αποικιοκράτες για να διατηρήσουν την επιρροή τους. Η Τουρκία, με βάση τη Λιβύη, επιδιώκει να υπερθεματίσει το αντιαποικιοκρατικό θυμικό και το φιλελεύθερο πνεύμα των εξεγέρσεων της «αραβικής άνοιξης», ώστε να καλλιεργήσει το αφήγημα της «απελευθερωτικής» συμβολής της έναντι των δυτικών και με δεύτερη συνιστώσα το Ισλάμ, να δρομολογήσει την επιρροή της σύμφωνα με τις επιταγές της νεο-οθωμανικής κατεύθυνσης. Η Αφρική, στην οποία εισέρχεται και η Κίνα ως ανερχόμενη υπερδύναμη, εκτιμάται ότι θα αποτελέσει το κρίσιμο σημείο ανακατανομής ισχύος τις επόμενες δεκαετίες και η Άγκυρα υπό το πρίσμα της περιφερειακής υπερδύναμης, επιθυμεί να αξιοποιήσει τη δυναμική της στη νότια ακτή της Μεσογείου, με έδρα την Κυρηναϊκή.

Η Ευρώπη αποτελεί μια εξαιρετικά ενεργοβόρο αγορά που βασίζει το σύνολο

---

¹⁶⁴ Η Αφρική το 1998 είχε πληθυσμό 500 εκατομμυρίων κατοίκων, το 2020 1,34 δισεκατομμύρια και η μακροπρόθεσμη πρόβλεψη είναι το 2050 να πλησιάζει τα 2,5 δισεκατομμύρια. Πηγή: <https://www.worldometers.info/world-population/africa-population/> (πρόσβαση 11 Απρ 2021).

¹⁶⁵ Μιχάλης Σαρλής, «Η Τουρκία, η συριακή κρίση και ο πόλεμος στην Λιβύη», Foreign Affairs The Hellenic Edition, 21 Ιουλ 2020, <http://foreignaffairs.gr/articles/72838/mixalis-sarlis/i-toyrkia-i-syriaki-krisi-kai-o-polemos-stin-libvi?page=show> (πρόσβαση 18 Απρ 2021).

των δραστηριοτήτων της στην κατανάλωση ενέργειας και η οικονομική, πολιτική δυναμική αλλά και συναφώς η κοινωνική συνοχή, εξαρτάται από την απρόσκοπτη παροχή της. Παράλληλα δεν διαθέτει πηγές παραγωγής ενέργειας^{166,167} με αποτέλεσμα η ενεργειακή της ασφάλεια να άπτεται άμεσα της δυνατότητας εισαγωγής από τους αντίστοιχους παρόχους. Η ύπαρξη εναλλακτικών επιλογών τόσο στην παραγωγή των υδρογονανθράκων, όσο και στη μεταφορά τους προς την ευρωπαϊκή ήπειρο αποτελεί δομικό στοιχείο της ενεργειακής ασφάλειας και αποτρέπει τη δημιουργία εξαρτήσεων και δεσμεύσεων που επηρεάζουν τη γεωπολιτική συμπεριφορά των δρώντων. Η Λιβύη ως παραγωγός χώρα και ως διακομιστής και παράλληλα οι θαλάσσιοι δρόμοι που μπορεί να ελέγξει ή να αποτρέψει στη Μεσόγειο, αποτελούν σημαντικό στοιχείο της ασφάλειας στην Ευρώπη¹⁶⁸ και ισχυρό πεδίο επιρροής της Τουρκίας, όπως θα εξετασθεί στο επόμενο κεφάλαιο.

Ανακατανομή ισχύος: Η Τουρκία ως περιφερειακή υπερδύναμη;

Το υφιστάμενο διεθνές σύστημα και η κατανομή ισχύος μετά την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης και τον τερματισμό του Ψυχρού Πολέμου, χαρακτηρίζεται από την πρωτοκαθεδρία των ΗΠΑ σε πολιτικό, οικονομικό και στρατιωτικό επίπεδο. Η ανέλιξη περιφερειακών δυνάμεων, ιδιαίτερα στο οικονομικό πεδίο, οδηγεί στον ανταγωνισμό ισχύος με την παγκόσμια ηγεμονία των ΗΠΑ, όπου δυνητικά, στο εγγύς μέλλον, μπορούν να μεταβάλλουν τον χαρακτήρα του διεθνούς συστήματος¹⁶⁹. Σήμερα, το σύστημα εδράζεται στη μονοπολικότητα στο πρώτο επίπεδο, ενώ έχει πολυπολικό χαρακτήρα σε δεύτερο, περιφερειακό επίπεδο¹⁷⁰, με ισχυρά κράτη που μπορούν να προβάλλουν ισχύ στην εγγύς περιοχή τους¹⁷¹, εκμεταλευόμενα παράλληλα τον κορεσμό και τη δυστοκία της Αμερικής στην αντιμετώπιση

---

¹⁶⁶ Statista, Oil production in the European Union from 2000 to 2019, 22 Ιουν 20, <https://www.statista.com/statistics/265206/oil-production-in-the-european-union-in-barrels-per-day/> (πρόσβαση 18 Φεβ 2021).

¹⁶⁷ Statista, Natural gas production in the European Union from 1998 to 2019, 1 Ιουν 20, <https://www.statista.com/statistics/265383/european-union-natural-gas-production/> (πρόσβαση 18 Φεβ 2021).

¹⁶⁸ Richard Greneli, Carla Sands, Gordon Sondland, «Europe must retain control of its own security», Deutsche Welle, 7 Ιαν 2019, <https://www.dw.com/en/opinion-europe-must-retain-control-of-its-energy-security/a-47399924> (πρόσβαση 8 Μαρ 2021).

¹⁶⁹ Mark Beeson, Nick Bisley (επιμ.), Issues in 21st Century World Politics, 2nd edition (New York: Palgrave Macmillan, 2013) σελ. 57-68.

¹⁷⁰ Christofer Layne, The Unipolar Illusion Revisited: The coming end of the United States' Unipolar Moment, International Security 31(2), 2006, σελ. 7-41.

¹⁷¹ Ian Bremmer, Superpower: Three Choices for America's Role in the World (New York: Penguins, 2015) σελ. 28-40.

εξαιρετικά ειδικών καταστάσεων (πχ. διεθνής τρομοκρατία)¹⁷². Στην σύγχρονη ιστορία των διεθνών σχέσεων και ανταγωνισμών, ποτέ δεν υπήρξε κράτος με τέτοια απόσταση στο συσχετισμό δυνάμεων, διαμορφώνοντας την εικόνα της ισχυρότερης υπερδύναμης που υπήρξε ποτέ¹⁷³, ενώ παράλληλα διατηρεί τη δυνατότητα επιχειρησιακής στρατιωτικής δράσης σε ολόκληρο τον πλανήτη.

Τα ευρωπαϊκά κράτη διέρχονται μια ιστορική καμπή, καθώς παρουσιάζονται ανίσχυρα να οριοθετήσουν το ρόλο τους στο διεθνές σύστημα¹⁷⁴. Ο πρωτεύοντας ρόλος που διαδραμάτισαν μέχρι και τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο έχει παρέλθει και οδηγούνται σε φθίνουσα πορεία πολιτικής και οικονομικής επιρροής¹⁷⁵. Η διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης παραμένει ημιτελής και αποσπασματική με πολλαπλά οικονομικά και θεσμικά προβλήματα και ερωτηματικά, ενώ η ρωσική επιρροή επανέρχεται με τη μορφή της ενεργειακής ασφάλειας. Συγχρόνως, η τρομοκρατία και η μετανάστευση αποτελούν δομικά πλέον προβλήματα στην Ευρώπη. Ο ψυχρός πόλεμος και ο στόχος που εξυπηρετούσαν ως ανάσχεση της Σοβιετικής Ένωσης είναι πλέον κενός περιεχομένου, η αμερικανική εποπτεία και κηδεμονία όμως παραμένει, ιδιαίτερα στο στρατιωτικό πεδίο¹⁷⁶, με την παρουσία του NATO και των αμερικανικών στρατευμάτων στην Ευρώπη¹⁷⁷.

Η αποχώρηση της Μεγάλης Βρετανίας από την Ευρωπαϊκή Ένωση, υπογράμμισε τον υποβόσκοντα ενδοευρωπαϊκό ανταγωνισμό στις τάξεις της με κύριους εκφραστές τη Γερμανία, τη Γαλλία και την Αγγλία. Παράλληλα η προσπάθεια οικονομικής ηγεμονίας της Γερμανίας και η επιβολή ασφυκτικών συνθηκών λιτότητας στην οικονομική κρίση του 2008, καλλιέργησε περαιτέρω το κλίμα καχυποψίας και κατέδειξε την αδυναμία δημιουργίας συνθηκών συνεργασίας και αλληλεγγύης με συνθήκες ισότητας, σεβασμού και αμοιβαιότητας. Η Γερμανία όμως, δε διαθέτει την ιδεολογική πολιτική επιρροή που εδράζεται και στο κοινό ευρωπαϊκό θυμικό ως υπαίτια δύο παγκοσμίων πολέμων, ενώ η αδυναμία της στρατιωτικής της ισχύος και η έλλειψη πυρηνικού οπλοστασίου, μειώνει σημαντικά

---

¹⁷² Christofer Kelley, Rhetoric and Reality? Unilateralism and the Obama Administration, Social Science Quarterly 93 (5), 2012, σελ. 1146.

¹⁷³ Paul Kennedy, The Greatest Superpower Ever, New Perspectives Quarterly, vol.19, issue 2 (2002).

¹⁷⁴ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Η διεθνής πολιτική στον 21ο αιώνα, (Αθήνα: Ποιότητα, 2009), σελ. 231 - 242.

¹⁷⁵ Zbigniew Brzezinski, Η Μεγάλη Σκακιέρα (μτφ. Ελένη Αστερίου), (Αθήνα: Λιβάνης, 1998), σελ. 8-22.

¹⁷⁶ Christofer Layne, The Peace of Illusions: American Grand Strategy from 1940 to the Present, (Ithaca: Cornell University Press, 2006).

¹⁷⁷ David Yost, The NATO Capabilities Gap and the EU, Survival 42(4), 2000, σελ. 97-128.

την ηγεμονική της προοπτική.

Η ανερχόμενη Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας αμφιταλαντεύεται μεταξύ δύο βασικών επιλογών: από τη μία κατεύθυνση επιθυμεί να διατηρήσει την οικονομική της ανάπτυξη αποφεύγοντας οποιαδήποτε τριβή με τη Δύση που θα μπορούσε να επιφέρει δυσχέρειες στην πρόσβασή της στα διεθνή οικονομικά δίκτυα και από την άλλη πλευρά πρέπει να ικανοποιήσει τον - δομικής σημασίας και υψηλού συμβολισμού για τη συνοχή της - κινεζικό εθνικισμό προβάλλοντας την ισχύ της και προστατεύοντας εθνικά συμφέροντα και επιδιώξεις¹⁷⁸. Οι εκφράσεις ακραίων πρακτικών καπιταλισμού και ο εθνικισμός ως φαινόμενο εθνικής υπερηφάνειας μετά τον «αιώνα των ταπεινώσεων», αποτελούν τα δύο πρόσωπα της σύγχρονης Κίνας. Υπό τις παραπάνω συνθήκες, αλλά και με την ρεαλιστική αδυναμία του επί του παρόντος, το Πεκίνο δε προβάλλει άλλες μορφές ισχύος πλην της οικονομικής, στην περιοχή¹⁷⁹.

Η ιδεολογική και οικονομική παρακμή και κατάρρευση της ΕΣΣΔ, οδήγησε την απόγονο Ρωσία σε μια περίοδο ανασύνταξης. Την τελευταία δεκαετία, η Μόσχα επιδιώκει να διαδραματίσει ουσιαστικό διεθνή ρόλο και να ανέλθει στην ιεραρχία της διεθνούς ισχύος. Η ενεργειακή εξάρτηση της Ευρώπης από το ρωσικό φυσικό αέριο¹⁸⁰ και η αποκατάσταση της υψηλής στρατιωτικής και πυρηνικής της ικανότητας, καθιστούν τη Ρωσία σημαντική περιφερειακή δύναμη. Η εμπλοκή της στη Συρία και την Ουκρανία, καταδυνάμειουν την πολιτική εξωστρέφειας και προβολής ισχύος που επιδιώκει.

Το τέλος του ψυχρού πολέμου που σηματοδότησε τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και μετέπειτα της Γιουγκοσλαβίας, η άνοδος της διεθνούς τρομοκρατίας με ορόσημο την επίθεση στο Παγκόσμιο Κέντρο Εμπορίου στη Νέα Υόρκη, οι επεμβάσεις των ΗΠΑ και της διεθνούς κοινότητας στη Μέση Ανατολή και οι εξεγέρσεις της «αραβικής άνοιξης», δημιούργησαν μια αλυσίδα γεγονότων που διαμόρφωσαν κενά ισχύος στην ευρύτερη Μέση Ανατολή και τη Βόρεια Αφρική. Η Τουρκία, πιστή στις γεωστρατηγικές της βλέψεις και την ευκαιριακή ανάδυση νέων επιδιώξεων, αποζητεί να καλύψει τα κενά με την προβολή ισχύος σε συγκερασμό με την εκμετάλλευση των ιστορικών και θρησκευτικών δεσμών, προβάλλοντας αναθεωρητικές συμπεριφορές στο υφιστάμενο status quo, με επιθετική πολιτική

---

¹⁷⁸ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Η Κίνα από την ουράνια αυτοκρατορία στην ανερχόμενη υπερδύναμη του 21ου αιώνα, (Αθήνα: Ποιότητα, 2013), σελ 359-360.

¹⁷⁹ Παπασωτηρίου, Η Κίνα από την ουράνια αυτοκρατορία, σελ 369.

¹⁸⁰ Ariel Cohen, Europe's Strategic Dependence on Russian Energy, Background, No 2083, 2007.

κλιμακώσεως και ανάληψη πρωτοβουλιών και επεμβάσεων, για την αναβάθμιση του ρόλου της σε περιφερειακό τοποτηρητή της περιοχής.

Σε αυτό το ιδιαίτερο πλέγμα ανακατανομής ισχύος, η Τουρκία επιδιώκει την πλήρη στρατηγική της αυτονόμηση και την ανάδειξή της σε περιφερειακή υπερδύναμη στην ευρύτερη ανατολική Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή¹⁸¹. Η στρατιωτική ισχύς που προβάλλει και η δημογραφική της δυνατότητα, επιθυμεί να ολοκληρωθεί μέσω του μουσουλμανικού τόξου που διαγράφεται και του οποίου επιθυμεί να ηγηθεί. Παράλληλα δημιουργεί δεσμευτικές σχέσεις με την Ευρωπαϊκή Ένωση, εργαλειοποιώντας το μεταναστευτικό, τόσο ως μοχλό πολιτικής πίεσης, όσο και σαν οικονομικό όφελος. Η διαμορφωθείσα ισορροπία ισχύος ευνοεί την ανάδειξη περιφερειακών πόλων ισχύος, ιδιαίτερα μετά την απομάκρυνση των ΗΠΑ από την περιοχή και τα σημαντικά εσωτερικά προβλήματα που αντιμετωπίζει η υπερδύναμη και η νέα της κυβέρνηση. Η Άγκυρα διαβλέπει ότι δεν απαιτείται να προσδεθεί σε κάποιο ισχυρό πόλο, όπως συνέβαινε κατά τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου. Επιδιώκει, αντιθέτως να διαμορφώσει η ίδια ένα πόλο ισχύος στην περιοχή, στον οποίο θα αποτελεί την ηγέτιδα δύναμη, με όπλο τη στρατιωτική και διπλωματική της ισχύ και κύρια συνδετική παράμετρο τη θρησκεία, προοπτική στην οποία η Λίβυη διαδραματίζει σημαίνοντα ρόλο.

Συγχρόνως η Τουρκία δεν επιθυμεί την αντιπαράθεση με τους ισχυρούς πόλους ισχύος καθώς κατανοεί ότι αυτό θα δημιουργήσει προβλήματα στη στρατηγική της στόχευση. Η πολυεπίπεδη εξωτερική πολιτική της διαμορφώνεται με γνώμονα την σύμπτωση απόψεων ή τουλάχιστον την ανοχή των ΗΠΑ και συγχρόνως, αν και ήρθε σε διπλωματική και φυσική, έστω δια αντιπροσώπων, αντιπαράθεση με τη Ρωσία, διατηρεί ανοιχτούς τους διαύλους επικοινωνίας με τη Μόσχα και στο υψηλότερο επίπεδο. Η ισορροπία βέβαια παραμένει εύθραυστη και ελλοχεύει κινδύνους κατάρρευσης των επιδιώξεών της, σε αλλαγή των προτεραιοτήτων των Μεγάλων Δυνάμεων, που μπορεί να προκύψουν από πολιτική αλλαγή πλεύσης ή κάποιο απρόβλεπτο γεγονός, χωρίς να έχει ολοκληρωθεί η διευθέτηση των ανοιχτών μετώπων στα πεδία εμπλοκής της.

Η αύξηση του γεωπολιτικού αποτυπώματος της Τουρκίας εμπεριέχει τον κίνδυνο να οδηγηθεί στον εγκλωβισμό του διλλήματος ασφαλείας της «παγίδας του

---

¹⁸¹ Bethan McKernan, «Idlib to Tripoli: Turkey moves to dominate eastern Mediterranean», The Guardian, 26 Μαΐ 2020, <https://www.theguardian.com/world/2020/may/26/from-idlib-to-tripoli-turkeys-grab-for-influence-in-libya> (πρόσβαση 18 Απρ 2021).

Θουκυδίδη¹⁸²», κυρίως από τις ΗΠΑ και δευτερευόντως από τις συμμαχίες που εξυφαίνονται στο πλαίσιο της απειλής που δημιουργείται από την αναθεωρητική στρατηγική της στην ευρύτερη περιοχή. Η Ουάσινγκτον προφανώς δεν απειλείται από τις τάσεις περιφερειακής ηγεμονίας της Άγκυρας, αλλά τα συμφέροντα που προασπίζει δεν διαφαίνεται να συμπλέουν με της γείτονος χώρας. Ο μέντορας της αμερικανικής διπλωματίας Henry Kissinger είχε προφητικά δηλώσει το 2011 πως «μετά την αποχώρηση των αμερικανικών στρατευμάτων από το Ιράκ και το Αφγανιστάν, η Τουρκία δύναται να υποκαταστήσει μέρος του κενού που θα αφήσουμε, αρκεί να μην θίξει τα συμφέροντά μας¹⁸³».

Η αποχώρηση των ΗΠΑ από την ευρύτερη περιοχή πηγάζει από την ανάγκη ανασύνταξης έναντι της αναδυόμενης κινεζικής απειλής και της οικονομίας δυνάμεων που απαιτείται. Η νέα αμερικανική ηγεσία διαβλέπει όμως την ανάγκη διατήρησης της γεωπολιτικής επιρροής της στην ευαίσθητη περιοχή, μέσω της διαμόρφωσης κατάλληλων συμμαχιών και «τοποτηρητών» που θα εξασφαλίζουν την αρχιτεκτονική ασφαλείας που θέλει να οικοδομήσει και θα προασπίζονται τα συμφέροντά της. Η μαξιμαλιστική προσέγγιση της Άγκυρας ενεργοποιεί τα αντανάκλαστικά της αμερικανικής γραφεικρατίας και διπλωματίας. Η Τουρκία απομακρύνθηκε από το πρόγραμμα των μαχητικών αεροσκαφών πέμπτης γενιάς F-35, ενώ τις επιβλήθηκαν κυρώσεις μέσω του προγράμματος CAATSA, με κύριο αίτιο την προμήθεια του ρωσικού αντιαεροπορικού - αντιβαλιστικού συστήματος S-400, τον «εναγκαλισμό» της με τη Ρωσία και τις αποσταθεροποιητικές τάσεις της στην περιοχή. Χαρακτηριστική είναι η επιστολή 28 μελών της Βουλής των Αντιπροσώπων προς τον υπουργό εξωτερικών των ΗΠΑ¹⁸⁴, εκφράζοντας την ανησυχία τους για τις τουρκικές επιδιώξεις, ενώ ενδεικτική του κλίματος είναι και η επιστολή του ίδιου του προέδρου Biden προς τους προέδρους της Βουλής και της Γερουσίας στην οποία εκφράζει τον προβληματισμό του για τις ενέργειες της τουρκικής κυβέρνησης στη Συρία¹⁸⁵.

---

¹⁸² Graham Allison, "The Thucydides Trap: Are the U.S. and China Headed for War?", The Atlantic, 24 Sep 2015, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2015/09/united-states-china-war-thucydides-trap/406756/> (πρόσβαση 21 Μαΐ 2021).

¹⁸³ Joe Parkinson, "Kissinger sees Greater Role for Turkey", The Wall Street Journal, 12 Oct 2011, <https://www.wsj.com/articles/BL-NEB-4794> (πρόσβαση 2 Ιουν 2021).

¹⁸⁴ Βασίλης Νέδος, "Ανησυχία για τα τουρκικά UAV από ΗΠΑ", Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 12 Αυγ 2021, <https://www.kathimerini.gr/politics/561464437/anisychia-gia-ta-toyrkika-uav-apo-ipa/> (πρόσβαση 12 Αυγ 2021).

¹⁸⁵ Joseph Biden, President of the USA, "Letter to the Speaker of the HoR and the President Of the Senate", The White House, 7 Oct 2021, <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/10/07/letter-to-the-speaker-of-the-house-of-representatives-and-the-president-of-the-senate-on-the-continuation-of-the-national-emergency-with-respect-to-the-situation-in-and-in-relation-to-syria/> (πρόσβαση 11 Οκτ 2021).

Ο άξονας συμμαχίας Ισραήλ, Κύπρου, Αιγύπτου και Ελλάδας λειτουργεί αποτρεπτικά στον αναθεωρητικό σχεδιασμό της Άγκυρας, η οποία κινδυνεύει να απομονωθεί στην ανατολική Μεσόγειο¹⁸⁶. Η νεο-οθωμανική της στόχευση ως περιφερειακή υπερδύναμη καθιστά επιτακτική την ανάγκη της να προσβάλει την παραπάνω συμμαχία σε θέματα που άπτονται της στρατηγικής θεώρησης και υπόστασης, καθώς ο έλεγχος των θαλάσσιων διαδρομών της ανατολικής Μεσογείου αποτελεί εχέγγυο της πραγμάτωσης των επιδιώξεών της. Το δόγμα της «γαλάζιας πατρίδας» και η προσπάθεια για συγκρότηση ισχυρού ναυτικού στόλου με υψηλές επιχειρησιακές δυνατότητες, επιθυμεί να την καταστήσει κυρίαρχο στην ανατολική Μεσόγειο, ενώ παράλληλα, με τον έλεγχο των θαλάσσιων περασμάτων των Στενών και του Σουέζ, θα ελέγχει σημαντικό πεδίο των ροών του παγκόσμιου εμπορίου¹⁸⁷, προσπαθώντας να επιβεβαιώσει την γεωπολιτική αρχή που πρώτος διατύπωσε ο Mahan, ότι «όποιος ελέγχει τη θάλασσα, ελέγχει τον κόσμο»¹⁸⁸.

Συγχρόνως, το διακύβευμα για την ενεργειακή αναβάθμιση που επιδιώκει είναι υψηλό και πολυεπίπεδο. Η Τουρκία επιθυμεί να εκμεταλλευτεί τους υδρογονάνθρακες της ανατολικής Μεσογείου και της Λιβύης, ώστε να αναδειχτεί σε παραγωγό χώρα και συγχρόνως να ελέγξει τους δρόμους διοχέτευσης στην ευρωπαϊκή αγορά, για να αυξήσει την ενεργειακή της υπόσταση και να οριοθετήσει νέα πεδία πολιτικών δεσμεύσεων με τη Ρωσία (το μεγάλο πάροχο της Ευρώπης) και την Ευρωπαϊκή Ένωση. Ταυτόχρονα θα αποδυναμώσει τους ανταγωνιστές του αντίπαλου άξονα για να εδραιώσει την κυριαρχική της ταυτότητα, με άξονα και την ενεργειακή πολιτική.

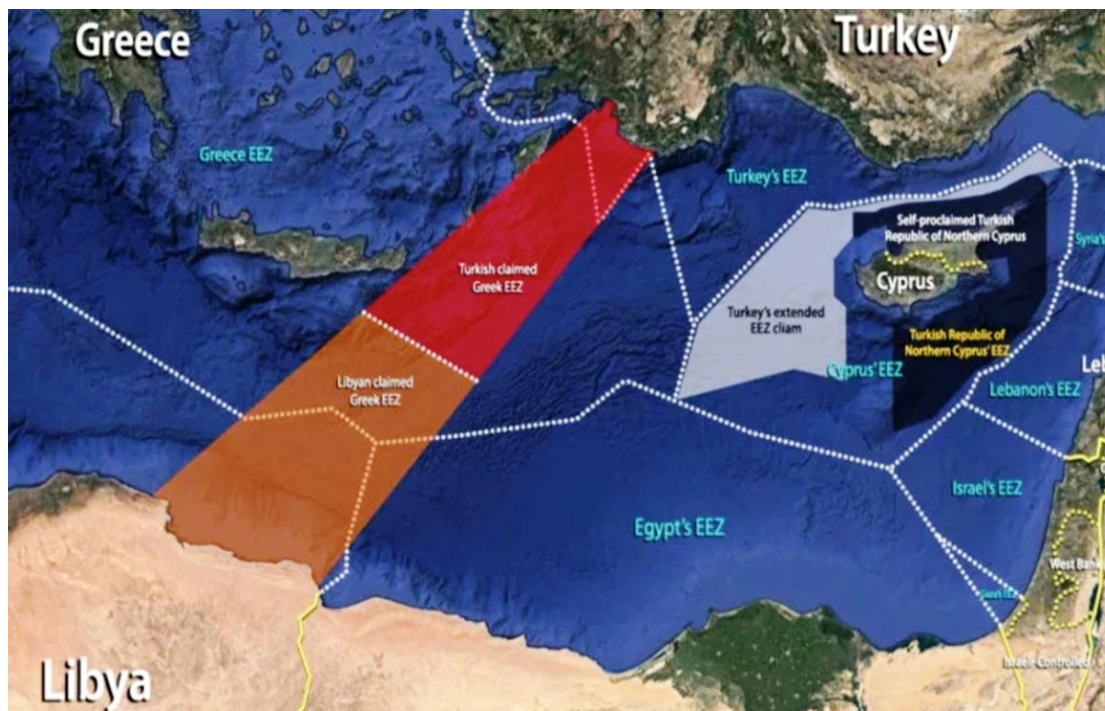
Η υπογραφή του τουρκολιβυκού μνημονίου (Διάγραμμα 3) για τις θαλάσσιες ζώνες οικονομικής εκμετάλλευσης και η επιθετική πολιτική έναντι Ελλάδας και Κύπρου, εδράζεται ακριβώς πάνω σε αυτή τη γεωστρατηγική στόχευση ελέγχου της θάλασσας και των πηγών και δρόμων των υδρογονανθράκων. Η αμφισβήτηση των θαλάσσιων ζωνών που ορίζει η Μεγίστη και ακόμα περισσότερο η Ρόδος, η Κάρπαθος και η Κρήτη, καταδुकνεύει τη μαξιμαλιστική της οπτική, η οποία εκφράζεται περαιτέρω με τις επιθετικές απαιτήσεις αποστρατικοποίησης των νησιών

---

¹⁸⁶ Ioannis Mazis - Ioannis Sotiropoulos, The role of energy as a geopolitical factor for the consolidation of Greek-Israeli relations., Regional Science Inquiry, Vol VIII, 2,(2016),[https://www.rsijournal.eu/ARTICLES/June_2016/RSI_June_2016_VIII_\(2\).pdf](https://www.rsijournal.eu/ARTICLES/June_2016/RSI_June_2016_VIII_(2).pdf) (πρόσβαση 11 Αυγ 2021).

¹⁸⁷ James Stavridis, Seapower, (New York: Penguin, 2017).

¹⁸⁸ Alfred Thayer Mahan, The influence of seapower upon History, (New York: Sagamore Press, 1957).

Διάγραμμα 3. Διάγραμμα μνημονίου κατανόησης (MOU) Τουρκίας - Λιβύης

και του καθορισμού των περιοχών έρευνας και διάσωσης στο Αιγαίο Πέλαγος. Η Λιβύη και η εδραίωση της επιρροής της στην Κυρηναϊκή, είναι κομβικού ρόλου για την εκπλήρωση των στρατηγικών της στόχων.

Κεφάλαιο τέταρτο

Υδρογονάνθρακες, ΑΟΖ και η διπλωματία των αγωγών

Η ανάγκη για ενέργεια

Η ραγδαία αύξηση της ζήτησης σε ενεργειακά προϊόντα που οφείλεται στην κατακόρυφη αύξηση των αναγκών σε παγκόσμιο επίπεδο, οδηγεί το ενδιαφέρον και τους αναπτυσσόμενους ανταγωνισμούς σε υψηλό επίπεδο έντασης. Η απαίτηση για μεγαλύτερη δυνατότητα διάθεσης οφείλεται στη συνεχή βιομηχανική ανάπτυξη και τη χρήση υψηλών ποσών ενέργειας σε όλες τις εκφράσεις της καθημερινότητας, ενώ η μικρή διαφοροποίηση στην απαίτησή τους και η αδυναμία αντικατάστασης, τους προσδίδει το χαρακτηρισμό του «στρατηγικού προϊόντος»¹⁸⁹. Συγχρόνως η ανάδυση νέων τεράστιων αγορών και δυνητικών υπερδυνάμεων, έστω και περιφερειακών, όπως η Κίνα και η Ινδία, σε συνδυασμό με την αδυναμία τους να εξασφαλίσουν στην επικράτειά τους ή στο εγγύς περιβάλλον, τις ενεργειακές πηγές που χρειάζονται, οδηγεί στην εκτόξευση των τιμών στο οικονομικό πεδίο και παράλληλα στην

¹⁸⁹ David Baldwin, *Economic statecraft* (New Jersey: Princeton university press, 1985), σελ. 214-215.

εκδήλωση πολιτικών και διπλωματικών διενέξεων και διαφορών για την εξασφάλισή τους. Η παραπάνω συνθήκη οδηγεί σε δύο βασικά πεδία γεωπολιτικών ανταγωνισμών που αφορούν στη ενεργειακή ασφάλεια.

Το πρώτο αφορά στη δυνατότητα πρόσβασης σε πηγές ενέργειας και την εκμετάλλευσή τους, ή τουλάχιστον στον έλεγχο της παραγωγής και την άσκηση επιρροής επί των κρατών διάθεσης ενεργειακών προϊόντων. Η ευρύτερη Μέση Ανατολή ως κύρια παραγωγική περιοχή, αποτέλεσε τον κεντρικό χώρο εκδήλωσης ανταγωνισμών και ένοπλων συρράξεων, ως και σήμερα. Το δεύτερο πεδίο ενδιαφέροντος άπτεται του ελέγχου των δρόμων και των τρόπων διοχέτευσης των υδρογονανθράκων στις αγορές. Η θαλάσσια μεταφορά αποτελεί τον κυριότερο τρόπο διακίνησης των ενεργειακών προϊόντων και καθιστά των έλεγχο της διόδων ναυσιπλοΐας, καθοριστικής σημασίας. Η κλιματική αλλαγή που θα επιφέρει και τον «αρκτικό διάδρομο» στο γεωπολιτικό παίγνιο, θα επαναδιαμορφώσει τη σημασία των θαλάσσιων διαδρομών. Ταυτόχρονα, η δυνατότητα παροχής υδρογονανθράκων μέσω αγωγών, καθιστά τα κράτη όπου ελέγχουν τους αντίστοιχους άξονες, εταίρους των αντίστοιχων παραγωγών, λαμβάνοντας προστιθέμενη γεωπολιτική αξία, χωρίς να παράγουν ενέργεια.

Η περιορισμένη διάθεση πετρελαίου και η διαφαινόμενη εξάντληση των αποθεμάτων του, οδήγησε από το τέλος του προηγούμενου αιώνα στην αναζήτηση δευτερευόντων μέσων αντικατάστασης όπως το φυσικό αέριο. Η ανακάλυψη σημαντικών κοιτασμάτων υδρογονανθράκων στην ανατολική λεκάνη της Μεσογείου, διαφοροποίησε την ήδη υψηλή γεωπολιτική σημασία της περιοχής, διαμορφώνοντας νέα πεδία ανταγωνισμών για την πιθανή εκμετάλλευσή τους.

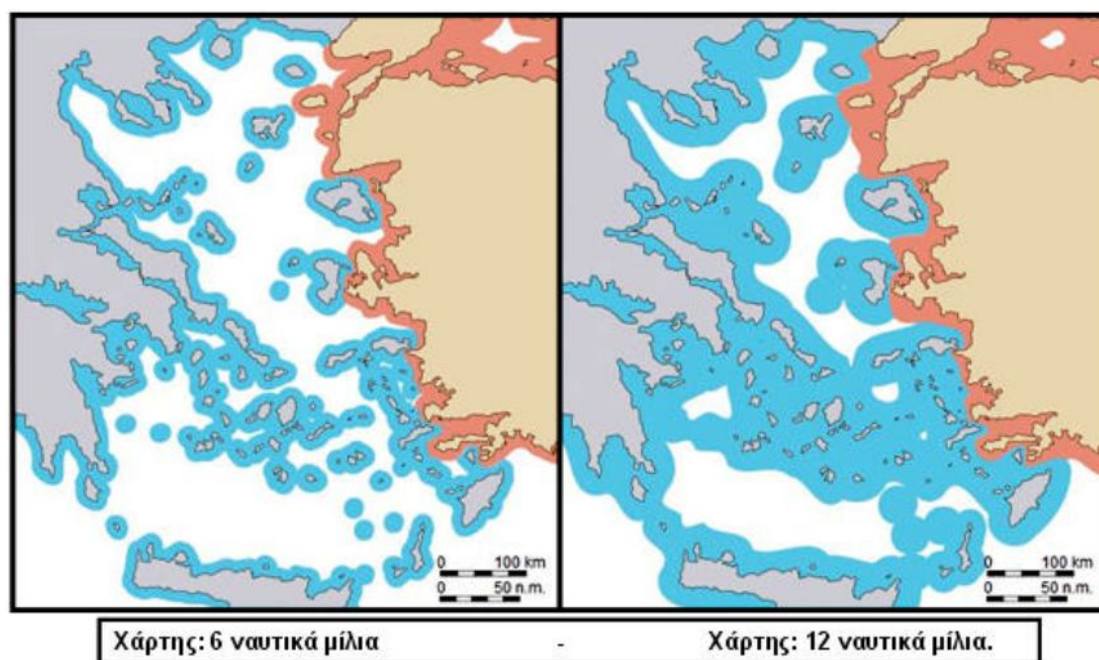
Για την ενεργοβόρο Ευρώπη, η απρόσκοπτη διάθεση ενεργειακών προϊόντων αποτελεί δομικό στοιχείο για τη λειτουργία της οικονομίας και αποτελεί το βασικό παράγοντα της ενεργειακής της ασφάλειας, που άπτεται της πολιτικής συνέπειας και της κοινωνικής συνοχής στη γηραιά ήπειρο. Η ενεργειακή ένδεια των ευρωπαϊκών χωρών σε υδρογονάνθρακες διαμορφώνει ειδικές συνθήκες εξάρτησης από τις χώρες παραγωγούς αλλά και από τους διακομιστές. Το ενεργειακό εμπόριο τόσο στην παραγωγή, όσο και στη μεταφορά, πώληση, τοποθετείται στο κεντρικό σημείο του πολιτικοοικονομικού ενδιαφέροντος. Η ενεργειακή εξάρτηση της Ευρώπης από τις χώρες του αραβικού κόσμου οι οποίες βρίσκονται συνήθως σε ειδικές γεωστρατηγικές συνθήκες, αλλά και η συναφής δέσμευση με τη Ρωσία που εξέφραζε το αντίπαλο δέος του ψυχρού πολέμου και εξακολουθεί να εκφράζει γεωπολιτικές

της ΑΟΖ σύμφωνα με το Δίκαιο της Θάλασσας¹⁹¹, αποτελεί ζήτημα των παράκτιων κρατών. Συγχρόνως, λαμβάνουν υπόψη τους τα θεωρητικά αντίστοιχα και ανάλογα δικαιώματα τρίτων κρατών που εφάπτονται στην περιοχή της οριοθέτησης.

Η Τουρκία εκφράζει ευθαρσώς, με αντίστοιχο ψήφισμα της Εθνοσυνέλευσής της, την απειλή πολέμου (*casus belli*) σε περίπτωση που η Ελλάδα αποφασίσει να ασκήσει το δικαίωμα επέκτασης της αιγιαλίτιδας ζώνης σε 12 ν.μ.(Διάγραμμα 5)¹⁹². Η Άγκυρα δε δέχεται τη σαφή διάταξη ότι όλα τα νησιά έχουν υφαλοκρηπίδα και την πρόβλεψη ότι η οριοθέτησή της στηρίζεται επί της αρχής της ίσης απόστασης (*equidistance*) και συγχρόνως δε δέχεται ότι έχουν αιγιαλίτιδα ζώνη και οριοθετούν

Διάγραμμα 5. Σχεδιάγραμμα διαφορών αιγιαλίτιδας ζώνης 6 και 12 ν.μ. στο Αιγαίο

ΑΟΖ. Υπό αυτές τις συνθήκες, ο σχεδιασμός των οικονομικών ζωνών μεταξύ των δύο χωρών, παρουσιάζει εντελώς διαφορετικές μορφές, καθώς η τουρκική οριοθέτηση δεν λαμβάνει υπόψη τις προβλέψεις του Δικαίου της Θάλασσας, το οποίο δεν έχει υπογράψει (Διάγραμμα 6).

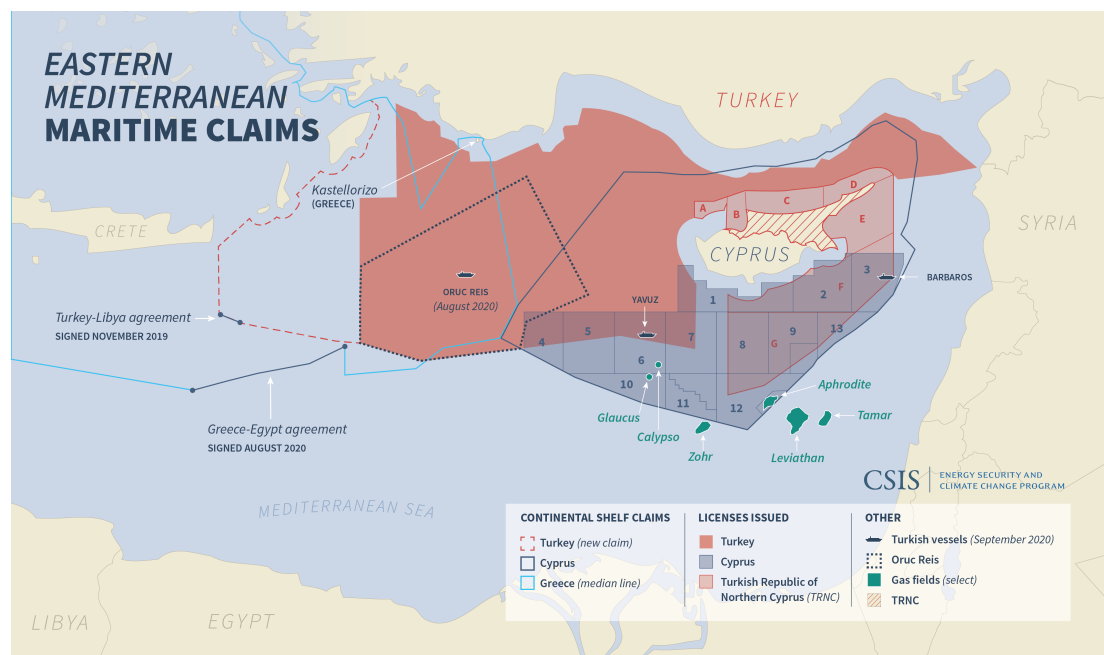
Προς επίρρωση της μαξιμαλιστικής θεώρησής της για τις οικονομικές ζώνες στην περιοχή, η Τουρκία υπέγραψε σύμφωνο οριοθετήσεως ΑΟΖ με τη Λιβύη, με αντισυμβαλλόμενο την κυβέρνηση της GNA. Σύμφωνα με αυτό παραβιάζονται

¹⁹¹ United Nations, Convention on the Law of the Sea, 10 Dec 1982, https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf (πρόσβαση 7 Ιουν 2021).

¹⁹² Θεόδωρος Καρυώτης, «Η αιγιαλίτιδα ζώνη των 12 μιλίων και η παραπομπή στη Χάγη», SLpress.gr, 1 Φεβ 2020, <https://slpress.gr/ethnika/i-aigialitida-zoni-ton-12-milion-kai-i-parapompi-sti-chagi/> (πρόσβαση 22 Ιαν 2021).

κατάφωρα τα κυριαρχικά δικαιώματα Ελλάδας και Κύπρου, ενώ έρχεται σε πλήρη αντιδιαστολή με τις προβλέψεις του Διεθνούς Δικαίου και του αντίστοιχου της Θά-

Διάγραμμα 6. Σχεδιάγραμμα διεκδικήσεων ΑΟΖ στην Ανατολική Μεσόγειο

λασσας. Επιδίωξη της Άγκυρας είναι να μην επιτρέψει τον ευρύτερο στρατηγικό σχεδιασμό για τον «4ο διάδρομο μεταφοράς αερίου» και να απαγορεύσει τη δημιουργία του προτεινόμενου αγωγού East Med. Ο σχεδιαζόμενος αγωγός Ανατολικής Μεσογείου¹⁹³ θα αφορά στη μεταφορά φυσικού αερίου από τις αντίστοιχες υποθαλάσσιες πηγές μέσω της Κρήτης και της Κύπρου περιλαμβάνοντας θαλάσσια και χερσαία τμήματα. Εκτιμάται ότι το μήκος του θα πλησιάζει τα 2.000 χιλιόμετρα και θα αποτελεί αξιόπιστο πάροχο ενέργειας στην Ευρώπη, αξιοποιώντας τα κοιτάσματα της περιοχής (Διάγραμμα 7). Με αυτό τον τρόπο προσβάλλει τη συμμαχία μεταξύ Ισραήλ, Κύπρου και Ελλάδας¹⁹⁴ με πολλαπλά οφέλη για την ίδια. Η δημιουργία του αγωγού αποτελεί εκφρασμένο στρατηγικό σχεδιασμό για την Ευρωπαϊκή Ένωση και την ενεργειακή της ασφάλεια, ενώ έχει και τη θετική σύμπνοια της Ουάσινγκτον¹⁹⁵, ώστε να μειωθεί η εξάρτηση από τη Ρωσία. Η γεωπολιτική αντιπαράθεση γίνεται ευρύτερη, καθώς η Μόσχα, προφανώς επιθυμεί να

¹⁹³ IGI Poseidon, “Eastmed - Adirect link to new sources for Europe”, <http://www.igi-poseidon.com/en/eastmed> (πρόσβαση 22 Ιουν 2021).

¹⁹⁴ Ioannis Mazis, “Turkey, Israel, Greece: Reshuffling in the Eastern Mediterranean”, ResearchGate, Mar 2018, https://www.researchgate.net/publication/326507858_Turkey_Israel_Greece_Reshuffling_in_the_Eastern_Mediterranean (πρόσβαση 4 Ιουν 2021).

¹⁹⁵ George Tzogopoulos, “A New EastMed Friendship, with US Support”, BESA, 10 Apr 2019, <https://besacenter.org/perspectives-papers/eastmed-pipeline-us-support/> (πρόσβαση 19 Ιουν 2021)

παραμένει ο ισχυρός πάροχος της Ευρώπης, ενώ και η Γερμανία αντιμετωπίζει με

Διάγραμμα 7. Σχεδιάγραμμα αγωγού East Med

ιδιαίτερη «συμπάθεια» την παραμονή του Nord Stream ως κεντρικού αγωγού διάθεσης φυσικού αερίου (Διάγραμμα 8).

Διάγραμμα 8. Σχεδιάγραμμα αγωγών Nord Stream

Η Τουρκία, σύμφωνα με την προσέγγισή της για διαμόρφωση συνθηκών

ηγεμονίας στην περιοχή, δεν μπορεί να επιτρέψει τη δημιουργία εξελίξεων στο ενεργειακό πεδίο, οι οποίες δεν τη συμπεριλαμβάνουν και μάλιστα με τη «μερίδα του λέοντος», ενώ οποιαδήποτε πιθανότητα και δυνατότητα εκμετάλλευσης κοιτασμάτων στα όρια της «γαλάζιας πατρίδας», θα πρέπει να ανήκει στην αποκλειστική δικαιοδοσία της. Η εδραίωση της τουρκικής επιρροής στη Λιβύη, δεν εξυπηρετεί μόνο ενεργειακούς στόχους στη θαλάσσια περιοχή της ανατολικής Μεσογείου, αλλά συμπεριλαμβάνει και την ίδια τη χώρα, στην οποία επιθυμεί να ενταχθεί στην εκμετάλλευση των κοιτασμάτων υδρογονανθράκων και να μεγιστοποιήσει την εμπορική της είσοδο (που υπήρχε και πριν τον εμφύλιο πόλεμο), που αφορά σε υποδομές, κατασκευές και υπηρεσίες, αρκετών δισεκατομμυρίων δολαρίων.

Η εμπλοκή των διεθνών δρώντων ιδιαίτερα στο οικονομικό πεδίο αποτελεί κοινή πρακτική στη Λιβύη, από την εποχή της ανακάλυψης κοιτασμάτων υδρογονανθράκων τη δεκαετία του 1950, που δεν άλλαξε ούτε τα χρόνια της δικτατορίας του Qaddafi. Το μεγαλύτερο επενδυτικό κεφάλαιο στην ίδια την «εθνική» εταιρεία εκμετάλλευσης του πετρελαίου (National Oil Corporation - NOC), προέρχεται από τις μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις όπως τη Γαλλία, την Ιταλία και τη Γερμανία, ενώ ο ρωσικός παράγοντας έχει εισέλθει τα τελευταία χρόνια, μέσω του κολοσσού της Gazprom, κυρίως στις διαδικασίες εξόρυξης¹⁹⁶. Η Τουρκία από την πλευρά της, θέλοντας να εξυπηρετήσει τις γεωπολιτικές της βλέψεις στο ενεργειακό πεδίο και εκμεταλλευόμενη την ευνοϊκή συγκυρία για την είσοδό της στα εσωτερικά της Λιβύης, επιδιώκει να δραστηριοποιηθεί σε θέματα εξόρυξης και εκμετάλλευσης μέσω των εταιρειών ΤΡΑΟ και BOTAS, ώστε να καταστεί συμμετέτοχος, με τις ευλογίες της Τρίπολης, στις πλουτοπαραγωγικές πηγές της χώρας¹⁹⁷.

Τουρκία και ευρωπαϊκή ενεργειακή ασφάλεια

Η εισαγωγή φυσικού αερίου είναι κομβικής σημασίας για την ανάπτυξη των οικονομιών της Ευρώπης, ιδιαίτερα στον αναπτυγμένο βιομηχανικό Βορρά¹⁹⁸, ενώ οι τιμές των υδρογονανθράκων επηρεάζουν αποφασιστικά την ανταγωνιστικότητα των οικονομιών τους σε παγκόσμιο επίπεδο. Είναι σημαντικό να επισημανθεί η ουσιώδης τιμολογιακή διαφορά του πετρελαίου από το φυσικό αέριο, καθώς το κόστος του «μαύρου χρυσού» διαμορφώνεται από τις διεθνείς αγορές με όρους ελεύθερου

¹⁹⁶ Gazprom International, “Operations” <https://www.gazprom.com/about/production/extraction/> (πρόσβαση 18 Ιουν 2021)

¹⁹⁷ Μάζης, Τρούλης, Τουρκική Στρατηγική στη Λιβύη, σελ. 42.

¹⁹⁸ Eurostat, EU imports of energy products, 22 Ιαν 20, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/EU_imports_of_energy_products_-_recent_developments (πρόσβαση 16 Ιουν 2021)

εμπορίου και τους βασικούς νόμους διάθεσης και ζήτησης επηρεαζόμενο από τις υφιστάμενες συνθήκες, ενώ το αέριο βασίζεται σε διμερείς ή πολυμερείς συμφωνίες και συνθήκες μεταξύ παραγωγού και καταναλωτή¹⁹⁹. Υπό το πρίσμα των σταθερών συνθηκών διάθεσης και τιμολόγησης και της ευκολίας μεταφοράς και κατανομής, η κατανάλωση φυσικού αερίου είναι συνεχώς αυξητική.

Η οριοθέτηση της κρίσιμης έννοιας της ενεργειακής ασφάλειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, πηγάζει βασικά από την αποφυγή των δεσμευτικών εξαρτήσεων προμήθειας των ενεργειακών προϊόντων, οπότε οι εναλλακτικές επιλογές λειτουργούν ως εξασφάλιση για την παροχή και την οικονομική σταθερότητα. Η σχεδίαση του αγωγού East Med δημιουργεί μια ελκυστική επιλογή παράκαμψης των εξαρτήσεων που παράλληλα δημιουργείται από συνεργασία χωρών που ανήκουν στην Ένωση (Ελλάδα - Κύπρος), ή κρατών με σταθερό δυτικό προσανατολισμό (Ισραήλ)²⁰⁰. Η δημιουργία μιας τέταρτης βασικής αρτηρίας παροχής φυσικού αερίου θα δημιουργήσει συνθήκες απεξάρτησης από τη Ρωσία και θα παρακάμψει προβληματικές περιοχές όπως η Ουκρανία και η Τουρκία με τον TurkStream. Ταυτόχρονα θα λειτουργήσει εξισορροπιστικά στη διοχέτευση ενεργειακών πηγών και στον ευρωπαϊκό νότο, καθώς οι αγωγοί από την Αφρική προς την Ευρώπη, αποδείχτηκαν ευάλωτοι σε περιόδους κρίσεως και αναταραχών.

Η Τουρκία επιθυμεί την εμπόδιση του αγωγού της ανατολικής Μεσογείου, ώστε να καταστεί διαχειριστής των ροών από την Αφρική προς την Ευρώπη²⁰¹, εκμεταλλευόμενη την ηγεμονική της παρουσία στο βόρειο τμήμα της ηπείρου, με επίκεντρο τη Λιβύη και δυνατότητες ισχυρής επιρροής και στις γειτονικές χώρες μέσω των Αδερφών Μουσουλμάνων, όπως την Αλγερία. Η Λιβύη εξάλλου δεν αποτελεί ισχυρό πάροχο φυσικού αερίου, αλλά δύναται χάρη στην κεντρική της θέση, να αποτελέσει τον συνδετικό κόμβο ενός ευρύτερου πλέγματος αγωγών που θα διοχετεύουν με ασφάλεια ενέργεια στην Ευρώπη, προς όφελος της Τουρκίας που θα ενισχύει την οικονομική και πολιτική της επιρροή. Οι υφιστάμενοι αγωγοί διοχετεύουν φυσικό αέριο από την Αλγερία και το γιγαντιαίο πεδίο εξόρυξης Hassi

---

¹⁹⁹ Troulis, Markos, The East Med pipeline project: Europe's fourth energy artery, Civitas Gentium, VII (2), (29 Μαρ 2020) σελ. 153-168. <https://cg.turkmas.uoa.gr/index.php/cg/issue/view/13> (πρόσβαση 16 Ιουν 2021)

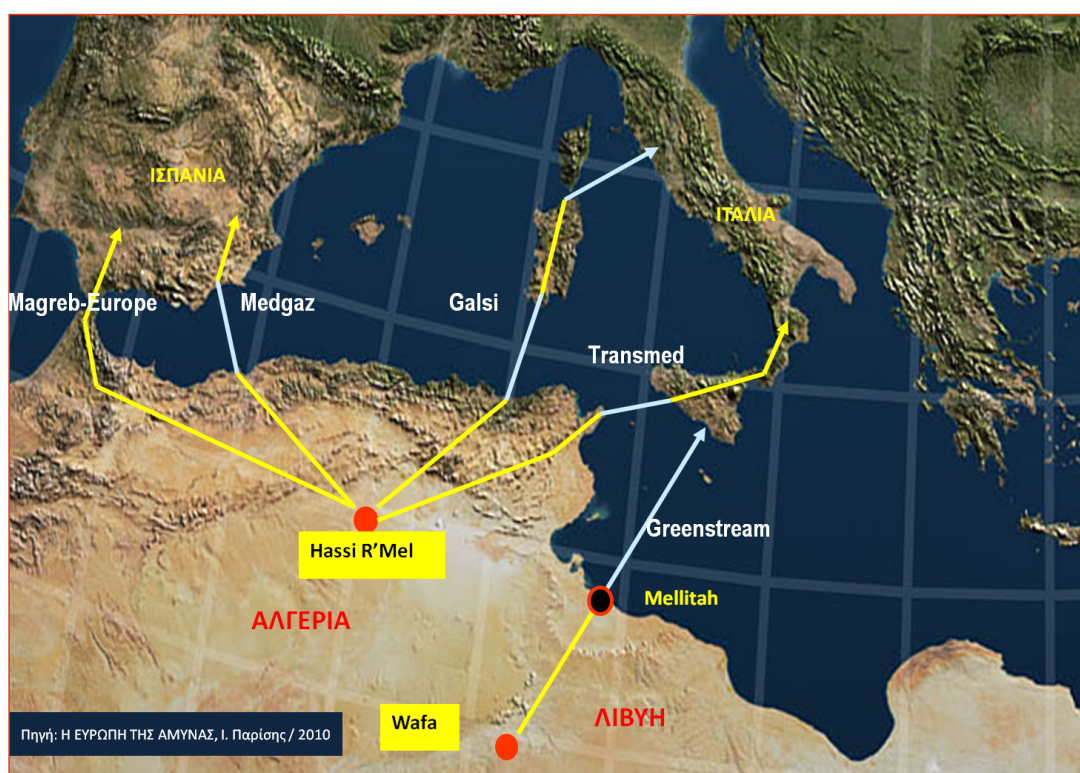
²⁰⁰ Θεόδωρος Πανάγος, «Ο ρόλος του Ισραήλ στην ασφάλεια της Ανατολικής Μεσογείου», Foreign Affairs The Hellenic Edition, 30 Δεκ 2020, <http://www.foreignaffairs.gr/articles/73042/theodoros-panagos/o-rolos-toy-israil-stin-asfaleia-tis-an-mesogeioy?page=show> (πρόσβαση 18 Ιουν 2021).

²⁰¹ Markos, Troulis, Conceptualizing Europeanness and European politics: Issues of Turkey's compatibility, Journal of Political Science and International Relations, 1 (2), σελ. 49-54 <http://www.jpsir.org/article/304/10.11648.j.jpsir.20180102.14> (πρόσβαση 8 Ιουλ 2021)

R'Mel, μέσω της Τυνησίας (Trans Mediterranean), της Αλγερίας (Medgaz) και του Μαρόκου (Maghreb-Europe), ενώ υφίσταται και ο GreenStream από τη Λιβύη προς τη Σικελία²⁰² (Διάγραμμα 9). Οι υφιστάμενες αλλά και άλλες σχεδιαζόμενες υποδομές αγωγών από τη Βόρεια Αφρική, επιβεβαιώνουν τη δυνατότητα να λειτουργήσουν ως ισχυρός εναλλακτικός πάροχος και συγχρόνως αποτελούν απτή απάντηση στις αμφιβολίες για τον Eastmed περί των δυνατοτήτων υποθαλάσσιων αγωγών.

Η σημασία των ενεργειακών πηγών και των προϊόντων τους αποτελεί τη βασική παράμετρο των διεθνών ανταγωνισμών από το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ενώ η αλματώδης άνοδος της τεχνολογίας και του βιοτικού επιπέδου καθι-

Διάγραμμα 9. Σχεδιάγραμμα αγωγών από Βόρεια Αφρική προς Ευρώπη

στά την εξασφάλισή τους, δομικό στοιχείο της αρμονικής ζωής των σύγχρονων κοινωνιών και κεντρικό στόχο των κρατικών οντοτήτων. Η ενεργειακή ασφάλεια που πηγάζει από την παραγωγική διαδικασία και επεκτείνεται στη διαδικασία προώθησης και διανομής τους, επηρεάζει σε σημαντικό βαθμό τις γεωπολιτικές ισορροπίες. Αποτελεί αποφασιστικό πυλώνα για τους συντελεστές ισχύος τόσο στη σκληρή όσο

²⁰² Ιωάννης Παρίσης, “Φυσικό αέριο από τη Βόρεια Αφρική στην Ευρώπη”, ParisisWordpress, <https://parisis.wordpress.com/2011/02/22/φυσικό-αέριο-από-τη-βόρεια-αφρική-στην/> (πρόσβαση 6 Ιουν 2021)

και την ήπια έκφρασή τους ενώ ταυτόχρονα είναι σταθερό εργαλείο διατήρησης ή ανόδου στην ιεραρχία του διεθνούς συστήματος και στην ανάδειξη περιφερειακών υπερδυνάμεων και εκπλήρωσης των στρατηγικών επιδιώξεων.

Η νεο-οθωμανική προοπτική της τουρκικής πολιτικής, εδράζεται στη δυνατότητα πρόσβασης στις ενεργειακές πηγές της ανατολικής Μεσογείου καθώς και χωρών που δύναται να επηρεάσει, όπως η Λιβύη, ώστε να αποκτήσει προνομιακή συνθήκη εκμετάλλευσης²⁰³. Παράλληλα λειτουργεί επιθετικά στην ευρύτατη διπλωματία των αγωγών, που άπτεται των υψηλών αναγκών της Ευρώπης και της ενεργειακής της ασφάλειας σε όλες τις υφιστάμενες ή σχεδιαζόμενες διαδρομές, ώστε να διαμορφώσει τη φυσιογνωμία του ανεξάρτητου γεωπολιτικού δρώντα, χωρίς εξάρτηση από κάποιο πόλο ισχύος και να επιβάλλει τις επιδιώξεις της στην ευρύτερη περιοχή του εγγύς περιβάλλοντός της, σε τρεις ηπείρους, με παράγοντα και την ενέργεια.

Συμπεράσματα

Η άνοδος του Erdogan στην ηγεσία της Τουρκίας, αποτέλεσε κομβικό σημείο της νεότερης ιστορίας της γειτονικής χώρας και οριοθέτησε μια νέα προοπτική για την πορεία της προς τον 21ο αιώνα. Η νέα κυβέρνηση καθόρισε αρχικά ως προτεραιότητα την ευρωπαϊκή πορεία της, εμφανίζοντας μεταρρυθμιστικό πρόσωπο και φιλελεύθερες πρακτικές. Το κεμαλικό κράτος της Τουρκίας, βασισμένο στο στρατό και μια απόλυτα ελεγχόμενη δικαστική εξουσία και δημόσια διοίκηση, προσπάθησε να διατηρήσει την επιρροή του και να επιβάλει (όπως είχε πραγματοποιήσει αρκετές φορές στο παρελθόν) την οπτική του, ως θεματοφύλακας του κοσμικού κράτους και των ιδεών του ιδρυτή του. Η διεθνής κοινότητα υποστήριξε με θέρμη τη νέα ηγεσία που στο πρόσωπό της δεν έβλεπε μόνο τη δυτική και προοδευτική πορεία της Τουρκίας, αλλά ταυτόχρονα θεωρούσε τον Erdogan, ως το πρότυπο του ηγέτη για τις μουσουλμανικές και αραβικές χώρες. Ταυτόχρονα ο ίδιος, συνεργαζόμενος με τον πρώην ιμάμη Gulen, ιδρυτή και καθοδηγητή του ομώνυμου ευρύτατου δικτύου, με την υποστήριξη της ευρωπαϊκής ηγεσίας και τη λαϊκή υποστήριξη στη χώρα που ξεπερνούσε την οικονομική κρίση και αναπτυσσόταν ραγδαία, εδραιώνει την κυριαρχία του.

Η νέα τουρκική εξουσία παρέμενε συντηρητική και μετριοπαθής σύμφωνα με

---

²⁰³ Emadeddin Badi, «Libya's war of the Many», Carnegie Endowment for the International Peace, 17 Δεκ 2019, <https://carnegieendowment.org/sada/80628> (πρόσβαση 6 Ιουν 2021).

τις μουσουλμανικές θρησκευτικές επιταγές, χωρίς όμως αυτές να καθορίζουν τις επιλογές και τις πολιτικές του ΑΚΡ. Η διστακτικότητα της Ευρώπης απέναντι στην τουρκική ένταξη και η ισχυροποίηση στο εσωτερικό αλλά και το εξωτερικό, σηματοδοτεί τη στροφή στην πολιτική του Erdogan και την αναθεωρητική προοπτική της Τουρκίας. Το Ισλάμ γίνεται προτεραιότητα και η Τουρκία εκφράζει τις μαξιμαλιστικές της βλέψεις στο εγγύς περιβάλλον, με τη θεωρία του «στρατηγικού βάθους» και την προσπάθεια ανάδειξής της σε περιφερειακή υπερδύναμη.

Οι εξεγέρσεις στη Βόρεια Αφρική και τη Μέση Ανατολή που έλαβαν το χαρακτηρισμό «αραβική άνοιξη», αποτέλεσαν την ευκαιρία για την εκδήλωση των ηγεμονικών επιδιώξεων της Άγκυρας, με όχημα την προβολή ισχύος και κυρίως τη θρησκεία. Η συνεργασία με τους «αδελφούς μουσουλμάνους», την καθοδηγεί στην εμπλοκή σε όλες σχεδόν τις εκφράσεις των εξεγέρσεων: στην Αίγυπτο, τη Συρία, τη Λιβύη. Η Τουρκία οραματίζεται να παρουσιαστεί ως ο ηγέτης των μουσουλμάνων και να πραγματοποιήσει τη γεωστρατηγική της στόχευση εδραζόμενη στο ιστορικό παρελθόν της οθωμανικής αυτοκρατορίας και τη σύνδεση σε πολιτικό και πολιτιστικό επίπεδο, οριοθετώντας μια νεο-οθωμανική προοπτική.

Η αποτυχία της διεθνούς κοινότητας στην αναδόμηση της Λιβύης μετά την πτώση του καθεστώτος Qaddafi, οδηγεί τη χώρα στον εμφύλιο πόλεμο. Συγχρόνως, η προσπάθεια αποστασιοποίησης των ΗΠΑ από την ευρύτερη περιοχή, δημιουργεί κενά εξουσίας που η Τουρκία στοχεύει να συμπληρώσει, ώστε να διαμορφώσει το προφίλ της ανεξάρτητης περιφερειακής υπερδύναμης που δύναται να καθορίζει και να επιβάλλει τις θέσεις της στην περιοχή. Το Ισλάμ γίνεται ο τρόπος, το μέσο αλλά και ο σκοπός της προσέγγισής της, ενώ παράλληλα λειτουργεί και ως νομιμοποίηση της επεμβατικής της πρακτικής, ως προστάτιδα δύναμη και επικεφαλής των μουσουλμάνων. Η ανακατανομή ισχύος που επιφέρει η νέα συνθήκη σε πρώην ισχυρούς δρώντες της περιοχής, καθορίζεται ως παράθυρο ευκαρίας για την αναθεωρητική τουρκική γεωστρατηγική, η οποία αποτελεί τμήμα ενός ευρύτερου σχεδιασμού και προβολής ισχύος. Οι επιθετικές και αποσταθεροποιητικές (όπως στη Συρία) ενέργειες και πολιτικές της δεν είναι ευκαιριακές και συμπτωματικές, αλλά βασίζονται σε ένα ευρύτερο, μακροπρόθεσμο σχεδιασμό, για τη δημιουργία ευνοϊκών συνθηκών και τετελεσμένων, ώστε να εξυπηρετηθεί η υψηλή στρατηγική της.

Στο εσωτερικό ο Erdogan έχει εδραιώσει την κυριαρχία του στο πολιτικό σκηνικό, εκφράζοντας και αυταρχικές τάσεις. Η πολιτική του ισχύς του επιτρέπει να διακόψει τους δεσμούς με τον πρώην μέντορά του Gulen, για τον οποίο εκτιμά ότι

τον υπονομεύει. Το αποτυχημένο στρατιωτικό πραξικόπημα του 2016, γίνεται πεδίο εκμετάλλευσης από τον τούρκο ηγέτη, καθώς προβαίνει σε ένα πλήρες ξεκαθάρισμα του συνόλου των δομών εξουσίας (στρατός, δικαστικοί, πανεπιστήμια, δημόσια διοίκηση), εξαλείφοντας κάθε έκφραση του κεμαλικού και κοσμικού παρελθόντος. Ως κυρίαρχος του πολιτικού σκηνικού, με δημονήφισμα και εκλογές, αλλάζει τη μορφή του πολιτεύματος σε προεδρική δημοκρατία με απόλυτο συγκεντρωτισμό και έλλειψη ελέγχου και διάκρισης των εξουσιών.

Στην εξωτερική πολιτική οι καθοριστικοί παράγοντες που διαμορφώνουν τον καθορισμό και την άσκηση της είναι η στρατικοποίηση, η ισλαμική θρησκεία, ο πολιτισμός (ως οθωμανική νοσταλγία) και η ισχύς²⁰⁴. Η στρατηγική της κατεύθυνση ως ηγέτιδα δύναμη του μουσουλμανικού κόσμου δημιουργεί πλέγματα συμμάχων και εχθρών. Οι αραβικές χώρες δεν μπορούν να δεχτούν την επιδιωκόμενη πρωτοκαθεδρία και εξυφαινόμενη κηδεμονία μέσω του Ισλάμ και των αδελφών μουσουλμάνων, ενώ συγχρόνως το θυμικό του αυτοκρατορικού και αποικιοκρατικού παρελθόντος, λειτουργεί αρνητικά στις τουρκικές επιδιώξεις. Η Τουρκία εξάλλου δεν είναι μια αραβική χώρα και η κοινή θρησκευτική παράμετρος δεν φαίνεται ικανή να αποτελέσει το συνδετικό κρίκο των νεο-οθωμανικών βλέψεων. Οι συνθήκες που διαμορφώθηκαν στη Συρία και τη Λιβύη, δεν καθορίζουν μια ελκυστική επιλογή.

Στη διένεξη των αραβικών χωρών το 2017, η Τουρκία τάχθηκε με το πλευρό του Κατάρ, από το οποίο αποκομίζει ισχυρή οικονομική βοήθεια. Παράλληλα όμως δημιούργησε εχθρικές σχέσεις με τις υπόλοιπες αραβικές χώρες, όπως η Σαουδική Αραβία και τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα. Η διαμόρφωση των σχέσεων με τον αραβικό κόσμο δεν συνάδει με την προσπάθειά της να καταστεί σημείο αναφοράς και ηγέτης για τον σουνιτικό μουσουλμανικό περιβάλλον. Ταυτόχρονα, η Ελλάδα έρχεται εξ' αντανακλάσεως κοντά με τις αραβικές χώρες, υλοποιώντας συμμαχίες σε πολιτικοοικονομικό αλλά και στρατιωτικό επίπεδο, που η σημασία και οι δυνατότητές του θα εκτιμηθούν μελλοντικά. Σε πρώτο πλάνο, η διαμόρφωση συμμαχικών σχέσεων με χώρες που η αρνητική θεώρησή τους στη νεο-οθωμανική προοπτική της Τουρκίας, συνάδει με τις ελληνικές θέσεις και επιδιώξεις, δεν μπορεί παρά να κριθεί θετικά.

Η Τουρκία εισέρχεται και στρατιωτικά στη Λιβύη, διαμορφώνοντας μια κατάσταση εξάρτησης με την καταρρέουσα κυβέρνηση του Fayez al-Sarraj την οποία

---

²⁰⁴ Ahmet Erdi Ozturk, "Καθοριστικοί Παράγοντες Διαμόρφωσης Εξωτερικής Πολιτικής μετά το 2016", ΕΛΙΑΜΕΠ, Policy Paper #58 /2021, Μάρτιος 2021, σελ. 2.

και σώζει από την πτώση. Στην επόμενη μέρα στη Κυρηναική, η Άγκυρα επιθυμεί να λειτουργήσει ως σύμμαχος και προστάτης ώστε να εκμεταλλευτεί την προνομιακή σχέση για οικονομικούς και στρατηγικούς σκοπούς. Οι τελευταίες εξελίξεις δικαιώνουν την πολιτική της. Η Τουρκία δεν επιθυμεί την ατέρμονη και συγχρόνως πολυδάπανη, στρατιωτική εμπλοκή σε έναν ανεργμάτιστο εμφύλιο, ούτε λειτουργεί προς όφελός της η αντιπαράθεση δια αντιπροσώπων με ικανό αριθμό χωρών, μεταξύ αυτών και η Ρωσία. Η διευθέτηση που προκρίθηκε με αποδεκτή μεταβατική κυβέρνηση που θα οδηγήσει τη χώρα σε εκλογές στο τέλος του έτους ώστε να υπάρξει ισχυρή ενιαία κυβέρνηση, αποτελεί το ιδανικότερο σενάριο για την Τουρκία, η οποία ήδη το υποστηρίζει θερμά, καθώς εκτιμά ότι θα διατηρήσει την ενεργή επιρροή της. Οι περιπτώσεις συνομοσπονδίας ή διχοτόμησης θα έθεταν σε κίνδυνο τόσο τη θέση της στην Λιβύη, όσο και την διατήρηση του τουρκολιβυκού συμφώνου για τον καθορισμό των θαλάσσιων ζωνών. Αναμένεται να παρατηρηθεί αν οι προβλέψεις και σχεδιασμοί υλοποιηθούν χωρίς να επανέλθουν οι διαφωνίες και συγκρούσεις.

Η εδραίωση της στρατιωτικής παρουσίας της Τουρκίας στη Λιβύη αποτελεί σημαντική παράμετρο στην ισορροπία ισχύος της ανατολικής Μεσογείου, καθώς η Ελλάδα και η Αίγυπτος νιώθουν να περικυκλώνονται από την τουρκική παρουσία. Ταυτόχρονα, η πιθανή δημιουργία ναυτικής και αεροπορικής βάσεως θα ενισχύσει περαιτέρω το δίλλημα ασφαλείας των γειτονικών κρατών. Η Άγκυρα, εκμεταλλευόμενη τη λιβυκή στρατηγική αδυναμία, εξασφαλίζει την πολύπλευρη παρουσία της στη Μεσόγειο, υλοποιώντας εν μέρει και τις επιταγές του δόγματος της γαλάζιας πατρίδας. Η Τουρκία απομακρύνεται από την ενδοχώρα και επεκτείνει την περιοχή επιρροής της, στη θάλασσα, προβάλλοντας την ισχύ της ως εκκολαπτόμενη περιφερειακή υπερδύναμη. Συγχρόνως, προβάλλει την ισχύ, τη δυναμική και τις μαχητικές και τεχνολογικές δυνατότητες των ενόπλων της δυνάμεων, ενώ παράλληλα οι επιχειρήσεις που διεξάγει αποτελούν την «καλύτερη διαφήμιση» της τουρκικής αμυντικής βιομηχανίας.

Η εδραίωση της τουρκικής παρουσίας και επίδειξης ισχύος στις θαλάσσιες ζώνες της Μεσογείου αποτελεί δομική επιδίωξη της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας και της υλοποίησης του δόγματος της γαλάζιας πατρίδας, που δεν άπτεται μόνο της επέκτασης των σφαιρών επιρροής στο μουσουλμανικό κόσμο και το εγγύς περιβάλλον, αλλά αφορά και τη συμμετοχή στο ευρύτερο ενεργειακό παίγνιο, με διακύβευμα την ενεργειακή ασφάλεια της Ευρώπης. Η ανακάλυψη υδρογονανθράκων

στη ανατολική λεκάνη της Μεσογείου, δημιούργησε νέα δεδομένα που αφορούν στην εξόρυξη και εκμετάλλευσή τους και συγχρόνως στη μεταφορά τους στην ευρωπαϊκή αγορά. Η απαίτηση του καθορισμού των Αποκλειστικών Οικονομικών Ζωνών των παράκτιων γειτονικών χωρών, αποτελεί το βασικό στοιχείο του γεωπολιτικού ανταγωνισμού. Η στόχευση της Τουρκίας για την ανάδειξη περιφερειακής ηγεμονίας στην περιοχή, διέρχεται αναγκαστικά από τη δυνατότητα πρόσβασης σε ενεργειακές πηγές. Η έννοια της ισχύος μιας υπερδύναμης στην εποχή μας, είναι συνυφασμένη με την ενέργεια.

Η παρουσία στη Λιβύη υπό το ενεργειακό πρίσμα, έχει διττή σημασία: πρώτον, εξασφαλίζει πρόσβαση στις υφιστάμενες ενεργειακές πηγές της χώρας καθώς και στους δρόμους μεταφοράς των ενεργειακών προϊόντων στην Ευρώπη και δεύτερον, επηρεάζει σημαντικά τον καθορισμό των ζωνών εκμεταλλεύσεως στη θαλάσσια περιοχή. Το τουρκολιβυκό σύμφωνο αποτελεί απόδειξη των γεωπολιτικών στοχεύσεων της Άγκυρας. Ακόμα και αν το εν λόγω μνημόνιο εμπίπτει στην προσβολή της ίδιας της γεωγραφίας και παραβιάζει εμφανώς το Διεθνές Δίκαιο, παραμένει ως δεδομένο και εντάσσεται στην πάγια τακτική μαξιμαλιστικών επιδιώξεων και «σαλαμοποίησης» που χρησιμοποιεί η Άγκυρα. Η έκφραση υπερβολικών επιδιώξεων δημιουργεί δεδομένα τα οποία με την πάροδο του χρόνου αποκτούν λογικοφάνεια και εδραιώνονται στη συλλογική μνήμη της διεθνούς κοινότητας, ενώ ταυτόχρονα και η ενδεχόμενη μικρή «υποχώρηση», μοιάζει ως διαπραγματευτική πράξη καλής θέλησης και παραχώρησης. Η πρακτική αυτή ακολουθείται με συνέπεια και στο Αιγαίο με τις αναφορές σε γκρίζες ζώνες, αποστρατικοποιήσεις, όρια έρευνας και διάσωσης, αιγιαλίτιδα ζώνη και «απειλές πολέμου».

Η συμμαχία που σχηματίζεται μεταξύ Ισραήλ, Ελλάδας και Κύπρου με αφορμή την πιθανή εξόρυξη των υδρογονανθράκων και την κατασκευή αγωγού μεταφοράς (EastMed), με τη συμμετοχή και της Αιγύπτου, δημιουργεί συνθήκες απομόνωσης για την Τουρκία. Η προσπάθειά της αφορά τόσο στην αναζήτηση «μεριδίου» αν όχι της αποκλειστικότητας της εκμετάλλευσης των κοιτασμάτων ώστε να καταστεί σημαντικός δρώντας στο ενεργειακό τοπίο, όσο και της συμμετοχής της στο ευρύτερο πεδίο της διπλωματίας των αγωγών, που άπτεται της ενεργειακής δυναμικής της Ρωσίας, ως παραγωγό χώρα και της ενεργειακής ασφάλειας της Ευρώπης, ως καταναλωτή.

Οι αναθεωρητικές επιδιώξεις της Άγκυρας στην ενεργειακή αντιπαράθεση της

ανατολικής Μεσογείου, τυγχάνουν της έμμεσης, αλλά και της άμεσης στήριξης δύο σημαντικών δυνάμεων της Ευρασίας. Η Ρωσία, ως παραγωγός και σημαντικότερος προμηθευτής της Ευρώπης σε φυσικό αέριο, επιθυμεί διακαώς την ναυάγηση των σχεδίων εναλλακτικής πηγής και διαδρομής από τη Μεσόγειο, καθώς αφορά σε σημαντική συνιστώσα της οικονομίας της και συγχρόνως μοχλό ισχυρής γεωπολιτικής προβολής στην Δύση, με την εξάρτηση των ευρωπαϊκών κρατών από τις ρωσικές πηγές ενέργειας. Ταυτόχρονα, η Γερμανία επιθυμεί τη διατήρηση της υφιστάμενης κατάστασης καθώς η κυριαρχική παρουσία του βόρειου δρόμου εισαγωγής των υδρογονανθράκων (Nordstream), της προσδίδει πλεονέκτημα προμήθειας και προνομιακές τιμές στη συνεργασία της με τη Ρωσία και τις χώρες της ανατολικής Ευρώπης.

Η εκμετάλλευση και διοχέτευση φυσικού αερίου από την ανατολική Μεσόγειο στην Ευρώπη μέσω της κατασκευής του αγωγού EastMed, αποτελεί ένα σύγχρονο «El Dorado». Απομένει να αποδειχτεί όμως, ότι τα κοιτάσματα που θα αξιοποιήσει είναι ικανά να δρομολογήσουν την κατασκευή του με πιθανότητα και οικονομικού κέρδους. Μέχρι τώρα η ανακάλυψη των κοιτασμάτων έχει εγείρει μόνο προβλήματα και όχι ρεαλιστικά κέρδη²⁰⁵. Η γεωπολιτική αξία του όμως είναι ήδη τεράστια, καθώς άπτεται της ενεργειακής ασφάλειας της Ευρώπης, αλλά και της συνολικής ασφάλειας στην περιοχή που διακυβεύεται από τις βλέψεις των κρατών να κερδίσουν οικονομικά και να εργαλειοποιήσουν στρατηγικά τον αγωγό.

Σημαντικό στοιχείο για τη βιωσιμότητα κατασκευής του EastMed είναι η ανάπτυξη των πρωτοβουλιών για τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας (ΑΠΕ) στην Ευρώπη. Με στόχο τη συγκράτηση της υπερθέρμανσης του πλανήτη και τον μηδενισμό, έως το 2050, των εκπομπών αερίων που επιδεινώνουν την κλιματική αλλαγή²⁰⁶, η πράσινη στροφή του ενεργειακού τομέα αποτελεί πλέον μονόδρομο. Οι τεχνολογίες πλέον υπάρχουν και είναι σαφώς φθηνότερες απ' ό,τι στο παρελθόν, με συνέπεια οι επενδυτές να στρέφονται προς την καθαρή ενέργεια. Ο κλάδος της «πράσινης ενέργειας» αναμένεται να προσελκύσει περί τα 11 τρις. δολάρια τις επρχόμενες δεκαετίες. Δεν είναι τυχαίο ότι ακόμη και πετρελαϊκές εταιρείες-κολοσσοί, όπως η BP, η Eni, η Shell, η Total και η Chevron, παρουσίασαν φέτος τις «πράσινες»

---

²⁰⁵ Irini Iakovidou, "Earth, Water, Air and Gas: The Four Elements of Turkish Geopolitics", E-ir, 7 Apr 2021, <https://www.e-ir.info/2021/04/07/earth-water-air-gas-the-four-elements-of-turkish-geopolitics/> (πρόσβαση 26 Σεπ 2021).

²⁰⁶ Μάχη Τράτσα, «Ξεκίνησε η πράσινη ενεργειακή επανάσταση», LiFO, 14 Νοε 2020, <https://www.lifo.gr/now/perivallon/xekinise-i-prasini-energeiaki-epanastasi> (πρόσβαση 22 Ιουν 2021).

στρατηγικές τους για τον περιορισμό της εξάρτησής τους από τα ορυκτά καύσιμα. Στην Ελλάδα οι ΑΠΕ, συνεπικουρούμενες από το φυσικό αέριο, τείνουν να εξαλείψουν τον λιγνίτη από το ενεργειακό μείγμα.

Τον περασμένο χρόνο, η Κομισιόν παρουσίασε τη νέα της στρατηγική, με κεντρικό άξονα της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας (Green Deal) να καταστεί η ΕΕ «κλιματικά ουδέτερη». Το πράσινο όραμα της Επιτροπής καλύπτει σχεδόν όλες τις πολιτικές της ΕΕ και συνάδει με τον στόχο της συμφωνίας του Παρισιού να συγκρατηθεί η αύξηση της θερμοκρασίας του πλανήτη. Η επιρροή της υλοποίησης του Green Deal στην Ευρώπη και η επιστροφή των ΗΠΑ στην Συμφωνία του Παρισιού για το κλίμα δεν θα επηρεάσει μόνο την οικονομία και το περιβαλλοντικό αποτύπωμα στον πλανήτη, αλλά θα έχει ευρύτερες γεωπολιτικές συνέπειες. Κι αυτό διότι υπολογίζεται ότι, στις επόμενες τέσσερις δεκαετίες, οι εισαγωγές πετρελαίου στη Γηραιά Ήπειρο θα μειωθούν κατά 79% και φυσικού αερίου κατά 67%, με ότι αυτό συνεπάγεται για τις χώρες παραγωγής των υδρογονανθράκων στη Μέση Ανατολή, την Β. Αφρική και τη Ρωσία²⁰⁷.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση προσπαθεί να δρομολογήσει διαδικασίες απεξάρτησης από τη ρωσική ενεργειακή επιρροή, αναζητώντας δευτερεύοντες δρόμους για την παροχή υδρογονανθράκων από την Αφρική ή στο εγγύς μέλλον, από την ανατολική Μεσόγειο. Η στρατηγική στόχευση δύναται να οδηγήσει σε νέες δεσμεύσεις που μπορεί να εμπλέκουν την Τουρκία στην ασταθή ενεργειακή και ευρύτερη γεωπολιτική ισορροπία. Ήδη η Ευρώπη αντιμετωπίζει με σκεπτικισμό τις εξαρτήσεις από την Άγκυρα, που αφορούν στη διαχείριση των μεταναστευτικών ροών και την υποστήριξη του ισλαμικού φανατισμού, ενώ οι οικονομικές δεσμεύσεις παραμένουν σημαντικές. Συγχρόνως η Τουρκία είναι υπεύθυνη για την εισβολή, κατοχή και διχοτόμηση ενός κράτους μέλους της ΕΕ, γεγονός από το οποίο πηγάζουν σημαντικά προσχώματα στη συνεργασία με τη χώρα, ενώ λειτουργεί επιθετικά έναντι της ασφάλειας και της Ελλάδας, αμφισβητώντας εδαφικά δικαιώματα και τις διεθνείς συνθήκες. Η αντικατάσταση των εξαρτήσεων από τη Ρωσία με αντίστοιχες από την Τουρκία, δε φαντάζει ελκυστική προοπτική για την Ευρώπη, που αναζητά επίλυση στα φλέγοντα ζητήματα που άπτονται της ασφάλειάς της και στα οποία εμπλέκεται ο εξ ανατολών γείτονας.

---

²⁰⁷ The Economist, «How America can rid itself of both carbon and blackouts», The Economist, 20 Φεβ 2021, https://www.economist.com/leaders/2021/02/20/how-america-can-rid-itself-of-both-carbon-and-blackouts?utm_campaign=the-economist-this-week&utm_medium=newsletter&utm_source=salesforce-marketing-cloud (πρόσβαση 24 Απρ 2021).

Η Τουρκία με τη Ρωσία διατηρούν μια ισορροπία σχέσεων που διαφοροποιείται στα επιμέρους πεδία κοινού γεωπολιτικού ενδιαφέροντος, αλλά διέπεται συνολικά από κατανόηση στο υψηλό πολιτικό επίπεδο. Οι δύο χώρες βρέθηκαν αντιμέτωπες, έστω δια αντιπροσώπων, στη Λιβύη, υποστηρίζοντας διαφορετική προοπτική για τον τερματισμό του εμφυλίου στη χώρα, ενώ και στη Συρία, η Ρωσία ενίσχυσε αποφασιστικά τη διατήρηση της υφιστάμενης κατάστασης του καθεστώτος Assad, σε αντίθεση με την Τουρκία. Ταυτόχρονα, διατηρούν αμυντική συνεργασία με την προμήθεια οπλικών συστημάτων, με αποκορύφωμα την αγορά του ανταεροπορικού συστήματος S-400 από την Άγκυρα, που αποτελεί «κόκκινο πανί» στις σχέσεις της με τις ΗΠΑ και γενικά με το NATO, ενώ υφίσταται συνεργασία για την πυρηνική προοπτική της Τουρκίας. Η σχέση Ρωσίας - Τουρκίας αποτελεί μια διεγκυρυσμένη καιροσκοπικών πολιτικών εκατέρωθεν, στα οποία η Λιβύη αποτελεί ένα ακόμη τμήμα τους.

Η αλλαγή της πολιτικής ηγεσίας των ΗΠΑ αναμένεται να επιφέρει αλλαγές στη στάση της υπερδύναμης στη Μέση Ανατολή και την Αφρική²⁰⁸, καθώς εκτιμάται η επαναφορά της επιρροής της στην περιοχή. Η αμερικανική διπλωματία διαφαίνεται να έχει αναγνώσει τις ηγεμονικές βλέψεις της Τουρκίας και την αναξιόπιστη πολιτική της, με αποκορύφωμα τη διένεξη με τους S-400. Η Αμερική αναζητεί εναλλακτικές λύσεις σε διάφορα πεδία συνεργασίας, όπως τη μεταφορά της βάσης του Incirlik, με πιθανό προορισμό τμημάτων της στη Σούδα ή στην Αλεξανδρούπολη. Η πολιτική των ΗΠΑ είναι σε τροχιά διαφοροποίησης αλλά όχι πλήρους αντικατάστασης, καθώς ο ρόλος της Τουρκίας πηγάζει από τη γεωγραφική της θέση και μέγεθος έναντι της Ρωσίας και της Μέσης Ανατολής και της αντικειμενικής δημογραφικής και στρατιωτικής της ισχύος. Η αντιπαράθεση με το πρόγραμμα των αεροσκαφών F-35 δεν αναμένεται να έχει θετική εξέλιξη, καθώς λειτουργεί αντισταθμιστικά στην προμήθεια των ρωσικών ανταεροπορικών. Οι κινήσεις της Τουρκίας με την πρόσληψη δικηγορικού γραφείου και τη διεκδίκηση αποζημιώσεων, αφορά σε δικαιολόγηση στο εσωτερικό και ένδειξη πυγμής ως ανερχόμενη υπερδύναμη, χωρίς όμως να αναμένει ουσιαστικό αντίκρουσμα.

Η νεο-οθωμανική προοπτική της Τουρκίας αντιμετωπίζει τη Λιβύη ως μια σημαντική πτυχή των στρατηγικών της σχεδιασμών για την επίτευξη των

---

²⁰⁸ Joseph R. Biden, Jr., «Γιατί η Αμερική πρέπει να ηγηθεί ξανά», Foreign Affairs The Hellenic Edition, 24 Ιαν 2020, <https://www.foreignaffairs.gr/articles/72600/joseph-r-biden-jr/giati-i-ameriki-prepei-na-igithe-ksana?page=show> (πρόσβαση 8 Μαΐ 2021).

γεωπολιτικών της στόχων. Η επιβολή της παρουσίας της στην Κυρηναϊκή αποτελεί έρεισμα για την αύξηση της επιρροής της στο Μαγκρέμπ και την αφρικανική ήπειρο. Συγχρόνως η Τρίπολη διαδραματίζει αποφασιστικό παράγοντα στον έλεγχο των αγωγών υδρογονανθράκων προς την νότια Ευρώπη, ενώ και η ίδια αποτελεί παραγωγό χώρα με σημαντικά αποθέματα πετρελαίου στο υπέδαφός της. Τα επιτεύγματα της τουρκικής στρατηγικής στη Λιβύη θα αποτελέσουν κομβικό σημείο της εξέλιξης του οράματος της περιφερειακής υπερδύναμης και της νεο-οθωμανικής ρητορικής για την ιστορική και θρησκευτική συνάφεια με την ομώνυμη αυτοκρατορία.

Βασικό στοιχείο της αναθεωρητικής στρατηγικής της Τουρκίας για την ανάδειξή της σε περιφερειακή υπερδύναμη, διαδραμάτισε η οικονομική της ανάπτυξη που την οδήγησε στους G-20 και στις ισχυρότερες οικονομίες του κόσμου. Η δημοσιονομική κρίση που αντιμετωπίζει αποτελεί τροχοπέδη των γεωστρατηγικών σχεδιασμών της, με ισχυρό αποτύπωμα στο εσωτερικό της χώρας και στις πολιτικές εξελίξεις²⁰⁹, κυρίως λόγω της συνεχούς υποχώρησης του νομίσματος και της εξάντλησης των συναλλαγματικών διαθεσίμων. Η παραπάνω συνθήκη όμως, δεν πρέπει να αποτελεί τον κεντρικό παράγοντα ανάλυσης, καθώς η Τουρκία είναι χώρα με σημαντική δημογραφική ανάπτυξη, το ΑΕΠ της είναι μεγαλύτερο των 700 δις ευρώ, με ισχυρές ένοπλες δυνάμεις και ταχέως αναπτυσσόμενη αμυντική βιομηχανία, καθώς και ισχυρά γεωπολιτικά ερείσματα στην περιοχή.

Η νεο-οθωμανική στόχευση και η υπερέκταση των τουρκικών βλέψεων οδηγεί σε συσπείρωση και ισχυρά συμμαχικά σχήματα τους θιγόμενους από την επιθετική διπλωματία της, ενώ την έθεσε σε αντίθεση με τους ισχυρούς δρώντες του διεθνούς συστήματος²¹⁰. Η Τουρκία ισχυρίζεται ότι υποστηρίζει τα συμφέροντα του NATO και ταυτόχρονα συνεργάζεται με τη Ρωσία και τα παρακλάδια του Ισλαμικού Κράτους. Συγχρόνως συνεργάζεται με την Κίνα, ενώ διατηρεί διαύλους επικοινωνίας με την Τεχεράνη, προκαλώντας τα αντανakλαστικά της Ουάσινγκτον, που πέραν των κυρώσεων, αναγνώρισε τη γενοκτονία των Αρμενίων²¹¹. Η Γαλλία, το Ισραήλ και η Αίγυπτος, έχουν εκ διαμέτρου αντίθετα συμφέροντα με την Άγκυρα, ενώ οι υπόλοιπες

²⁰⁹ The Economist, “As the lira tanks, so does the stock of Turkey’s president”, The Economist, 28 Oct 2021, <https://www.economist.com/europe/2021/10/28/as-the-lira-tanks-so-does-the-stock-of-turkeys-president> (πρόσβαση 28 Οκτ 2021).

²¹⁰ David L. Philips, *An Uncertain Ally - Turkey under Erdogan’s Dictatorship*, (New Brunswick: Transaction Publishers, 2017), σελ. 181-185.

²¹¹ Joseph Biden, President of the USA, “Statement on Armenian Remembrance Day”, The White House, 24 Apr 2021, <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/04/24/statement-by-president-joe-biden-on-armenian-remembrance-day/> (πρόσβαση 12 Οκτ 2021).

χώρες της αραβικής χερσονήσου, με εξαίρεση το Κατάρ, βλέπουν με έντονο σκεπτικισμό την ηγεμονική προσπάθεια της Τουρκίας στο μουσουλμανικό κόσμο. Τέλος, η Ελλάδα και η Κύπρος παραμένουν οι βασικοί αποδέκτες της τουρκικής επεκτατικής πολιτικής.

Ο Erdogan διαμόρφωσε μια ικανότητα ελιγμών μεταξύ των αντίρροπων τάσεων των μεγάλων ή περιφερειακών δυνάμεων αναζητώντας την ευκαιρία να αξιοποιήσει τα κενά ισχύος του διεθνούς συστήματος, ώστε να αποκομίσει οφέλη. Η ευκαιριακή πολιτική, συνεπικουρούμενη από τα θετικά της αποτελέσματα και την ανοχή των ισχυρών «παικτών» του γεωπολιτικού παιγνίου, διαμορφώθηκε ως μόνιμη προσέγγιση της εξωτερικής πολιτικής της Άγκυρας, δημιουργώντας εντάσεις. Ο κεντρικός στόχος της Τουρκίας είναι να «έχει θέση στο τραπέζι», σε οποιαδήποτε διένεξη εκτιμά ότι άπτεται της ζώνης επιρροής της, όπως την διαμορφώνει η νεο-οθωμανική οπτική της.

Η πολιτική του Erdogan μετά από είκοσι χρόνια στην εξουσία, διαβλέπει ότι η σπουδαιότητα της γεωγραφικής τοποθέτησης της Τουρκίας, συνδυαζόμενη με το ιστορικό και θρησκευτικό πρόταγμα μπορεί να την καταστήσει περιφερειακή υπερδύναμη και ηγεμονία. Βάση αποτελεί η στρατιωτική της ισχύ και η δυνατότητα της αμυντικής της βιομηχανίας με την παραγωγή προηγμένου και δοκιμασμένου στρατιωτικού υλικού. Ταυτόχρονα στοχεύει στην ενεργειακή αυτονομία και τη δημιουργία εξαρτήσεων και δεσμεύσεων με άξονα τη διαχείριση των υδρογονανθράκων και των ροών τους, ενώ προγραμματίζει με σταθερά βήματα την πυρηνική προοπτική, ως τελευταίο συμπληρωματικό άλμα. Ο έλεγχος της περιφέρειάς της, σύμφωνα με τις θεωρητικές προσεγγίσεις του στρατηγικού βάθους και του δόγματος της γαλάζιας πατρίδας, αποτελεί εχέγγυο επιτυχίας του γεωστρατηγικού προσανατολισμού της.

Προτάσεις

Η μεταβατική κυβέρνηση ενότητας που ανέλαβε να οδηγήσει τη Λιβύη σε εκλογές στο τέλος του έτους διαφαίνεται να υποστηρίζει τη συνέχεια της τουρκικής ανάμιξης στη χώρα²¹², καθώς και τη διατήρηση του τουρκολιβυκού συμφώνου για τον καθορισμό ΑΟΖ μεταξύ των δύο χωρών. Η Ελλάδα πρέπει να αποκαταστήσει άμεσα

---

²¹² Ragip Soylu, “Libya’s Dbeibah made secret visit to Turkey”, Middle East Eye, 4 Mar 2021, <https://www.middleeasteye.net/news/libya-turkey-dbeibah-secret-visit-erdogan> (πρόσβαση 8 Mar 2021).

τους διαύλους επικοινωνίας με την υφιστάμενη κυβέρνηση της Τρίπολης και να επιμείνει στην πλήρη εφαρμογή των υποχρεώσεων που αφορούν στην αποχώρηση των ξένων δυνάμεων από το έδαφος της Λιβύης. Παράλληλα πρέπει να ενεργοποιήσει πλήρως, εφόσον διατηρηθεί το ειρηνικό κλίμα, και να καθορίσει τις προτεραιότητες ενεργειών της διπλωματικής αντιπροσωπείας που επανήλθε στην περιοχή.

Το τουρκολιβυκό σύμφωνο άπτεται της κατάφωρης παραβίασης του Διεθνούς Δικαίου και της Σύμβασης του Δικαίου της Θάλασσας και επηρεάζει τις θαλάσσιες ζώνες και τρίτων χωρών, όπως της Αιγύπτου και την ενεργειακή ασφάλεια της Ευρώπης, μέσω των υφιστάμενων ή υπό σχεδιασμό αγωγών. Η ελληνική πλευρά απαιτείται να αναγάγει το θέμα στη ευρωπαϊκή και διεθνή του διάσταση και να μην το περιορίσει σε διμερές ελληνοτουρκικό θέμα. Η συμφωνία για τον καθορισμό της ΑΟΖ μεταξύ Ελλάδας και Αιγύπτου πρωτίστως, αλλά και με την Ιταλία, κινούνται προς τη σωστή κατεύθυνση ευρύτερης προσβολής των διατάξεών του. Παράλληλα πρέπει να αναδειχθεί η αρμοδιότητα υπογραφής διεθνούς συμφωνίας από την αναγνωρισμένη μεν διεθνώς (και από την Ελλάδα), αλλά με περιορισμούς, κυβέρνηση του Fayez al-Sarraj, ώστε να τεθεί υπό διαπραγμάτευση από την κυβέρνηση που θα προκύψει από τις λιβυκές εκλογές.

Η προσέγγιση με τη νέα λιβυκή ηγεσία είναι απαραίτητη, τόσο σε διμερές όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο²¹³. Η Ελλάδα πρέπει να εκμεταλλευτεί το ευρωπαϊκό κεκτημένο και τη συμμετοχή της στους διεθνείς θεσμούς για το τουρκολιβυκό σύμφωνο, ώστε να θέσει προ των ευθυνών της, τη νέα κυβέρνηση. Η πιθανότητα απαίτησης κυρώσεων πρέπει να βρίσκεται στη διπλωματική φαρέτρα, ενώ η παραπομπή του θέματος θεσμικά στο Διεθνές Δικαστήριο με τη Λιβύη, θα πρέπει να εξετάζεται με τη δέουσα προσοχή. Η πρόσκληση επίλυσης διαφοράς ενός διεθνούς νομικού θέματος προς τη νέα κυβέρνηση της Τρίπολης, θα αποτελεί συνθήκη που δύσκολα θα μπορεί να αρνηθεί ένα failed state, που επαναπροσδιορίζει τη θέση του στη διεθνή κοινότητα. Η εμπλοκή της Τουρκίας, ως αντισυμβαλλόμενη του συμφώνου θα πρέπει να εξετασθεί ενδελεχώς και οι αντιδράσεις της να προβλεφθούν ορθά για να μην αποτελέσουν πεδίο διμερούς διαμάχης και εντάσεων.

Η πολύπλευρη πολιτική, στρατιωτική και διπλωματική προσέγγιση με τις

---

²¹³ Γιώργος Καραμπελιάς, “Η Ελλάδα και η Λιβύη”, Huffington Post, 16 Απρ 2021, https://www.huffingtonpost.gr/entry/e-ellada-kai-e-livee_gr_60785173e4b0293a7edf9f18 (πρόσβαση 18 Αυγ 2021).

ΗΠΑ πρέπει να συνεχιστεί στο ίδιο καλό κλίμα που διαφαίνεται να υπάρχει μεταξύ των δύο χωρών. Η επαναφορά της Αμερικής στα δρώμενα της περιοχής θα λειτουργήσει ως εχέγγυο ασφάλειας και διαφύλαξης των προβλέψεων του Διεθνούς Δικαίου. Η μόνη ρεαλιστικά υπερδύναμη στο υφιστάμενο διεθνές σύστημα, είναι και αυτή που μπορεί να επιβάλει τη θέλησή της πειστικά και να συμπαράσχει τους δυτικούς συμμάχους της και το ΝΑΤΟ. Η πιθανότητα επαναφοράς της πρεσβείας των Ηνωμένων Πολιτειών στην Τρίπολη, πρέπει να αποτελεί ανάλογο κριτήριο και για την ελληνική διπλωματική αντιπροσωπεία, η οποία πρέπει να δημιουργήσει συνθήκες επικοινωνίας και συνεργασίας, για να εξασφαλίσει τη συνδρομή της στην απομάκρυνση των ξένων δυνάμεων.

Οι σχέσεις μεταξύ Τουρκίας και Ρωσίας διατηρούν μια εύθραυστη ισορροπία που μεταβάλλεται στα επιμέρους πεδία γεωπολιτικού ενδιαφέροντος, αλλά ξεπερνούν τις εντάσεις στα πλαίσια μιας κοινής επωφελούς πολιτικής συνεννόησης. Οι δύο χώρες βρέθηκαν αντιμέτωπες τόσο στη Συρία όσο και στη Λιβύη, υποστηρίζοντας διαφορετικές προοπτικές επίλυσης των διενέξεων και τερματισμού των εμφυλίων, αλλά διατηρούν τις διμερείς σχέσεις και την αμυντική συνεργασία. Εκτιμάται ότι στόχος της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής δεν πρέπει να είναι η ανάδειξη των σημείων τριβής στη ρωσοτουρκική σχέση, αλλά αντίθετα να αναδειχτεί η συνεργασία τους και η αντίθεση που προκύπτει από τη στρατιωτική συνεργασία χώρας μέλος του ΝΑΤΟ με τη Μόσχα. Η εκμετάλλευση των δεδομένων με την αγορά των S-400 και των αμερικανικών κυρώσεων, μπορεί να προσδώσει σημαντικά οφέλη στην ελληνική πλευρά, έναντι της Τουρκίας και της «αναξιόπιστης» έναντι της Δύσης και του ΝΑΤΟ, στάσης της.

Η νεο-οθωμανική προοπτική της Τουρκίας και η προσπάθειά της να αναδειχτεί σε περιφερειακή υπερδύναμη και ηγέτιδα δύναμη του μουσουλμανικού κόσμου, έχει δημιουργήσει την αντίθεση μιας ευρύτατης αλυσίδας κρατών που βλέπουν τα ζωτικά τους συμφέροντα να θίγονται και να απειλούνται από την επιθετική πολιτική της Άγκυρας, ενώ ενοχλεί τις μεγάλες δυνάμεις της περιοχής, όπως η Γαλλία. Η διατήρηση και βελτίωση των σχέσεων πρέπει να αποτελεί σταθερή επιδίωξη της Ελλάδας ώστε να συνταυτίσει τα συμφέροντά της σε ευρύτερες συμμαχίες με αυτά τα κράτη. Ταυτόχρονα όμως, πρέπει να είναι προετοιμασμένη σε διπλωματικό επίπεδο για την πιθανή διαφοροποίηση θέσεων και δεσμεύσεων από κάποιες χώρες, καθώς οι διεθνείς σχέσεις καθορίζονται από συμφέροντα και επιδιώξεις που μεταβάλλονται.

Η στρατηγική στόχευση της Τουρκίας είναι η ανάδυσή της ως περιφερειακή υπερδύναμη στην περιοχή. Σε αυτή την επιδίωξη εδράζεται και η εξεφρασμένη επιθυμία και στόχος της, να καταστεί πυρηνική δύναμη. Η Ελλάδα πρέπει να είναι προετοιμασμένη να αντιμετωπίσει αυτή την πορεία πριν υλοποιηθεί σε πυρηνικά όπλα, διεθνοποιώντας το πρόβλημα ασφαλείας που τίθεται, καθώς και τους κινδύνους που ανακύπτουν, δημιουργώντας συνθήκες πολιτικής αποτροπής, σε πρώτο επίπεδο.

Σε ότι αφορά στον καθορισμό των Αποκλειστικών Οικονομικών Ζωνών στην ευρύτερη περιοχή, η Ελλάδα πρέπει να συνεχίσει την προσπάθεια διμερούς ανακήρυξης μεταξύ των κρατών, σεβόμενη τη διεθνή νομιμότητα και πρακτική. Συγχρόνως πρέπει να έχει πάντα υπό εξέταση την δυνατότητα, σε χρόνο που θα επιλέξει, ανακήρυξης επέκτασης της αιγιαλίτιδας ζώνης στα 12 ν.μ. στο Αιγαίο. Δεν είναι δόκιμο σε περίπτωση διεθνών διαπραγματεύσεων και διευθετήσεων να επικαλούμαστε την εφαρμογή του διεθνούς δικαίου, όταν εμείς, υπό απειλή, δεν το εφαρμόζουμε.

Η επόμενη μέρα στην Τουρκία μετά τον Erdogan, δεν εκτιμάται ότι θα διαφοροποιήσει σημαντικά την εξωτερική πολιτική της Άγκυρας. Η επιρροή του προέδρου της Τουρκίας στα δρώμενα της γειτονικής χώρας είναι τέτοια που η οποιαδήποτε διάδοχη κατάσταση δεν θα μπορεί, τουλάχιστον άμεσα, να μεταβάλει τις προτεραιότητες. Η Ελλάδα πρέπει να συνεχίσει να επενδύει στη σκληρή αποτρεπτική της ισχύ και στην πολύπλευρη διπλωματική της δραστηριότητα, στο πλαίσιο των θεσμών που συμμετέχει, του ευρωπαϊκού κεκτημένου και της αλληλεγγύης, αλλά και στις ευρύτερες συμμαχίες στην ανατολική Μεσόγειο και Μέση Ανατολή, καθιστώντας σαφές το υψηλό κόστος που μπορούν να επιφέρουν οι επιθετικές πράξεις της Τουρκίας και οι μαξιμαλιστικές της στρατηγικές.

Πηγές - Βιβλιογραφία

Πηγές

Α' Αρχεία

NATO, NATO and Libya (Archived), (2015) https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_71652.htm (πρόσβαση 7 Ιουν 2021).

US Department of Defense, Operation Odyssey Dawn (2011) https://archive.defense.gov/home/features/2011/0311_libya2/ (πρόσβαση 2 Σεπ 2021).

Β' Νόμοι - Διατάγματα - Αποφάσεις - Αναφορές

Biden, Joseph, President of the USA, “Statement on Armenian Remembrance Day”, The White House, 24 Apr 2021, <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/04/24/statement-by-president-joe-biden-on-armenian-remembrance-day/> (πρόσβαση 12 Οκτ 2021).

Biden, Joseph, President of the USA, “Letter to the Speaker of the HoR and the President Of the Senate”, The White House, 7 Oct 2021, <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/10/07/letter-to-the-speaker-of-the-house-of-representatives-and-the-president-of-the-senate-on-the-continuation-of-the-national-emergency-with-respect-to-the-situation-in-and-in-relation-to-syria/> (πρόσβαση 11 Οκτ 2021).

European Council, Helsinki, 10 - 11 Dec 99, https://www.europarl.europa.eu/summits/pdf/hel1_el.pdf (πρόσβαση 5 Μαρ 2021).

European Council, EUCO 29/19, 12 Dec 2019, <https://www.consilium.europa.eu/media/41768/12-euco-final-conclusions-en.pdf> (πρόσβαση 14 Ιουν 2021).

Eurostat, EU imports of energy products, 22 Ιαν 20, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/EU_imports_of_energy_products_-_recent_developments (πρόσβαση 16 Ιουν 2021).

Eurostat, EU imports of energy products, 22 Ιαν 20, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/EU_imports_of_energy_products_-_recent_developments (πρόσβαση 2 Απρ 2021).

ICISS, The Responsibility to Protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty (Ottawa: IDRC, 2001) <https://idl-bnc-idrc.dspacedirect.org/bitstream/handle/10625/18432/IDL-18432.pdf?sequence=6&isAllowed=y> (πρόσβαση 2 Ιουν 2021).

Memorandum of Understanding between Turkey and GNA of Libya, 27 Nov 2019, https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TR EATIES/Turkey_11122019_%28HC%29_MoU_Libya-Delimitation-areas-Mediterranean.pdf (πρόσβαση 2 Μαρ 2021).

United Nations, Convention on the Law of the Sea, 10 Dec 1982, https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf (πρόσβαση 7 Ιουν 2021).

United Nations, Resolution adopted by the General Assembly A/RES/60/1 (2005) <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/487/60/PDF/N0548760.pdf?OpenElement> (πρόσβαση 1 Ιουν 2021).

United Nations, S/RES/2009 <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/502/44/PDF/N1150244.pdf?OpenElement> (πρόσβαση 12 Ιουν 2021).

United Nations, Security Council S/RES/1970 (2011) <https://www.un.org/securitycouncil/s/res/1970-%282011%29> (πρόσβαση 16 Ιουλ 2021).

United Nations, Security Council S/RES/1973 (2011) <https://www.un.org/securitycouncil/s/res/1973-%282011%29> (πρόσβαση 16 Ιουν 2021).

United Nations, Security Council, S/RES/2486 (2019), 12 Sep 2019, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N19/278/41/PDF/N1927841.pdf?OpenElement> (πρόσβαση 2 Φεβ 2021).

United Nations, Security Council, S/RES/2510 (2020), 12 Feb 2020, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N20/038/00/PDF/N2003800.pdf?OpenElement> (πρόσβαση 2 Αυγ 2021).

Γ' Ιστοσελίδες

Πληροφορίες - βιογραφικά σημειώματα <https://www.britannica.com/>.

Πληροφορίες πληθυσμού, <https://population.un.org/>.

Πληροφορίες στατιστικών στοιχείων, <https://www.statista.com>

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Δούση, Εμμανουέλα, ΟΗΕ Διεθνής Ευθύνη και Ειρηνευτικές Επιχειρήσεις (Αθήνα: Σάκκουλας, 2008).

Ήφαιστος, Παναγιώτης, Κοσμοθεωρία των Εθνών: Συγκρότηση και συγκράτηση των κρατών, της Ευρώπης και του κόσμου (Αθήνα: Ποιότητα, 2009).

- Κουσκουβέλης, Ηλίας, Η Αραβική Άνοιξη - Μελέτες Διεθνών Σχέσεων (Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις ΠΑΜΑΚ, 2012).
- Μάζης, Ιωάννης, Μυστικά ισλαμικά τάγματα και πολιτικο-οικονομικό Ισλάμ στη σύγχρονη Τουρκία, (Αθήνα: Προσκήνιο, 2000).
- Μάζης, Ιωάννης, Η γεωπολιτική της ευρύτερης Μέσης Ανατολής και η Τουρκία (Αθήνα: Λιβάνης, 2008).
- Μάζης, Ιωάννης, Νταβούτογλου και γεωπολιτική (Αθήνα: Ηρόδοτος, 2012).
- Μάζης, Ιωάννης - Νικολάου-Πατραγάς, Κυριάκος (επιμ.), Αι αραβικάι εξεγέρσεις και η αναδιαμόρφωσις του αραβοϊσλαμικού κόσμου (Αθήνα: Λειμών, 2013).
- Μάζης, Ιωάννης, Γεωπολιτικά ζητήματα στην ευρύτερη Μέση Ανατολή και τη Μεσόγειο, (Αθήνα: Εκδόσεις Λειμών, 2017).
- Μάζης, Ιωάννης - Τρούλης, Μάρκος, Τουρκική Στρατηγική στη Λιβύη (Αθήνα: Λειμών, 2020).
- Μούδουρος, Νίκος, Ο μετασχηματισμός της Τουρκίας, (Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2012).
- Παπασωτηρίου, Χαράλαμπος, Η διεθνής πολιτική στον 21ο αιώνα, (Αθήνα: Ποιότητα, 2009).
- Παπασωτηρίου, Χαράλαμπος, Η Κίνα από την ουράνια αυτοκρατορία στην ανερχόμενη υπερδύναμη του 21ου αιώνα, (Αθήνα: Ποιότητα, 2013).
- Φίλης, Κωνσταντίνος, Τουρκία, Ισλάμ, Ερντογάν, (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδόπουλος, 2017).
- Φραγκούλης Σ. Φράγκος, Ποιά Τουρκία; Ποιοί Τούρκοι; (Αθήνα: Λιβάνης, 2012).
- Χειλά, Ειρήνη, Ο ρόλος της μεσολάβησης στο χειρισμό κρίσεων, Ο ΟΗΕ στην εποχή της μοναδικής υπερδύναμης (Αθήνα: Σιδέρης, 1999).
- Χειλά, Ειρήνη, Οι διεθνείς συγκρούσεις στον 21ο αιώνα, Ζητήματα θεωρίας και διαχείρισης (Αθήνα: Ποιότητα, 2013).
- Χιδίρογλου, Παύλος, Ταυτότητα και ετερότητα στον τουρκικό πολιτισμό (Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη, 2012).

Μεταφρασμένα

- Bernard, Lewis, Η ανάδυση της Σύγχρονης Τουρκίας - Όψεις της Αλλαγής (τομ. Β'), [μτφ. Στέφανος Παπαγεωργίου], (Αθήνα: Παπαζήσης, 2002).
- Brzezinski, Zbigniew, Η Μεγάλη Σκακιέρα [μτφ. Ελένη Αστερίου], (Αθήνα: Λιβάνης, 1998).

- Cagaptay, Soner, Η Αυτοκρατορία του Erdogan, [μτφ. Ε. Λορέντζου], (Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 2021).
- Davutoglu, Ahmet, Εναλλακτικές Κοσμοθεωρίες - Η επίδραση της Ισλαμικής και της Δυτικής κοσμοθεωρίας στην πολιτική θεωρία, [μτφ. Κωνσταντίνος Κολιόπουλος], (Αθήνα: Ποιότητα, 2011).
- Davutoglu, Ahmet, Το στρατηγικό βάθος: Η διεθνής θέση της Τουρκίας, 12η έκδοση, [μτφ. Νικόλαος Ραπτόπουλος], (Αθήνα: Ποιότητα, 2010).
- Gokalp, Ziya, Αρχές Τουρκισμού, [μτφ. Άρης Αμπατζής], (Αθήνα: Κούριερ, 2005)
- Huntington, Samuel P., Η Σύγκρουση των Πολιτισμών και ο Ανασχηματισμός της Παγκόσμιας Τάξης, [μτφ. Σ. Ριζοθανάση], (Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2017).
- Nye, Joseph, Ήπια Ισχύς: Το μέσο επιτυχίας στην παγκόσμια πολιτική, [μτφ. Ερρίκος Μπαρτζινόπουλος], (Αθήνα: Παπαζήσης, 2005).

Ξενόγλωσση

- Baldwin, David, Economic statecraft, (New Jersey: Princeton university press, 1985).
- Beeson, Mark, Bisley, Nick, Issues in 21st Century World Politics, 2nd edition (New York: Palgrave Macmillan, 2013).
- Bremmer, Ian, Superpower: Three Choices for America's Role in the World (New York: Penguins, 2015).
- Hilsum, Lindsey, Sandstorm - Libya in the time of Revolution, (New York: The Penguin Press, 2012).
- Layne, Christofer, The Peace of Illusions: American Grand Strategy from 1940 to the Present, (Ithaca: Cornell University Press, 2006).
- Mahan, Alfred Thayer, The influence of seapower upon History, (New York: Sagamore Press, 1957).
- Philips, David L., An Uncertain Ally - Turkey under Erdogan's Dictatorship, (New Brunswick: Transaction Publishers, 2017).
- Qaddafi, Muammar, The Green Book, 1975. Ανακτήθηκε από: <http://openanthropology.org/libya/gaddafi-green-book.pdf>.
- Roberts, Adam - Willis, Michael - McCarthy, Rory - Garton Ash, Timothy, Civil Resistance in the Arab Spring (Oxford: Oxford University Press, 2016). Ανακτήθηκε από: <https://global.oup.com/academic/product/civil-resistance-in-the-arab-spring-9780198749028?cc=gr&lang=en&>.
- Stavridis, James, Seapower, (New York: Penguin, 2017).

Vandewalle, Dirk, A History of Modern Libya. (New York: Cambridge University Press, 2006).

Waltz, Kenneth, The myth of national interdependence. Εντός του: Kindleberger, C.P. (επιμ.) The international corporation: A symposium (Cambridge: The MIT press, 1970).

Yayci, Cihat, Turkish Maritime Territory Doctrine, Bahceschir University, 10 Jul 2020. Ανακτήθηκε από: <https://baudegs.com/principles-of-the-yayci-doctrine-turkish-maritime-territory-doctrine/>.

Αρθρογραφία

Ελληνόγλωσση

Διακαντώνης, Μιχάλης, «Γιατί η Δύση ανέχεται την Τουρκία», Foreign Affairs The Hellenic Edition, 7 Σεπ 2020. Ανακτήθηκε από: <https://www.foreignaffairs.gr/articles/72895/mixalis-diakantonis/giati-i-dysi-anexetai-tin-toyrkia?page=show>.

Καραμπελιάς, Γιώργος, “Η Ελλάδα και η Λιβύη”, Huffington Post, 16 Απρ 2021. Ανακτήθηκε από: https://www.huffingtonpost.gr/entry/e-ellada-kai-e-livee-gr_60785173e4b0293a7edf9f18.

Καρυώτης, Θεόδωρος, «Η αιγιαλίτιδα ζώνη των 12 μιλίων και η παραπομπή στη Χάγη», SLpress.gr, 1 Φεβ 2020. Ανακτήθηκε από: <https://slpress.gr/ethnika/i-aigialitida-zoni-ton-12-milion-kai-i-parapompi-sti-chagi/>.

Κωτούλας, Ιωάννης, «Πώς θα κοπούν οι ορέξεις της Τουρκίας - Οι γεωπολιτικές παράμετροι της τουρκικής εμπλοκής στην Λιβύη», Foreign Affairs The Hellenic Edition, 25 Μαί 2020. Ανακτήθηκε από: <https://www.foreignaffairs.gr/articles/72770/ioannis-kotoylas/pos-tha-kopovn-oi-orekseis-tis-toyrkias?page=show>.

Λίτσας, Σπύρος, “Η σύγχρονη Τουρκική πραγματικότητα και ο ρόλος του στρατού στις δομές εξουσίας του κράτους”, ΕΛΙΑΜΕΠ, Ειδικές Μελέτες OP07.02, 2007. Ανακτήθηκε από: <http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2008/07/op0702.pdf>.

Μάζης, Ιωάννης Θ., “Ο γεωστρατηγικός άξονας Ισραήλ - Κύπρου - Ελλάδος”, Foreign Affairs, The Hellenic Edition, 6 Απρ 2012. Ανακτήθηκε από: <http://www.foreignaffairs.gr/articles/68736/ioannis-th-mazis/o-geostatigikos-aksonas-israil-kyproy-ellados?page=show>.

- Ναυτεμπορική, "ΟΗΕ: Να αποσυρθούν άμεσα οι ξένες δυνάμεις από τη Λιβύη", Ναυτεμπορική, 13 Μαρτίου 2021. Ανακτήθηκε από: <https://www.naftemporiki.gr/story/1702461/oie-na-aposurthoun-amesa-oi-ksenes-dunameis-apo-ti-libui>.
- Νέδος, Βασίλης, "Ανησυχία για τα τουρκικά UAV από ΗΠΑ", Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 12 Αυγ 2021. Ανακτήθηκε από: <https://www.kathimerini.gr/politics/561464437/anisychia-gia-ta-toyrkika-uav-apo-ipa/>.
- Ozturk, Ahmet Erdi, "Τουρκικοί Παράγοντες Διαμόρφωσης της Τουρκικής Εξωτερικής Πολιτικής μετά το 2016: Στρατικοποίηση, Ισλάμ, Πολιτισμός και Ισχύς", ΕΛΙΑΜΕΠ, Policy Paper #58/2021, Μάρτιος 2021, σελ. 4.
- Παιδή, Ρεβέκκα, "Η αδύναμη τουρκική δημοκρατία", Foreign Affairs (Hellenic Edition), 13 Ιουν 2013, σελ. 3-4. Ανακτήθηκε από: <https://foreignaffairs.gr/articles/69349/rebekka-g-paidi/i-adynamei-toyrkiki-dimokratia>.
- Πανάγος, Θεόδωρος, «Ο ρόλος του Ισραήλ στην ασφάλεια της Ανατολικής Μεσογείου», Foreign Affairs The Hellenic Edition, 30 Δεκ 2020. Ανακτήθηκε από: <http://www.foreignaffairs.gr/articles/73042/theodoros-panagos/o-rolos-toy-israil-stin-asfaleia-tis-an-mesogeion?page=show>.
- Παρίσης, Ιωάννης, "Φυσικό αέριο από τη Βόρεια Αφρική στην Ευρώπη", ParisisWordpress. Ανακτήθηκε από: <https://parisis.wordpress.com/2011/02/22/φυσικό-αέριο-από-τη-βόρεια-αφρική-στην/>.
- Σαρλής, Μιχάλης, «Η Τουρκία, η συριακή κρίση και ο πόλεμος στην Λιβύη», Foreign Affairs The Hellenic Edition, 21 Ιουλ 2020. Ανακτήθηκε από: <http://foreignaffairs.gr/articles/72838/mixalis-sarlis/i-toyrkia-i-syriaki-krisi-kai-o-polemos-stin-libyi?page=show>.
- Σταμπολής, Κωνσταντίνος, «Πορεία χωρίς χάρτες στην Ανατολική Μεσόγειο», Foreign Affairs The Hellenic Edition, 8 Οκτ 2020. Ανακτήθηκε από: <https://www.foreignaffairs.gr/articles/72936/konstantinos-n-stampolis/poreia-xoris-xartes-stin-anatoliki-mesogeio?page=show>.
- Στραβοπόδης, Μηνάς, «Η περίπτωση της Λιβύης από την Ιταλική αποικιοκρατία στον Gaddafi και μετέπειτα στο ξέσπασμα της Αραβικής Άνοιξης και τον εμφύλιο πόλεμο», The Safia Blog, 27 Φεβ 2019. Ανακτήθηκε από: <https://thesafiablog.com/2019/02/27/stravopodis-analysis-a/>.
- Τράτσα, Μάχη, «Ξεκίνησε η πράσινη ενεργειακή επανάσταση», LiFO, 14 Νοε 2020. Ανακτήθηκε από: <https://www.lifo.gr/now/perivallon/xekinise-i-prasini>.

Μεταφρασμένη

Biden, Joseph R. Jr., «Γιατί η Αμερική πρέπει να ηγηθεί ξανά», Foreign Affairs The Hellenic Edition, 24 Ιαν 2020. Ανακτήθηκε από: <https://www.foreignaffairs.gr/articles/72600/joseph-r-biden-jr/giati-i-ameriki-prepei-na-igithei-ksana?page=show>.

Chorin, Ethan, «Το αέναο χάος της Λιβύης», Foreign Affairs - The Hellenic Edition, 20 Απρ 2019. Ανακτήθηκε από: <https://www.foreignaffairs.gr/articles/72258/ethan-chorin/to-aenao-chaos-tis-libyis?page=show>.

Decina, Alexander, «Το πρόβλημα ενότητας της Λιβύης - Και πως συμβάλλει η Δύση», Foreign Affairs - The Hellenic Edition, 5 Μαί 2016. Ανακτήθηκε από: <https://foreignaffairs.gr/articles/70794/alexander-decina/to-problima-enotitas-tis-libyis?page=show>.

Haimzadeh, Patrick, «Η ενότητα στη Λιβύη περνάει από τις φυλές», Le Monde Diplomatique, 9 Οκτ 2011. Ανακτήθηκε από: <http://archives.monde-diplomatique.gr/spip.php?article313>.

Lynch, Mark, «Η νέα αραβική τάξη - Εξουσία και βία στην σημερινή Μέση Ανατολή», Foreign Affairs - The Hellenic Edition, 24 Ιουλ 2019. Ανακτήθηκε από: <https://www.foreignaffairs.gr/articles/72392/marc-lynch/i-nea-arabiki-taksi?page=show>.

Malley, Robert, «Οι ανεπιθύμητοι πόλεμοι - Γιατί η Μέση Ανατολή είναι πιο εύφλεκτη από ποτέ», Foreign Affairs - The Hellenic Edition, 27 Αυγ 2020. Ανακτήθηκε από: <https://www.foreignaffairs.gr/articles/72882/robert-malley/oi-anepithymitoi-polemoi?page=show>.

Miller, Elissa - Truitte, Kevin, «Γεμίζοντας το κενό στην Λιβύη - Η ανάγκη για μια πολιτική, όχι στρατιωτική λύση», Foreign Affairs - The Hellenic Edition, 20 Ιουλ 2017. Ανακτήθηκε από: <https://www.foreignaffairs.gr/articles/71349/elissa-miller-kai-kevin-truitte/gemizontas-to-keno-stin-libyi?page=show>.

Schanzer, Jonathan - Tahiroglu, Merve, «Η αποτυχία της Άγκυρας - Πως η Τουρκία έχασε την Αραβική Άνοιξη», Foreign Affairs - The Hellenic Edition, 27 Ιαν 2016. Ανακτήθηκε από: <https://www.foreignaffairs.gr/articles/70671/jonathan-schanzer-kai-merve-tahiroglu/i-apotyxia-tis-agkyras?page=show>.

Wehrey, Frederic - Lacher, Wolfram, «Ο λάθος τρόπος για να διορθωθεί η Λιβύη»,

Foreign Affairs - The Hellenic Edition, 20 Ιουν 2018. Ανακτήθηκε από:
<https://www.foreignaffairs.gr/articles/71835/frederic-wehrey-kai-wolfram-lacher/o-lathos-tropos-gia-na-diorthothei-i-libyi?page=show>.

Wehrey, Frederic - Harchaoui, Jalel, «Πως να σταματήσει η κατάρρευση της Λιβύης - Αντιμετωπίζοντας τους πολέμαρχους, τους ξένους μεσολαβητές και την οικονομική κακουχία», Foreign Affairs - The Hellenic Edition, 8 Ιαν 2020. Ανακτήθηκε από: <http://www.foreignaffairs.gr/articles/72584/frederic-wehrey-kai-jalel-harchaoui/pos-na-stamatisei-i-katarreysi-tis-libyis?page=show>.

Ξενόγλωση

Adams, Simon, Libya and the Responsibility to Protect - Occasional Paper Series No 3 (New York: The Global Centre for the Responsibility to Protect, 2012).

Allison, Graham, “The Thucydides Trap: Are the U.S. and China Headed for War?”, The Atlantic, 24 Sep 2015. Ανακτήθηκε από: <https://www.theatlantic.com/international/archive/2015/09/united-states-china-war-thucydides-trap/406756/>.

Allinson, Tom, Hussein, Mahmoud, “Turkey - Libya maritime deal triggers Mediterranean tensions”, DW, 29 Nov 2019. Ανακτήθηκε από: <https://www.dw.com/en/turkey-libya-maritime-deal-triggers-mediterranean-tensions/a-51477783>.

Allinson, Tom, Mellouk, Imane, “Turkey’s options dry up in Syria as Russia backs Assad push”, DW, 11 Feb 2020. Ανακτήθηκε από: <https://www.dw.com/en/turkeys-options-dry-up-in-syria-as-russia-backs-assad-push/a-52344299>.

Arbell, Dan, “The US - Turkey - Israel Triangle”, Brookings Institution, Analysis Paper 34/Oct 2014. Ανακτήθηκε από: <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/USTurkeyIsrael-TriangleFINAL.pdf>.

Aydintasbas, Asli, “Turkey will not Return to the Western Fold”, Foreign Affairs, 19 May 2021. Ανακτήθηκε από: <https://www.foreignaffairs.com/articles/turkey/2021-05-19/turkey-will-not-return-western-fold>.

Badi, Emadeddin, «Libya’s war of the Many», Carnegie Endowment for the International Peace, 17 Δεκ 2019, <https://carnegieendowment.org/sada/80628> (πρόσβαση 2 Φεβ 2021)

BBC, “Turks elect ex-islamist president”, BBC News, 28 Aug 2007. Ανακτήθηκε από: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6966216.stm>.

- Beaumont, Peter, «Turkish MPs pass bill to send troops to support Libyan goverment», The Guardian, 2 Ιαν 2020. Ανακτήθηκε από: <https://www.theguardian.com/world/2020/jan/02/turkish-parliament-to-vote-on-sending-troops-to-libya>.
- Bennhold, Katrin, “Leaders of Turkey and Israel Clash at Davos Panel”, The New York Times, 29 Jan 2009. Ανακτήθηκε από: <https://www.nytimes.com/2009/01/30/world/europe/30clash.html>.
- Booth, Robert, “Israeli attack on Gaza flotilla sparks international outrage”, The Guardian, 31 May 2010. Ανακτήθηκε από: <https://www.theguardian.com/world/2010/may/31/israeli-attacks-gaza-flotilla-activists>.
- Burak, Begum, “The fragility of Turkish Democracy”, E- ir, 29 Ιαν 2021. Ανακτήθηκε από: <https://www.e-ir.info/2021/01/29/the-fragility-of-turkish-democracy-in-the-erdogan-era/>.
- Butler, Daren, Gumrukcu, Tuvan, “Turkey signs maritime boundaries deal with Libya amid exploration row”, Reuters, 28 Nov 2019. Ανακτήθηκε από: <https://www.reuters.com/article/us-turkey-libya-idUSKBN1Y213I>.
- Cagaptay, Soner, “The New Davutoglu”, Foreign Affairs, 1 Sep 2014. Ανακτήθηκε από: <https://www.foreignaffairs.com/articles/turkey/2014-09-01/new-davutoglu>.
- Caplayan, Ceyda, “Turkey aims to sign deal with Libya over Gaddafi-era compensation”, Reuters, 10 Jan 2020. Ανακτήθηκε από: <https://www.reuters.com/article/uk-libya-security-turkey-idUKKBN1Z913W>.
- Çelik, Mehmed Mazlum, “Following in Enver Paşa’s footsteps, the Turkish army is in Tripoli again after 108 years”, Independent Turkish, 21 December 2019. Ανακτήθηκε από: <https://www.indyturk.com/article-author/mehmed-mazlum-celik>.
- Cohen, Ariel, Europe’s Strategic Dependence on Russian Energy, Backgrounder, No 2083, 2007.
- Coskun, Bezen Balamir, “The Post-Davutoglu Era in Turkish Foreign Policy”, E-Ir, 3 Jun 2016. Ανακτήθηκε από: <https://www.e-ir.info/2016/06/03/the-post-davutoglu-era-in-turkish-foreign-policy/>.
- Danforth, Nicholas, “A Mediterranean Duel: Erdogan, Sisi and the Fate of Egyptian-Turkish Relations”, ΕΛΙΑΜΕΠ, Policy Paper #53/2021, Ιανουάριος 2021.
- Economist, The, “Too many cooks - Libya’s feuds cross the Mediterranean”, The

Economist - Middle East & Africa, 10 Nov 2018. Ανακτήθηκε από:
<https://www.economist.com/middle-east-and-africa/2018/11/08/libyas-feuds-cross-the-mediterranean>.

Economist, The, «How America can rid itself of both carbon and blackouts», The Economist, 20 Φεβ 2021. Ανακτήθηκε από: https://www.economist.com/leaders/2021/02/20/how-america-can-rid-itself-of-both-carbon-and-blackouts?utm_campaign=the-economist-this-week&utm_medium=newsletter&utm_source=salesforce-marketing-cloud.

Economist, The, “As the lira tanks, so does the stock of Turkey’s president”, The Economist, 28 Oct 2021. Ανακτήθηκε από: <https://www.economist.com/europe/2021/10/28/as-the-lira-tanks-so-does-the-stock-of-turkeys-president>.

Erdogan, Recep Tayyip, «Road to peace in Libya goes through Turkey», Politico, 18 Ιαν 2020. Ανακτήθηκε από: <https://www.politico.eu/article/road-to-peace-in-libya-goes-through-turkey-khalifa-haftar/>.

Fishman, Ben - Gomati, Anas El, “Making Libya’s Berlin Process Work”, The Washington Institute, 21 Jun 2021. Ανακτήθηκε από: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/making-libyas-berlin-process-work>.

Gearan, Anne, Stevens, J. Christopher, “U.S. ambassador to Libya, dies at 52”, The Washington Post, 12 Sep 2012. Ανακτήθηκε από:
https://www.washingtonpost.com/local/obituaries/john-christopher-stevens-us-ambassador-to-libya-dies-at-52/2012/09/12/?hpid=hp_hp-top-table-main-obit-wire:&hpid=hp_hp-top-table-main-obit-wire%3Ahomepage%2Fstory&hpid=hp_hp-top-table-main-obit-wire%3Ahomepage%2Fstory
b1c00cee-fcd0-11e1-8adc-499661afe377_story.html.

Greneli, Richard - Sands, Carla - Sondland, Gordon, «Europe must retain control of its own security», Deutsche Welle, 7 Ιαν 2019. Ανακτήθηκε από: <https://www.dw.com/en/opinion-europe-must-retain-control-of-its-energy-security/a-47399924>.

Gul, Abdullah, "Turkey's Role in a Changing Middle East Environment", *Mediterranean Quarterly*, 2004, 15 (1), σελ. 3.

Gurdeniz, Gem, “What is the Blue Homeland in the 21st century?”, United World, 31 Jul 2020. Ανακτήθηκε από: <https://uwidata.com/12952-what-is-the-blue-homeland-in-the-21st-century/>.

Henneberg, Sabina, Boduszynski, Mieczyslaw, “Europe’s Libya Problem”, Foreign Affairs, 20 Jul 2017. Ανακτήθηκε από: <https://www.foreignaffairs>.

- [com/articles/libya/2017-07-20/europes-libya-problem](https://www.tandfonline.com/articles/libya/2017-07-20/europes-libya-problem).
- Heper, Metin, “Civil - Military Relations in Turkey: Toward a Liberal Model”, Turkish Studies 12, no 2 (2011). Ανακτήθηκε από: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14683849.2011.572631>.
- Holleis, Jennifer, “Berlin conference: A step toward peace in Libya?”, DW, 22 Jun 2021. Ανακτήθηκε από: <https://www.dw.com/en/berlin-conference-a-step-toward-peace-in-libya/a-57982037>.
- Iakovidou, Irini, “Earth, Water, Air and Gas: The Four Elements of Turkish Geopolitics”, E-ir, 7 Apr 2021. Ανακτήθηκε από: <https://www.e-ir.info/2021/04/07/earth-water-air-gas-the-four-elements-of-turkish-geopolitics/>.
- International Crisis Group, “Turkey Wades into Libya’s Troubled Waters”, ICG, European Report No 257, 30 Apr 2020. Ανακτήθηκε από: <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/western-europemediterranean/turkey/257-turkey-wades-libyas-troubled-waters>.
- Idiz, Semih, «Erdogan seeks better ties with US and EU, but on his terms», Al Monitor, 25 Ιαν 2021. Ανακτήθηκε από: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2021/01/turkey-united-states-erdogan-seeks-better-ties-with-biden.html>.
- Ifantis, Konstantinos, «The US and Turkey in the fog of regional uncertainty», Hellenic Observatory papers on Greece and Southeast Europe, 73, (2013).
- Kelley, Christofer, Rhetoric and Reality? Unilateralism and the Obama Administration, Social Science Quarterly 93 (5), 2012.
- Kennedy, Paul, The Greatest Superpower Ever, New Perspectives Quarterly, vol.19, issue 2 (2002).
- Knipp, Kersten, «Why Turkey’s Libya commitment angers Arab nations», 18 Ιαν 2020, Deutsche Welle. Ανακτήθηκε από: <https://www.dw.com/en/why-turkeys-libya-commitment-angers-arab-nations/a-52052924>.
- Kirkpatrick, David, El Sheikh, Mary, “An Egypt Arrest and a Brotherhood on the Run”, The New York Times, 20 Aug 2013. Ανακτήθηκε από: https://www.nytimes.com/2013/08/21/world/middleeast/egypt.html?pagewanted=all&_r=0.
- Koplow, Michael, “Hiding in plain sight”, Foreign Policy, 2 Dec 2010. Ανακτήθηκε από: <https://foreignpolicy.com/2010/12/02/hiding-in-plain-sight/>.
- Ilias Kouskouvelis, “The problem with Turkey’s Zero Problems”, Middle East Quarterly, 2013, σελ. 47. Ανακτήθηκε από:

<https://www.meforum.org/3455/turkey-zero-problems>.

Laciner, Sedat, Ozalism (Neo-Ottomanism): An alternative in Turkish foreign policy? Journal of administrative sciences, 1 (1-2) (2003-2004). Ανακτήθηκε από:

<http://ybd.dergi.comu.edu.tr/dosyalar/Ybd/ozalism-neo-ottomanism-an-alternative-in-turkish-foreign-policy-turkish-abs-2017-02-13-250.pdf>.

Lahoud, Nelly, “Bin Laden’s Catastrophic Success”, Foreign Affairs, Sep-Oct 2021.

Ανακτήθηκε από: <https://www.foreignaffairs.com/articles/afghanistan/2021-08-13/osama-bin-ladens-911-catastrophic-success>.

Layne, Christofer, The Unipolar Illusion Revisited: The coming end of the United States’ Unipolar Moment, International Security 31(2), 2006, σελ. 7-41.

Letsch, Constanze, “Turkey protests spread after violence in Istanbul over park demolition”, The Guardian, 1 Jun 2013. Ανακτήθηκε από:

<https://www.theguardian.com/world/2013/may/31/istanbul-protesters-violent-clashes-police>.

Malsin, Jared, Said, Summer, “Saudi Arabia Promised support to Libyan Warlord in push to seize Tripoli”, The Wall Street Journal, 12 Apr 2019. Ανακτήθηκε από:

<https://www.wsj.com/articles/saudi-arabia-promised-support-to-libyan-warlord-in-push-to-seize-tripoli-11555077600>.

Mahmoud, Khaled, “Libyan National Army Continues steady march on Tripoly”,

Asharq Al-Awsat, 30 Apr 19. Ανακτήθηκε από: <https://english.aawsat.com/home/article/1701411/libyan-national-army-continues-steady-march-tripoli>.

Matusiak, Marek, “The great leap, Turkey under Erdogan”, OSW- Centre for Eastern Studies (2015). Ανακτήθηκε από: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/point-view/2015-05-27/great-leap-turkey-under-erdogan>.

Mazis, Ioannis - Sotiropoulos, Ioannis, The role of energy as a geopolitical factor for the consolidation of Greek-Israeli relations., Regional Science Inquiry, Vol

VIII,2,(2016). Ανακτήθηκε από: [https://www.rsijournal.eu/ARTICLES/June_2016/RSI_June_2016_VIII_\(2\).pdf](https://www.rsijournal.eu/ARTICLES/June_2016/RSI_June_2016_VIII_(2).pdf).

Mazis, Ioannis, “Turkey, Israel, Greece: Reshuffling in the Eastern Mediterranean”, ResearchGate, Mar 2018. Ανακτήθηκε από: https://www.researchgate.net/publication/326507858_Turkey_Israel_Greece_Reshuffling_in_the_Eastern_Mediterranean.

Mc Donald, Deniz Bingol, “Imperial legacies and Neo-Ottomanism: Eastern Europe and Turkey”, Insight Turkey, 14(4), 1 Oct 2012. Ανακτήθηκε από: <https://>

www.insightturkey.com/articles/imperial-legacies-and-neo-ottomanism.

McKernan, Bethan, «Exclusive: 2000 Syrian fighters deployed to Libya to support goverment», The Guardian, 15 Ιαν 2020. Ανακτήθηκε από: <https://www.theguardian.com/world/2020/jan/15/exclusive-2000-syrian-troops-deployed-to-libya-to-support-regime>.

McKernan, Bethan, «Idlib to Tripoli: Turkey moves to dominate eastern Mediterranean», The Guardian, 26 Μαί 2020. Ανακτήθηκε από: <https://www.theguardian.com/world/2020/may/26/from-idlib-to-tripoli-turkeys-grab-for-influence-in-libya>.

Michalopoulos, Sarantis, “Athens says Turkey black mailed Libya to Sign MoU by sending weapons”, Euractiv, 12 Dec 2019. Ανακτήθηκε από: <https://www.euractiv.com/section/defence-and-security/news/athens-says-turkey-blackmailed-libya-to-sign-mou-by-sending-weapons/>.

Mourad, Mahmoud, “Egypt and Greece sign agreement on exclusive economic zone”, Reuters, 6 Aug 2020. Ανακτήθηκε από: <https://www.reuters.com/article/uk-egypt-greece-idUKKCN25222H>.

Naar, Ismaeel, «Haftar says Libya will never accept Turkish colonialism in address to LNA battalion», Al Arabiya, 2 Αυγ 2020. Ανακτήθηκε από: <https://english.alarabiya.net/News/north-africa/2020/08/02/Haftar-says-Libya-will-never-accept-Turkish-colonialism-in-address-to-LNA-battalion>.

Nebehay, Stephanie, “Warring Libya rivals sign truce but tough political talks ahead”, Reuters, 23 Oct 2020. Ανακτήθηκε από: <https://www.reuters.com/article/us-libya-security-ceasefire/warring-libya-rivals-sign-truce-but-tough-political-talks-ahead-idUSKBN2781BD?il=0>.

O'Donnell, Sean W., ”Lead Inspector General Report to the US Congress”, July - Sep 2020. Ανακτήθηκε από: <https://media.defense.gov/2020/Dec/04/2002546287/-1/-1/1/LEAD%20IG%20EAST%20AFRICA%20AND%20NORTH%20AND%20WEST%20AFRICA%20COUNTERTERRORISM%20OPERATIONS.PDF>.

Onar, Nora, Neo Ottomanism, historical legacies and Turkish foreign policy, German Marshall Fund - Centre for economics and foreign policy studies, Discussion Paper Series 2009/03 (Oct 2009).

Parkinson, Joe, “Kissinger sees Greater Role for Turkey”, The Wall Street Journal, 12 Oct 2011. Ανακτήθηκε από: <https://www.wsj.com/articles/BL-NEB-4794>.

- Ramani, Samuel, “The Qatar Blockade is over, but the Gulf Crisis Lives On”, Foreign Policy, 27 Jan 2021. Ανακτήθηκε από: <https://foreignpolicy.com/2021/01/27/qatar-blockade-gcc-divisions-turkey-libya-palestine/>.
- Rieff, David, «R2P, RIP», The New York Times, 7 Nov 2011. Ανακτήθηκε από: <https://www.nytimes.com/2011/11/08/opinion/r2p-rip.html>.
- Sahely, Ayman al-, McDowall, Angus, “Ten years on, Libyan revolutionaries live wounds and unfulfilled dreams”, Reuters, 16 Feb 2021. Ανακτήθηκε από: <https://www.reuters.com/article/idUSKBN2AG0T9>.
- Schmitt, Eric, “Warnings of a Powder Keg in Libya as ISIS Regroups”, New York Times, 21 Mar 2017. Ανακτήθηκε από: <https://www.nytimes.com/2017/03/21/world/africa/libya-isis.html?search=ResultPosition=1>.
- Smith, Rory - Chan, Sewel, “Ariana Grande Manchester Concert Ends in Explosion, Panic and Death”, The New York Times, 22 May 2017. Ανακτήθηκε από: <https://www.nytimes.com/2017/05/22/world/europe/ariana-grande-manchester-police.html>.
- Solomon, Hussein Swart, Gerrie, “Libya’s Foreign Policy in Flux.” African Affairs, vol. 104, no. 416, 2005, JSTOR. Ανακτήθηκε από: www.jstor.org/stable/3518725.
- Soylu, Ragip, “Libya’s Dbeibah made secret visit to Turkey”, Middle East Eye, 4 Mar 2021. Ανακτήθηκε από: <https://www.middleeasteye.net/news/libya-turkey-dbeibah-secret-visit-erdogan>.
- Tastekin, Fehim, «Misinformation, propaganda cloud Turkey’s Africa policies», Al Monitor, 1 Φεβ 2021. Ανακτήθηκε από: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2021/02/turkey-saudi-arabia-uae-egypt-media-feed-off-myths-in-rows.html>.
- Times, Los Angeles, “Six Arrows: The Tenets of Kemalism”, Los Angeles Times, (15 Jan 1991). Ανακτήθηκε από: <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1991-01-15-wr-324-story.html>.
- Tol, Gonul, “Turkey’s Next Military Coup”, Foreign Affairs, 30 May 2016. Ανακτήθηκε από: <https://www.foreignaffairs.com/articles/2016-05-30/turkeys-next-military-coup>.
- Troulis, Markos, Conceptualizing Europeanness and European politics: Issues of Turkey’s compatibility, Journal of Political Science and International Relations, 1 (2), (Ιουν 2018). Ανακτήθηκε από: <http://www.jpsir.org>

[/article/304/10.11648.j.jpsir.20180102.14.](https://cg.turkmas.uoa.gr/index.php/cg/issue/view/13)

Troulis, Markos, The East Med pipeline project: Europe's fourth energy artery, Civitas Gentium, VII (2), (29 Mar 2020). Ανακτήθηκε από: <https://cg.turkmas.uoa.gr/index.php/cg/issue/view/13>.

Tzogopoulos, George, "A New EastMed Friendship, with US Support", BESA, 10 Apr 2019. Ανακτήθηκε από: <https://besacenter.org/perspectives-papers/eastmed-pipeline-us-support/>.

Voskopoulos, George, The Arab Spring phenomenon and European security: Change and continuity in a political-historical dimension, Civitas Gentium, 4 (1), (30 Oct 2016). Ανακτήθηκε από: <https://cg.turkmas.uoa.gr/index.php/cg/issue/view/5>

Walker, Joshua, "Learning Strategic Depth: Implications of Turkey's New Foreign Policy Doctrine", Insight Turkey, 9 (3), 2007.

Warfali, Ayman al-, Ayman al-Sahely, Angus McDowall, "New hope amid Libya's ruins as unity government approved". Ανακτήθηκε από: Reuters, 10 Mar 2021 <https://www.reuters.com/article/idUSKBN2B22BG>.

Wehrey, Frederic - Wolfram, Lacher, "Libya's Legitimacy Crisis", Foreign Affairs, 6 Oct 2014. Ανακτήθηκε από: <https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/2014-10-06/libyas-legitimacy-crisis>.

Wehrey, Frederic, Harchaoui, Jalel, "Is Libya Finally Ready for Peace?", Foreign Affairs, 30 Nov 2018. Ανακτήθηκε από: <https://www.foreignaffairs.com/articles/libya/2018-11-30/libya-finally-ready-peace>.

Wehrey, Frederic - Wolfram, Lacher, «Libya's New Civil War and What the United States can do about it», Foreign Affairs, 30 Μαί 2019. Ανακτήθηκε από: https://www.foreignaffairs.com/articles/libya/2019-05-30/libyas-new-civil-war?utm_medium=email_notifications&utm_source=reg_confirmation&utm_campaign=reg_guestpass.

Wehrey, Frederic, "Our Hearts Are Dead. After 9 Years of Civil War, Libyans Are Tired of Being Pawns in a Geopolitical Game of Chess", Time, 12 Feb 2020. Ανακτήθηκε από: <https://time.com/5779348/war-libya-global-conflict/>.

Wintour, Patrick, "Libyan factions agree to hold elections on 10 December", The Guardian, 29 May 2018. Ανακτήθηκε από: <https://www.theguardian.com/world/2018/may/29/macron-hosts-libyan-factions-in-paris-in-push-to-secure-elections>.

Wintour, Patrick, “Libyan government activates cooperation accord with Turkey”, The Guardian, 20 Dec 2019. Ανακτήθηκε από: <https://www.theguardian.com/world/2019/dec/20/libyan-government-activates-cooperation-accord-with-turkey>.

Yesiltas, Murat, «Turkey looks to Libya to break its growing isolation in the region», Middle East Eye, 6 Ιαν 2020. Ανακτήθηκε από: <https://www.middleeasteye.net/opinion/what-turkeys-endgame-libya>.

Yost, David, The NATO Capabilities Gap and the EU, Survival 42(4), 2000.